

KÄSIRAAMAT

Vanemliku hoolitsuseta lapsed, kes leitakse ELi liikmesriigist, mis ei ole nende päritoluliikmesriik

Lastekaitse tõhustamise juhend,
milles pööratakse eritähelepanu
inimkaubanduse ohvritele

Selle käsiraamatu käsikiri valmis 2019. aasta juulis.

Euroopa Liidu Põhiõiguste Ameti kohta on internetis saadaval rohkesti lisateavet. Teave on kättesaadav FRA kodulehel (fra.europa.eu).

Lisateavet Euroopa Liidu kohta leiab internetist Euroopa serverist (<http://europa.eu>).

Luxembourg: Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, 2020

Print	ISBN 978-92-9474-836-2	doi:10.2811/698892	TK-03-19-201-ET-C
PDF	ISBN 978-92-9474-807-2	doi:10.2811/365989	TK-03-19-201-ET-N

© Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet ja Euroopa Liit, 2020

Kaaneillustratsioonid: © FRA

Reprodutseerimine on lubatud allikale viitamise tingimusel.

Vanemliku hoolitsuseta lapsed, kes leitakse ELi liikmesriigist, mis ei ole nende päritoluliikmesriik

Lastekaitse tõhustamise juhend,
milles pööratakse eritähelepanu
inimkaubanduse ohvritele

Eessõna

Iga neljas inimkaubanduse ohver, kes Euroopa Liidus (EL) registreeritakse, on laps. Tüdrukute ja poistega kaubitsetakse seksuaalse ärakasutamise, sealhulgas lapsporno tootmise eesmärgil, selleks, et sundida neid kerjama ja kuritegevuses osalema, ning muudelgi põhjustel. Neid tuuakse Euroopa Liitu väljastpoolt ja nendega kaubitsetakse ka Euroopa Liidu piires, sageli nende endi koduliikmesriigis. Suurem osa ohvreid on tüdrukud. Registreeritud lapsohvrite seas on ELi liikmesriikidest pärit lapsi kaks korda rohkem kui väljastpoolt ELi pärit lapsi.

EL ja tema liikmesriigid peavad austama, kaitsma ja edendama laste õigust nende „heaoluks vajalikule kaitsesele ja hoolitsusele“, nagu on sätestatud Euroopa Liidu põhiõiguste harta artiklis 24. Lapsed on jätkuvalt ELi inimkaubandusevastase võitluse keskmes. Liidu õigus näeb ette inimkaubanduse lapsohvrite erikaitse olenemata laste kodakondsusest või staatuses, sealhulgas laste vajadustele kohandatud lähenemisviisi tugiteenuste osutamisel ja tõhustatud kaitse kriminaalmenetluses. See lapsekeskne lähenemisviis on kehtestatud paljudes poliitikaprogrammides, mille eesmärk on laste parem kaitse ja rehabiliteerimine.

2017. aasta teatises inimkaubanduse vastaste ELi meetmete tugevdamise kohta lubas Euroopa Komisjon toetada ELi liikmesriikide spetsialiste ja ametiasutusi nende äärmiselt olulises ühises tegevuses. Tihe koostöö kõigil tasanditel – nii riiklikul kui ka rahvusvahelisel tasandil – on laste õiguste kaitsmise ning nende vanusele ja soole vastava abi ja toetuse tagamisel võtmetähtsusega, sealhulgas hoolduse, tervishoiu ja hariduse valdkonnas.

Kõigi ohvrite tuvastamine ning neile asjakohase abi ja kaitse tagamine on ELi üks prioriteete, nagu on tõdetud 2017. aasta teatises. Kuid lõppeesmärk on muidugi kuritegude ärahoidmine. Selleks on vaja näha, teadvustada ja arutada seda, mis sageli jääb välja ütlemata. Käesolev juhend toetab seda.

Lapsed on väga kaitsetud. Inimkaubandus ei ole siiski ainuüksi kaitsetuse tagajärg. Inimkaubandust soodustavad sellest saadavad suured tulud ja nõudlus ohvritelt väljapressitud teenuste järele. Tänapäeval kasutavad paljud inimesed ELis tüdrukuid ja poisse nagu kaupa – sageli kõigi silme all. Sellest saavad kasu mitmesugused tegelased, nii seaduslikus kui ka ebaseaduslikus sektoris. Et seda kohutavat tegelikkust muuta, tuleb muu hulgas võidelda karistamatuse kultuuri vastu, viies kurjategijad, ärakasutajad ja kuritarvitajad kohtu ette.

Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet töötas käesoleva juhendi välja ELi inimkaubandusevastase võitluse koordinaatori volituste raames tihedas koostöös Euroopa Komisjoniga. Juhendi eesmärk on aidata saavutada eluliselt olulisi eesmärke, mis seati 2017. aasta teatise inimkaubanduse vastaste ELi meetmete tugevdamise kohta, kooskõlas ELi ametite 2018. aasta ühisavaldusega, milles kohustuti tõkestama inimkaubandust ja millele kirjutasid alla kümne ELi ameti esindajad. Koostöö selle kuriteoliigi väljajuurimiseks ja kuriteoohvrite õiguste tagamiseks on jätkuvalt üks meie peamisi kohustusi. Me võlgneme seda ohvritele.

Dr. Myria Vassiliadou

ELi inimkaubandusevastase võitluse
koordinaator

Michael O'Flaherty

Euroopa Liidu Põhiõiguste Ameti
direktor

Sisukord

EESSÕNA.....	3
KUIDAS SEDA JUHENDIT KASUTADA?	9
JUHENDI KOHALDAMISALA.....	13
1. OSA. ÕIGUS- JA LASTEKAITSERAAAMISTIK	23
1.1. Õigusraamistik.....	23
1.2. Lapse õigustega seotud põhimõtted	30
1.3. Terviklikud lastekaitstesüsteemid	31
2. OSA. 10 VAJALIKKU TEGEVUST LASTE KAITSEKS	35
1. tegevus. Lapse kindlakstegemine, tuvastamine ja edasi suunamine.....	39
2. tegevus. Eestkostja määramine	49
3. tegevus. Lapse ärakuulamine	51
4. tegevus. Lapse parimate huvide hindamine	60
5. tegevus. Kõigi asjakohaste asutuste tegevuse koordineerimine liikmesriigis..	64
6. tegevus. Kaitsevajadustele vastamine	71
7. tegevus. Pädevuse kindlaksmääramine ja riikidevaheline koostöö	81
8. tegevus. Lapse toetamine kohtumenetluses.....	99
9. tegevus. Püsiva lahenduse kindlaksmääramine ja rakendamine.....	108
10. tegevus. Lapse heaolu jälgimine.....	115
1. LISA. ÕIGUSAKTID JA MUUD VIITED	118
2. LISA. VALITUD KIRJANDUS JA KOHTUPRAKTIKA	122
3. LISA. KONTAKTANDMED	129
4. LISA. ÜLEVAADE VASTUTAVATE ÜKSUSTE ÜLESANNETEST	130

Joonised ja tabelid

Joonis 1.	Milliseid lapsi juhend hõlmab?	13
Joonis 2.	Inimkaubanduse registreeritud lapsohvrite arv aastatel 2015-2016, viis peamist ELi liikmesriiki.....	18
Joonis 3.	Võimalikud riskid laste rutiinsel saatmisel päritoluliikmesriiki	20
Joonis 4.	Asjakohased õigusaktid.....	24
Joonis 5.	Kümme tegevust selliste vanemliku hoolitsuseta ja kaitset vajavate laste, sealhulgas inimkaubanduse ohvrite toetamiseks, kes viibivad muus ELi liikmesriigis kui nende päritoluliikmesriik.....	36
Joonis 6.	Schengeni ala 2019. aasta märtsi seisuga	42
Joonis 7.	Eestkostja ülesanded	50
Joonis 8.	Lapse teavitamine ja tema seisukohtade arvestamine kõigi 10 tegevuse puhul.....	52
Joonis 9.	Parimate huvide hindamisel arvesse võetavad elemendid	63
Joonis 10.	Lastekaitseasjades pädevuse kindlaksmääramise reeglid	83
Joonis 11.	Brüsseli IIa määruse artikli 20 kohased ajutised meetmed	86
Joonis 12.	Illustreerivad näited ajutiste ja püsivate meetmete kohta.....	87
Joonis 13.	Üksused, kes võivad olla kaasatud riigisisesse ja riikidevahelisse koostöösse.....	88
Joonis 14.	Isikuandmete kaitse üldmääruse ja õiguskaitsedirektiivi kohaldamisala	97
Tabel 1.	Lapse õigustega seotud põhimõtted rahvusvahelistes ja ELi õigusaktides	30
Tabel 2.	Õigus teabele ELi õigusaktide kohaselt	53
Tabel 3.	Sõnaselged viited soole ELi õigusaktides.....	54
Tabel 4.	Viited rahvusvahelistes, piirkondlikes ja ELi õigusaktides.....	73
Tabel 5.	Liidu õigusega lapsohvritele kriminaalmenetluse ajaks ette nähtud kaitsemeetmed	100

Kuidas seda juhendit kasutada?

Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet töötas selle juhendi välja koostöös Euroopa Komisjoni inimkaubandusevastase võitluse koordinaatori bürooga. Sellega viiakse ellu üks meede, mis on ette nähtud 2017. aasta detsembri [teatises inimkaubanduse vastaste ELi meetmete tugevdamise kohta](#), ja see tugineb inimkaubanduse tõkestamist käsitlevale ühisavaldusele, millele kirjutasid 2018. aastal alla kümne ELi ameti esindajad.

Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet kaardistas ELi liikmesriikide tavad ja arutas tulemusi ekspertide rühmaga. Arutelude tulemusel tehti kindlaks peamised valdkonnad, kus oleks kasu paremini struktureeritud suunistest. Ekspertide soovitude põhjal töötas Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet seejärel välja käesoleva juhendi põhielemendid. Nende kvaliteeti hinnati ekspertide teisel kohtumisel, mis toimus 2018. aasta novembris Haagis ja mille korraldas Eurojust. Ekspertide hulka kuulusid kohtunikud, prokurörid ja Brüsseli IIa määruse kohaste keskasutuste esindajad, samuti kodanikuühiskonna huvirühmade, rahvusvaheliste organisatsioonide, Eurojusti, Europoli ja Euroopa Komisjoni esindajad. Kogu protsessi vältel võeti arvesse ka muude isikute arvamusi, sealhulgas inimkaubanduse vastasele ELi kodanikuühiskonna platvormile ja e-platvormile edastatud päringu tulemusena saadud arvamusi ning laste õiguste valdkonnas tegutsevate huvirühmade seisukohti.

Juhend on suunatud spetsialistidele, kes võivad vahetult kokku puutuda vanemliku hoolitsuseta lastega, kes leitakse Euroopa Liidus (EL) väljaspool oma päritoluliikmesriiki ja kes vajavad kaitset, sealhulgas inimkaubanduse lapsohvritega. Tavaliselt on neil lastel ELi liikmesriigi kodakondsus ja seetõttu on neil õigus Euroopa Liidus vabalt liikuda.

Juhend võib olla kasulik sellistele spetsialistidele nagu õiguskaitseasutuste töötajad, sotsiaaltöötajad, tervishoiutöötajad, lastekaitsetöötajad, eestkostjad, kohtunikud, advokaadid, lastekaitsega tegelevate kodanikuühiskonna organisatsioonide liikmed, konsulaartöötajad või Brüsseli IIa määruse (nõukogu määrus (EÜ) nr 2201/2003) kohaste keskasutuste töötajad, samuti teistele inimestele, kes võivad kokku puutuda inimkaubanduse lapsohvritega. Juhend on abiks ka spetsialistidele, kes kavandavad seadusi, menetlusi ja protokolle ja/või arendavad liikmesriigi siseses või ELi eri liikmesriikide vahelise koostöö raamistikke.

Juhendis võetakse arvesse mitmesuguste isikute ja asutuste ülesandeid ja vastutusalasid. Selles antakse soovitusi nii liikmesriigisisese kui ka ELi liikmesriikide vahelise koostöö tõhustamiseks. Samuti tuuakse juhendis välja toetus, mida saavad pakkuda ELi ametid.

Juhend jaguneb kaheks osaks. Sissejuhatuses selgitatakse juhendi ulatust ja eesmärki.

- **1. osas** esitatakse õigusraamistik, mis reguleerib selliste laste kaitset, kes on jäänud vanemliku hoolitsuseta ja/või kes leitakse vajavat kaitset ELi liikmesriigis, mis ei ole nende päritoluliikmesriik, sealhulgas inimkaubanduse lapsohvrite kaitset. Selles loetletakse neli peamist lastekaitse põhimõtet, mis tulenevad ÜRO lapse õiguste konventsioonist. Rõhutatakse, et käesoleva juhendiga hõlmatud laste kaitseks võetavad meetmed peavad olema riikliku lastekaitse süsteemi lahutamatu osa. **1. osas** antakse üldisi juhiseid, mis on aluseks **2. osas** kirjeldatud tegevustele.
- **2. osas** on esitatud juhendi põhisisu. Kümne tegevuse käsitlemise kaudu antakse **2. osas** praktilisi soovitusi selle kohta, kuidas vastata selliste laste kaitsevajadustele alates nende tuvastamisest kuni püsiva lahenduse rakendamise ja selle toimimise jälgimiseni.

Juhendis on hulgaliselt tekstikaste, mis sisaldavad järgmist.

- 📖 Tsitaadid: tsitaadid õigusaktidest või poliitikadokumentidest.
- ✍️ Kui soovite rohkem teada saada: materjalid või uurimistööd lisateabe saamiseks.
- 🖐️ Praktilised abivahendid: praktilised materjalid, nagu käsiraamatud, kontrollnimekirjad jms.

Lisadest leiata täiendavaid materjale, sealhulgas viiteid, kirjandust, kontaktandmete loendid ning ülevaate eri asutuste ja isikute vastutusaladest liikmesriikide tasandil.

Põhimõisted

Laps: laps tähendab „alla 18 aasta vanust isikut“.

Allikas: ELi inimkaubanduse vastase võitluse direktiivi (2011/36/EL) artikli 2 lõige 6; vt ka ÜRO lapse õiguste konventsiooni artikkel 1.

Laps olemise eeldamine: „kui [ohvri] vanus ei ole teada ja on põhjust arvata, et isik on laps, käsitatakse isikut lapsena, et ta saaks [---] viivitamata abi, toetust ja kaitset“.

Allikas: ELi inimkaubanduse vastase võitluse direktiivi (2011/36/EL) artikli 13 lõige 2.

Inimkaubanduse ohver: inimkaubanduse ohver on isik, kes on langenud inimkaubanduse ohvriks *ELi inimkaubanduse vastase võitluse direktiivi* (2011/36/EL) artiklis 2 määratletud tähenduses.

Inimkaubandus: inimkaubandus on määratletud *ELi inimkaubanduse vastase võitluse direktiivis* (2011/36/EL) kui „isiku värbamine, transportimine, üleviimine, varjamine või vastuvõtmine, sealhulgas kõnealuse isiku üle saavutatud kontrolli vahetamine või üleandmine, milleks kasutatakse ähvardusi, jõudu või muid sunnimeetodeid, inimröövi, kelmust, pettust, võimu või kaitsetu seisundi kuritarvitamist või teise isiku üle kontrolli omava isiku nõusoleku saavutamiseks raha või hüvitiste võtmist või andmist ärakasutamise eesmärgil“.

Ärakasutamine: „ärakasutamine hõlmab vähemalt isiku kasutamist prostitueeritudina või muid seksuaalse ärakasutamise vorme, sunniviisilist tööd või pealesunnituid teenuseid, sealhulgas kerjamine, orjust või muid samalaadseid tingimusi, sunnitööd, ärakasutamist kuritegelikuks tegevuseks või elundite eemaldamist“.

Kui selline tegu „on seotud lapsega, käsitatakse seda karistatava inimkaubandusena isegi juhul, kui ühtegi lõikes 1 nimetatud vahendit ei ole kasutatud“.

Allikas: ELi inimkaubanduse vastase võitluse direktiivi (2011/36/EL) artikkel 2.

Inimkaubanduse registreeritud ohvrid: hõlmavad nii tuvastatud kui ka arvatavaid inimkaubanduse ohvreid.

„Tuvastatud ohvrid“ on isikud, kelle liikmesriigi asjaomane ametiasutus on ametlikult tunnistanud inimkaubanduse ohvriks.

Inimkaubanduse „arvatavad“ või „võimalikud“ ohvrid on isikud, kes vastavad direktiivi 2011/36/EL kriteeriumidele, kuid keda asjaomane ametlik asutus pole ametlikult tunnistanud inimkaubanduse ohvriteks või kes on keeldunud sellest, et nad tunnistataks ametlikult või juriidiliselt inimkaubanduse ohvriteks.

Allikas: Euroopa Komisjon, Data collection on trafficking in human beings in the EU (Andmed inimkaubanduse kohta ELis), 2018, lk 13.

Kaitset vajav laps: „lapsel, kes ajutiselt või alaliselt on ilma jäetud perekondlikust miljööst või kellel tema enese huvides ei ole lubatud jääda sellesse keskkonda, on õigus riigi erilisele kaitsele ja abile“.

Allikas: ÜRO lapse õiguste konventsiooni artikli 20 lõige 1.

Vanemliku hoolitsuseta laps: laps, kes ükskõik millisel põhjusel ja mis tahes asjaoludel ei ole vähemalt ühe vanema igapäevase hoole all.

Allikas: ÜRO suunised laste asendushoolduse kohta, punkt 29.

Eestkostja: sõltumatu isik, kes tagab lapse huvide kaitse ja üldise heaolu ning täiendab sel moel lapse piiratud teovõimet. Eestkostja tegutseb lapse seadusliku esindajana kõikides menetlustes samamoodi, nagu vanem esindab oma last.

Allikas: ÜRO lapse õiguste komitee, General Comment No 6 (üldine märkus nr 6), punkt 33.

Püsiv lahendus: terviklik, turvaline ja jätkusuutlik lahendus on selline, mis vastab võimalikult suures ulatuses lapse pikaajalistele huvidele ja heaolule ning on sellest vaatenurgast jätkusuutlik ja turvaline. Saavutatav tulemus peaks tagama, et lapsel on võimalik areneda täiskasvanuks keskkonnas, mis vastab tema vajadustele ja lapse õiguste konventsioonis määratletud õigustele.

Allikas: ÜRO võõrtöötajate ja nende pereliikmete õiguste kaitse komitee ning ÜRO lapse õiguste komitee, ühised üldised märkused nr 3 (2017) ja nr 22 (2017) laste inimõigustega seotud üldpõhimõtete kohta rahvusvahelise rände kontekstis, punkti 32 alapunkt j.

Keskasutused: iga ELi liikmesriigi määratud asutused, mille ülesanne on toetada Brüsseli IIa määruse rakendamise koordineerimist.

Allikas: Brüsseli IIa määruse (EÜ) nr 2201/2003 artiklid 53–55.

Euroopa Komisjoni inimkaubandusevastase võitluse koordinaatori büroo on välja töötanud kasutajasõbraliku ülevaate inimkaubandusega seotud mõistetest. Lisateabe saamiseks vt „Key concepts in a nutshell“ (Põhimõistete ülevaade).

Juhendi kohaldamisala

ELis puudub ühtne lähenemisviis sellele, kuidas tegeleda vanemliku hoolitsuseta lastega, kes leitakse vajavat kaitset ELi liikmesriigis, mis ei ole nende päritoluliikmesriik, sealhulgas inimkaubanduse lapsohvritega. Käesoleva praktilise juhendi eesmärk on aidata spetsialistidel:

- teha kindlaks vanemliku hoolitsuseta lapsed, kes vajavad kaitset;
- kavandada vajalikke kaitse- ja toetusmeetmeid;
- hinnata lapse parimaid huve;
- rakendada püsivat lahendust.

Laste kaitset ja hooldamist puudutavate otsuste tegemisel peab lugeja arvestama laste erivajadusi, mis tulenevad muu hulgas nende vanusest, soost ja taustast. Lastega kaubitsemise käsitlemisel kasutatakse soopõhist ja lapsetundlikku lähenemisviisi, võttes arvesse ohvrite ärakasutamise konkreetse vormi tagajärgi.

Juhendiga hõlmatud lapsed

Juhend hõlmab lapsi, kes vastavad **kõigile kolmele** joonisel 1 esitatud tingimusele.

Joonis 1. Milliseid lapsi juhend hõlmab?

Märkused: EL = Euroopa Liit; EMP: Euroopa Majanduspiirkond; CH = Šveits.
Allikas: Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet, 2019

Lapsed, kes viibivad väljaspool oma päritoluliikmesriiki

See juhend hõlmab lapsi, kes viibivad **muus ELi liikmesriigis kui nende päritoluliikmesriik**. Enamasti on sellistel lastel ELi liikmesriigi kodakondsus. Mõnikord võib neil olla ELi liikmesriigi elamisluba.

Lastega võidakse kaubitseda ELi liikmesriigi territooriumil, ühtegi riigipiiri ületamata, ning paljud juhendis esitatud põhimõtted ja tegevused on asjakohased ka selliste laste puhul.

Kaitset vajavad lapsed, sealhulgas inimkaubanduse lapsohvrid

Käesolev juhend hõlmab **kaitset vajavaid** lapsi. Juhendi eesmärk on toetada lastega kaubitsemise tõkestamise ja ennetamise meetmeid. Lastega kaubitsemise tõkestamiseks on vaja vaadata laiemat konteksti. Seetõttu ei kohaldata seda juhendit üksnes **inimkaubanduse ohvritena** või arvatavate ohvritena tuvastatud laste puhul. Seda saab kasutada ka nende laste puhul, kes viibivad väljaspool oma päritoluliikmesriiki ja kes võivad olla inimkaubanduse ohvrid, kuid keda pole sellisena tuvastatud, või kelle puhul esineb inimkaubanduse kõrgendatud risk. Juhendis viidatakse neile kui lastele, kes vajavad kaitset.

Väljaspool oma päritoluliikmesriiki leitud lapsed vajavad kaitset, kui neil puuduvad tingimused, mis tagavad lapse kehaliseks, vaimseks, hingeliseks, kõlbliseks ja sotsiaalseks arenguks piisava elatustaseme, nagu on ette nähtud **lapse õiguste konventsioonis** (artikkel 27). Lastel võib puududa juurdepääs tervishoiuteenustele, nad võivad töötada ebasobivates tingimustes, nad võivad puududa koolist, neid võidakse seksuaalselt ära kasutada või sundida kerjama või panema toime pisikuritegusid. Samuti võivad nad olla kodutud või elada tänaval.

Vanemliku hoolitsuseta lapsed

Käesolevas juhendis pööratakse eritähelepanu **vanemliku hoolitsuseta lastele**. Põhimõtteliselt on olemas kaks erinevat stsenaariumi, mille tõttu lapsel puudub tema perekeskond: 1) lapsel puuduvad vanemad, s.t ta on orb, vanemad on ta hüljanud, ta on saatjata või eraldatud vanematest ja/või eestkostjatest riigis, kus laps tuvastatakse; 2) vanemlike kohustuste täitmine lapse vanemate poolt on välistatud lapse väärkohtlemise või hooletussejätmise tõttu, näiteks kui vanemad on seotud lapse ärakasutamisega või lapsega kaubitsemisega.

Kui last saadavad tema vanemad, kehtivad vaid mõned selle juhendi osad. Näiteks peavad ametiasutused võtma meetmeid lapsohvri kindlakstegemiseks, lapse isiku tuvastamiseks, lapse ärakuulamiseks ja tema parimate huvide hindamiseks. Samuti peavad ametiasutused määrama kindlaks püsiva lahenduse, võttes arvesse vanemate rolli lapsega kaubitsemises, vanemate asukohta ja võimalikku kohtulahendit, millega muudeti hooldusõigust lapse suhtes või piirati vanemlikke õigusi.

Keda see juhend ei hõlma?

Lapse õiguste konventsiooni artikli 2 kohaselt on ELi liikmesriigid kohustatud kaitsma lapsi olenemata nende staatusesest. [General Comment No 6](#) (Üldine märkus nr 6) tuletab meelde, et riikide kohustus kaitsta oma jurisdiktsiooni alla kuuluvaid lapsi ei piirdu ainult osalisriigi kodanikust lastega: kui konventsioon ei ole sõnaselgelt sätestatud teisiti, laieneb see kõigile lastele, sealhulgas lastele, kes on varjupaigataotlejad, pagulased või rändajad, sõltumata nende kodakondsusest, sisserände staatusesest või kodakondsusetusest. Ehkki mõningaid siin kirjeldatud tegevusi ja soovitusi saaks rakendada mitmesuguste kaitset vajavate laste kategooriate abistamisel, pole juhend tervikuna mõeldud kasutamiseks järgmiste laste kategooriate puhul.

Seadusega pahuksisse sattunud lapsed

Kuriteo toime pannud lastega tuleb tegeleda liikmesriigi tavapärase alaealisi käsitleva õigussüsteemi raames; see süsteem peab hõlmama [kriminaalmenetluses kahtlustatavate või süüdistatavate laste menetluslike tagatise käsitlevas direktiivis \(\(EL\) 2016/800\)](#) ette nähtud tagatise.

Lapsed, kes taotleavad varjupaika või kelle suhtes on käimas tagasisaatmismenetlus ja kes ei ole ELi liikmesriigi, Euroopa Majanduspiirkonna riigi või Šveitsi kodanikud

Nende saatjata laste kaitset, kes taotlevad rahvusvahelist kaitset või kellele on antud rahvusvaheline kaitse või kelle suhtes on käimas tagasisaatmismenetlus, reguleerib ELi varjupaiga- ja tagasisaatmist käsitlev õigustik. See sisaldab norme ja tagatise, mis võimaldavad pakkuda lapsele viivitamatult kaitset ja hooldust. Kui varjupaigataotlejad liiguvad ühest ELi liikmesriigist teise, määratakse [Dublini määruse](#) (määrus (EL) nr 604/2013) kohaselt kindlaks, milline ELi liikmesriik vastutab nende taotluste hindamise eest ning tagab neile seega vajaliku kaitse ja hoolduse. ELi varjupaiga- ja rändeõigusest tulenevad kaitsemeetmed ei kehti tavaliselt ELi kodanike kohta.

KUI SOOVITE ROHKEM TEADA SAADA

Euroopa õiguse käsiraamat

Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet on koos Euroopa Inimõiguste Kohtuga avaldanud käsiraamatu Euroopa varjupaiga-, piiri- ja sisserändeõiguse kohta. Käsiraamat on mõeldud ELi liikmesriikide spetsialistidele. Selles tutvustatakse hõlpsasti arusaadaval viisil ELi õigusakte ning Euroopa Inimõiguste Kohtu ja Euroopa Liidu Kohtu praktikat. Üks käsiraamatu peatükk on pühendatud erivajadustega inimestele, sealhulgas saatjata lastele.

Käsiraamat on saadaval 25 keeles ja sellest on koostatud spetsiaalne versioon, mis on kohandatud Šveitsi õigusaktidega.

Lisateabe saamiseks vt Euroopa varjupaiga-, piiri- ja sisserändeõiguse käsiraamat, 2014.

Miks on vaja juhendit EList pärit laste kohta?

Kuriteohvrite kaitsmist ning inimkaubanduse tõkestamist ja selle vastu võitlemist käsitlevaid ELi õigusakte kohaldatakse kõigi inimeste suhtes olenemata nende kodakondsusest. Puudub aga ühtne lähenemisviis sellele, kuidas tegeleda vanemliku hoolitsuseta lastega, kes leitakse vajavat kaitset ELi liikmesriigis, mis ei ole nende päritoluliikmesriik, sealhulgas inimkaubanduse lapsohvritega.

Teatistes, mis sisaldab aruannet inimkaubanduse kaotamist käsitleva ELi strateegia järelmeetmete ning konkreetsete edasiste meetmete kohta (detsember 2017), tehti Euroopa Komisjonile ja Euroopa Liidu Põhiõiguste Ametile ülesandeks töötada välja „praktilised suunised asutuste- ja rahvusvahelise koostöö tõhustamiseks, et ennetada ELi lastega kauplemist, tagada lapsohvrite kaitse, leida kestlikke lahendusi ja kindlustada nende õigused, mis tulenevad ELi ja rahvusvahelisest õigusest“.

Paljud teised liidu õigusest tulenevad meetmed, mis on suunatud laste kaitsmisele, on kohaldatavad siiski ainult nende laste suhtes, kes ei ole ELi kodanikud, Euroopa Majanduspiirkonna riigi kodanikud ega Šveitsi kodanikud. Seega on tegemist lüngaga. Eraldi juhend EList pärit laste kohta on vajalik kolmel põhjusel.

1. ELi kodanikud ja paljud elamislubade omanikud võivad ELis vabalt liikuda

Vastavalt Euroopa Liidu lepingu (ELi leping) artikli 3 lõikele 2, Euroopa Liidu toimimise lepingu (ELi toimimise leping) artikli 20 lõike 2 punktile a, artiklile 21 ja IV jaotisele ning Euroopa Liidu põhiõiguste harta artiklile 45 on ELi kodanikel ELis vaba liikumise õigus. ELi kodanikel on õigus ELi liikmesriikides vabalt liikuda ja elada, kuigi sellele õigusele kehtivad mõned liidu õiguses sätestatud piirangud ja tingimused. Euroopa Majanduspiirkonna ja Šveitsiga sõlmitud kokkulepete alusel laieneb vaba liikumise geograafiline piirkond Islandile, Liechtensteinile, Norrale ja Šveitsile. [Vaba liikumise direktiivi](#) (2004/38/EÜ) kohaselt ei kohaldata ELi kodanike suhtes registreerimisnõudeid, kui nad viibivad muus ELi liikmesriigis kui oma päritoluliikmesriik vähem kui kolm kuud. [Schengeni lepingu rakendamise konventsiooni](#) artikli 21 kohaselt võivad ühe ELi liikmesriigi väljastatud elamisloa omanikud kuni kolme kuu vältel vabalt liikuda ka teiste ELi liikmesriikide territooriumil, s.t kõigis ELi liikmesriikides ja Schengeni riikides, välja arvatud lirimaal ja Ühendkuningriigis. Kuna Schengeni alal puudub piirikontroll ja registreerimisnõuded on leebed, on vähem tõenäoline, et ELi

kodanikud ja ELi liikmesriigi väljastatud elamislubade omanikud puutuvad kokku mõne ametiasutusega. See omakorda vähendab võimalust, et nad tuvastatakse inimkaubanduse ohvritena. Peale selle võib nende üleviimine päritoluliikmesriiki toimuda kiiresti, võrreldes kolmandate riikide kodanike tagasisaatmismenetluse ja sellega kaasnevate menetluslike tagatistega.

2. Kaitsemeetmeid on välja töötatud peamiselt ELi varjupaiga- ja rändelase õigustiku raames

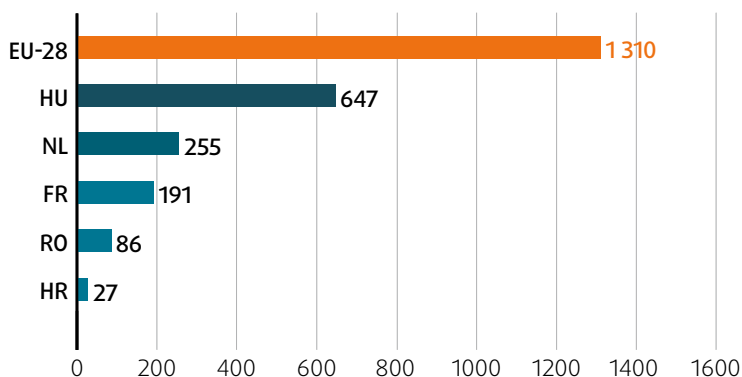
ELi varjupaiga- ja rändalasest õigustikust tulenevad kaitsemeetmed tavaliselt ELi kodanike suhtes ei kehti. [Euroopa Liidu lepingule](#) ja [Euroopa Liidu toimimise lepingule](#) lisatud protokollis nr 24 Euroopa Liidu liikmesriikide kodanikele varjupaiga andmise kohta on sätestatud, et ELi liikmesriike tuleb pidada ohututeks päritoluriikideks, mis tähendab, et kui ELi kodanik esitab rahvusvahelise kaitse taotluse, tuleb see vastuvõetamatuks tunnistada (mõningate eranditega). [Tagasisaatmisdirektiivi](#) (direktiiv 2008/115/EÜ) artikliga 10 ette nähtud kaitsemeetmeid, mis on seotud saatjata alaealiste tagasi- ja väljasaatmisega, kohaldatakse ainult isikute puhul, kes ei ole ELi liikmesriigi, Euroopa Majanduspiirkonna riigi ega Šveitsi kodanikud; sama kehtib ebaseaduslikult tööle võetud laste kaebuste esitamise lihtsustamise kohta vastavalt [tööandjate sanktsioonide direktiivi](#) (direktiiv 2009/52/EÜ) artiklitele 9 ja 13. Mitmed laste rände kontekstis välja töötatud vahendid olid kavandatud laste jaoks, kes tulevad väljastpoolt ELi, ja neid ei saa – või saab ainult piiratud määral – kasutada Euroopa Liidust pärit laste puhul.

3. Paljude lapsohvritega kaubitsetakse ELi-siseselt

ELis kaubitsetakse jätkuvalt nii tüdrukute kui ka poistega. Seda tehakse seksuaalse ärakasutamise, sealhulgas lapsporno tootmise eesmärgil (eriti tüdrukute puhul), samuti selleks, et sundida neid kerjama ja kuritegevuses osalema, ning muudel eesmärkidel.

Euroopa Komisjoni [teisest aruandest inimkaubandusevastases võitluses tehtud edusammude kohta](#) (2018) ja 2018. aasta andmetest ELis registreeritud inimkaubanduse kohta ([Data collection on trafficking in human beings in the EU](#), tabel 3.8.8) nähtub, et kõigist ELis 2015. ja 2016. aastal registreeritud ohvritest 23 % olid lapsed. Seejuures olid 2 206 registreeritud lapsohvrilt 1 310 ELi kodanikud ja neist üle 84 % olid tüdrukud. Viis ELi liikmesriiki, mille kodanikke oli registreeritud lapsohvrite seas kõige rohkem, olid Ungari (647), Madalmaad (255), Prantsusmaa (191), Rumeenia (86) ja Horvaatia (27) ([joonis 2](#)). Need andmed on isikute kohta, kes puutuvad kokku ametiasutuste ja muude organisatsioonidega. On põhjust arvata, et paljud ohvrid jäävad avastamata.

Joonis 2. Nimikaubanduse registreeritud lapsohvrite arv aastatel 2015-2016, viis peamist ELi liikmesriiki

Allikas: Euroopa Komisjon, 2018 (*Data collection on trafficking in human beings in the EU, tabel 3.8.8*)

Ehkki komisjoni käsutuses ei ole statistilisi andmeid inimkaubanduse ohvrite kohta nende rahvuste kaupa, on ELi liikmesriikide aruannetes rõhutatud romade suuremat haavatavust; eelkõige kehtib see naiste ja laste kohta, kelle puhul inimkaubitsejad kasutavad ära sugulussidemeid. Ka Euroopa Liidu Õiguskaitsekoostöö Amet (Europol) teatas oma aruandes alaealiste ohvritega kaubitsemise ja nende ärakasutamisega tegelevate kuritegelike võrgustike kohta ELis (*Criminal networks involved in the trafficking and exploitation of underage victims in the EU, 2018*), et roma kogukondade lapsed on eriti haavatavad. Euroopa Komisjoni uuringus inimkaubanduse kõrge riskiga rühmade kohta (*European Commission's study on high-risk groups for trafficking in human beings*) mainitakse lapsega sõlmitud abielude arvu suurenemist, kusjuures ohvrid ja ärakasutajad kuuluvad enamasti mõnda romade kogukonna rühma. Roma tüdrukutega sundabielu eesmärgil kaubitsemise juhtudest teatab ka [inimkaubanduse-vastase võitluse eksperdirühm \(GRETA\)](#), kes jälgib Euroopa Nõukogu inimkaubanduse vastu võitlemise konventsiooni rakendamist.

Lapse hariliku viibimiskoha riiki kiire üleviimisega kaasnevad riskid

Puutudes kokku lastega, kes arvatakse olevat pärit EList, kes on ilma oma vanemata ja keda peetakse kaitset vajavaks, rakendavad ELi liikmesriigid enamasti ühte kolmest järgmisest lähenemisviisist.

1. Suur osa ELi liikmesriike rakendab individuaalsete juhtumite korral läbikaalumata lahendusi, mis enamasti seisnevad lapse kiires ja rutiinses tagasisaatmises tema kodakondsusjärgsesse või hariliku viibimiskoha liikmesriiki, võtnud eelnevalt ühendust konsulaarasutustega.
2. Mõned ELi liikmesriigid rakendavad [Brüsseli IIa määruse](#) (määrus (EÜ) nr 2201/2003, mis käsitleb kohtualluvust ning kohtuotsuste tunnustamist ja täitmist kohtuasjades, mis on seotud abieluasjade ja vanemliku vastutusega) koostööraamistikul põhinevaid struktureeritumaid lahendusi, mille juurde käib olukorra põhjalikum hindamine. ELi liikmesriigid peavad seda mehhanismi siiski liiga aeglaseks.
3. Mõned ELi liikmesriigid on kasutanud liikmesriikidevahelisi kahepoolseid lepinguid, et tagada laste üleandmisel koostöö.

Enamiku ELi liikmesriikide tava saata laps kiiresti tema hariliku viibimiskoha liikmesriiki põhineb kaalutlusel, et kõik ELi liikmesriigid on põhimõtteliselt ohutud. See tava on üldjuhul seotud ka lapse õigusega elada vanemate juures, välja arvatud juhul, kui see oleks vastuolus lapse parimate huvidega, nagu on sätestatud [lapse õiguste konventsiooni](#) artiklis 9.

Kuigi lapse õigus elada koos vanematega on tähtis, peavad ametiasutused esmalt veenduma, et perekeskkonda naasmine on lapse jaoks ohutu. Selleks, et tagada võetavate meetmete jätkusuutlikkus ja leida püsivad lahendused, tuleb kõigepealt hinnata iga lapse konkreetset olukorda, sealhulgas asjaolusid, mille tõttu leiti, et laps on vanemliku hoolitsuseta ja vajab kaitset. Perekonna hindamine on vajalik ka selleks, et teha kindlaks, kas tagasisaatmine on üldse õige tegu juhtudel, kui perekond võis ise olla tekkinud olukorra põhjustaja, näiteks oli last kaubitsejale pakkunud, teda füüsiliselt, psühholoogiliselt või seksuaalselt väärkohelnud või lapse kodust välja visanud.

Europol rõhutab, et ELi-sisese inimkaubanduse puhul mängib perekond sageli aktiivset rolli oma laste ärakasutamisel. Kui osadel juhtudel kaubitsetakse lastega nii, et nad jäävad üksi, siis teistel juhtudel on vanemad oma lastega koos, kas siis inimkaubanduse ohvritena või ärakasutamises osalejatena.

ELi-sisene lastega kaubitsemine: vanemate roll

„Selle nähtuse üks tõsisemaid aspekte on pere roll. Europol saab regulaarselt andmeid laste kohta, kelle vanemad on müünud kuritegelikele võrgustikele, kuna kurjategijad kasutavad ära perede vaesust. On ka juhtumeid, kus vanemad ise tegelevad oma laste ärakasutamise ja nendega kaubitsemisega.“

Europoli aruanne „Criminal networks involved in the trafficking and exploitation of under-age victims in the EU“ (ELis alaealiste ohvritega kaubitsemise ja nende ärakasutamisege tegelevad kuritegelikud võrgustikud), 2018, lk 8.

Automaatne ja kiire tagasisaatmine ilma olukorda piisavalt hindamata põhjustab muidki riske, nagu on näidatud [joonisel 3](#). Näiteks võidakse lapsed saata sinna, kus neid väärkoheldi või kust nad müüdi, mistõttu on oht, et neist saavad taas ohvrid. Kiire tagasisaatmine võib kahjustada ka kuriteo kohta tõendite kogumist ja takistada seega kurjategijate vastutuselevõtmist või jätta lapse ilma asjakohase abi ja kaitseta.

Selleks, et tagada võetavate meetmete jätkusuutlikkus ja leida püsivad lahendused, tuleb kõigepealt hinnata iga lapse konkreetset olukorda, sealhulgas asjaolusid, mille tõttu leiti, et laps on vanemliku hoolitsuseta ja/või vajab kaitset.

Joonis 3. Võimalikud riskid laste rutiinsel saatmisel päritoluliikmesriiki

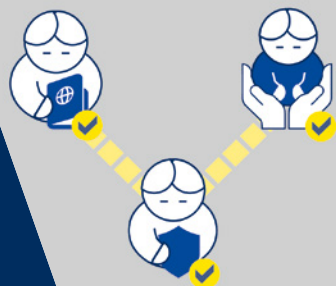
Allikas: Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet, 2019

Ametiasutused peaksid hoidma ära olukorrad, kus päritoluliikmesriiki tagasi saadetud lapsed langevad uuesti inimkaubanduse ohvriks (müüakse jälle ELi liikmesriiki, kust nad leiti, või mõnda teise ELi liikmesriiki) ja vajavad taas kaitset. Jätkusuutlikud meetmed tagavad ka ELi liikmesriikide avaliku sektori inim- ja rahaliste ressursside tõhusa kasutamise.

Käesolev juhend keskendub lapse parimate huvide hindamisele varases etapis ning selle eesmärk on toetada selliste meetmete rakendamist, mis on lastele sobivamad ja jätkusuutlikumad.

→ 2. lisas on esitatud ebatäielik loetelu aruannetest, mis sisaldavad teavet laste kohta, kes on inimkaubanduse ohvrid või keda kuritegelikud rühmitused muul viisil ära kasutavad.

1. osa. Õigus- ja lastekaitseraamistik

1. osas on esitatud õigusraamistik ja lastekaitsepõhimõtted, millel käesolev juhend põhineb. Selliste vanemliku hoolitsuseta laste kaitset, kes leitakse vajavat kaitset ELi liikmesriigis, mis ei ole nende päritoluliikmesriik, käsitlevad paljud rahvusvahelised ja Euroopa õigusaktid. 2. osas soovitatud tegevustes peaks lugeja juhinduma ÜRO lapse õiguste konventsioonis sätestatud neljast lastekaitsepõhimõttest. Lapse toetamiseks tehtavad toimingud peavad olema osa riigi terviklikust lastekaitstesüsteemist.

1.1. Õigusraamistik

Selles jaotises tutvustatakse lühidalt kõige olulisemaid õigusakte, millel põhinevad käesolevas juhendis esitatud nõuanded. Lisaks üldistele lastekaitsetsätetele kohaldatakse piiriüleste juhtumite korral laste kaitsmise suhtes erinevate valdkondade õigusnorme. Need võib jagada kolme kategooriasse: piiriülese koostöö edendamist käsitlevad õigusnormid, kuriteoohvrite kaitset käsitlevad õigusnormid ja inimkaubandusevastased õigusnormid. Need on esitatud [joonisel 4](#).

Joonis 4. Asjakohased õigusaktid

Märkused: ELi õigusaktid on sinisel taustal. Brüsseli IIa määrus on muutmisel ja uus tekst peaks valmima 2019. aastal.

Allikas: Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet, 2019

→ Siduvate ja mittesiduvate dokumentide täielik loetelu on esitatud 1. lisas „Õigusaktid ja muud viited“.

1. Üldised lastekaitset käsitlevad õigusaktid

Kaks kõige ulatuslikumat dokumenti, mis sisaldavad üldisi lastekaitseenorme, on Euroopa Liidu põhiõiguste harta ja ÜRO lapse õiguste konventsioon.

- [Euroopa Liidu põhiõiguste harta](#) artiklis 24 on sätestatud laste õigus nende heaoluks vajalikule kaitsele ja hoolitsusele ning õigus oma seisukohti vabalt väljendada, kusjuures neid seisukohti tuleks arvesse võtta vastavalt laste vanusele ja küpsusele (artikli 24 lõige 1); õigus sellele, et kõikides lastega seotud toimingutes seatakse esikohale laste huvid (artikli 24 lõige 2); ning õigus säilitada regulaarsed isiklikud suhted ja otsene kontakt oma mõlema vanemaga (artikli 24 lõige 3). Artikli 5 lõige 3 keelab inimkaubanduse.
- [ÜRO lapse õiguste konventsioon](#), mille on ratifitseerinud kõik ELi liikmesriigid, tagab lastele mitmesugused kodaniku-, kultuurilised, majanduslikud, poliitilised ja sotsiaalsed õigused. Konventsiooniga on kehtestatud ELi liikmesriikide kohustus kaitsta lapsi vägivalla, väärkohtlemise, hooletussejätmise, julma kohtlemise ja kuritarvitamise, sealhulgas seksuaalse kuritarvitamise eest (artikkel 19). Artikkel 20 näeb ette erikaitse ja abi lastele, kes ajutiselt või alaliselt on ilma jäetud perekondlikust miljööst. Samuti on konventsiooniga ette nähtud kaitse ärakasutamise, sealhulgas seksuaalse ärakasutamise eest (artiklid 34–36) ning kohustus aidata kaasa ärakasutamise, kuritarvitamise või hooletussejätmise ohvriks langenud lapse psühholoogilisele ja kehalisele paranemisele ning taasintegreerumisele ühiskonda (artikkel 39). Need õigused kehtivad kõikidele osalisriikide jurisdiktsiooni alla kuuluvatele lastele. Lapse õiguste konventsiooni [laste müüki, lasteprostitutsiooni ja -pornograafiat käsitlev fakultatiivprotokoll](#) sisaldab täiendavaid määratlusi ja kaitsemeetmeid.

KUI SOOVITE ROHKEM TEADA SAADA

ÜRO suunised saatjata laste kohta

ÜRO lapse õiguste komitee kui lapse õiguste konventsiooni alusel loodud järelevalveorgan on üldises märkuses nr 6 andnud suunised saatjata laste kohtlemise kohta. Märkuses käsitletakse selliste laste konkreetseid vajadusi, näiteks esialgset hindamist, eestkostja määramist, perekonna taasühinemist, püsivaid lahendusi ja meetmeid uuesti kaubitsemise ohvriks langemise vältimiseks. Komitee üldised märkused pole õiguslikult siduvad, küll aga pakuvad juhiseid konventsiooni sätete tõlgendamiseks.

Lisateabe saamiseks vt „General Comment No 6 on the treatment of unaccompanied and separated children outside their country of origin“ (Üldine märkus nr 6 saatjata ja vanematest eraldatud laste kohtlemise kohta väljaspool päritoluriiki), 2005.

2. Piiriülese koostöö edendamist käsitlevad õigusaktid

[Brüsseli IIa määrusega](#) (määrus (EÜ) nr 2201/2003, mis käsitleb kohtualluvust ning kohtuotsuste tunnustamist ja täitmist kohtuasjades, mis on seotud abieluasjade ja vanemliku vastutusega) loodi ELis ühine õigusruum. Määrust kohaldatakse kõigi tsiviilasjade suhtes, mis puudutavad vanemliku vastutuse tekkimist, teostamist, piiramist või äravõtmist (artikli 1 punkt b). Põhjenduse 5 kohaselt hõlmab määrus kõiki vanemlikku vastutust reguleerivaid otsuseid, sealhulgas meetmeid lapse kaitseks. Seega hõlmab määrus selliseid küsimusi nagu eestkosteoigus, vanema hooldusõigus, lapse kaitse seoses varaga, hoolekandetasutusse paigutamine ja perepõhine asendushooldus. Euroopa Liidu Kohus tõlgendas mõistet „tsiviiliasjad“ nii, et need hõlmavad ka selliseid meetmeid, mis liikmesriigi siseriikliku õiguse alusel kuuluvad avaliku õiguse valdkonda, nagu näiteks otsus paigutada laps hooldusele väljaspool kodu (kohtuasi C-435/06. Määruse kohaldamisala ei piirdu ainult kohtus langetatud otsustega: seda kohaldatakse kõigi otsuste suhtes, mille on teinud määruse kohaldamisalasse kuuluvates küsimustes pädev ametiasutus, näiteks sotsiaal- või lastekaitseasutus.

Artikli 2 lõike 3 kohaselt kohaldatakse määrust kõigi ELi liikmesriikide suhtes peale Taani. Määruse kohaselt tuleb kõiki ELis pädevate asutuste tehtud otsuseid tunnustada ja täitmisele pöörata ühiste õigusnormide alusel. Seetõttu etendab määrus ELis laste kaitsmisel olulist rolli, kui juhtum hõlmab rohkem kui ühte liikmesriiki.

Artikli 1 lõike 3 punkti g ja põhjenduse 10 kohaselt ei kohaldata [Brüsseli IIa määrust](#) laste sooritatud kuritegude tulemusel võetud meetmete suhtes. Euroopa Kohus on rõhutanud, et määrust ei kohaldata lapse kinnipidamise meetmete suhtes, „mis on karistuseks toimepandud kuriteo eest“, kuid seda kohaldatakse lapse piiriülese paigutamise suhtes ravi- või kasvatusasutusse, millega kaasneb lapselt vabaduse võtmine (vt Euroopa Kohtu otsus kohtuasjas C-92/12 PPU, punktid 65-66).

Kõik ELi liikmesriigid on ühinenud [1996. aasta Haagi konventsiooniga](#) vanemliku vastutuse ja lastekaitsemeetmetega seotud kohtualluvuse, kohaldatava õiguse, tunnustamise, kohtuotsuste täitmise ja koostöö kohta (1996. aasta Haagi konventsioon).

ELis on [Brüsseli IIa määrus](#) ülimuslik [1996. aasta Haagi konventsiooni](#) suhtes, kui lapse harilik viibimiskoht on mõne ELi liikmesriigi territooriumil ja kui juhtum on seotud määruse reguleerimisalasse kuuluva küsimusega. Seevastu juhul, kui ei ole võimalik kindlaks teha, et lapse harilik viibimiskoht on ELi liikmesriigis, kuid ta viibib ELi liikmesriigi territooriumil, tuleb kohaldada 1996. aasta Haagi konventsiooni. Määrus

on teiste ELi liikmesriikide kohtuotsuste tunnustamise ja täitmise osas alati ülimuslik (määruse artikkel 61).

Peamine erinevus Brüsseli IIa määruse ja 1996. aasta Haagi konventsiooni vahel seisneb selles, et Brüsseli IIa määrus ei sisalda kohaldatavat õigust käsitlevaid norme, 1996. aasta Haagi konventsioon aga sisaldab. Seega, kui ei ole kindel, millise riigi õigust kohaldada, tuleb kohaldada konventsiooni (artiklid 15-22).

2016. aastal algatati Brüsseli IIa määruse läbivaatamine, mis viiakse lõpule 2019. aasta suveks. Ajakohastatud tekstiga tugevdatakse mõningaid selles praktilises juhendis viidatud sätteid.

Lisaks kohustatakse konsulaarsuhete Viini konventsiooniga osalisriike pakkuma konsulaaresinduste kaudu tuge oma riigist pärit lastele, kes asuvad teises riigis. Näiteks on riikidel kohustus osutada õigus- ja muud abi lapsele, kes peetakse kinni kuriteo toimepanemise tõttu (artikli 36 punkt c), ja kaitsta lapse huve, eriti eestkoste osas (artikkel 5).

3. Kriminaalõiguse ja ohvrite kaitse valdkonna õigusaktid

Kriminaalmenetluse alustamisel on kuriteoohvrite õiguste direktiivi (direktiiv 2012/29/EL) kohaselt kõigi kuriteoohvrite, sealhulgas laste puhul kohaldatavad mitmesugused kaitsemehhanismid. Lisaks on direktiivi artiklitega 22 ja 24 nähtud laste jaoks kriminaalmenetluses ette eritagatised.

Laste seksuaalse ärakasutamise vastu võitlemise direktiiviga (direktiiv 2011/93/EL, mis käsitleb laste seksuaalse kuritarvitamise ja ärakasutamise ning lasteporno vastast võitlust) on kehtestatud seksuaalse kuritarvitamise või ärakasutamise lapsohvrite jaoks mitu tagatist ja kaitsemeetet. Lisaks on direktiivis sätestatud eri liiki seksuaalkuritegude määratlused, samuti karistused, raskendavad asjaolud ja ennetavad meetmed.

Kõik ELi liikmesriigid peale Iirimaa on ratifitseerinud Euroopa Nõukogu konventsiooni laste kaitse kohta seksuaalse ärakasutamise ja kuritarvitamise eest (Lanzarote konventsioon).

Laste seksuaalne ärakasutamine veebis kui küberkuritegevuse kõige muret tekitavam osa

„Laste seksuaalne ärakasutamine veebis on endiselt küberkuritegevuse kõige muret tekitavam osa. Kuigi laste seksuaalset väärkohtlemist esines ka enne interneti tulekut, on selle kuriteo veebimõõde võimaldanud kurjategijatel omavahel veebis suhelda ja hankida lapsporno materjale mahtudes, mis kümme aastat tagasi olid kujuteldamatud. Kasvav arv üha nooremaid lapsi, kellel on juurdepääs internetiühendusega seadmetele ja sotsiaalmeediale, võimaldab kurjategijatel jõuda lasteni viisil, mis võrguühendusega keskkonnas on lihtsalt võimatu. Sellel suundumusel on märkimisväärne mõju laste seksuaalse ärakasutamise meetoditele.“

Europol, „Internet Organised Crime Threat Assessment (IOCTA)“ (Internetis esineva organiseeritud kuritegevuse ohtude hinnang), 2018, 5. peatükk.

Lisaks on laste menetluslike tagatiste direktiiviga kehtestatud mitu menetluslikku tagatist lastele, kes on kriminaalmenetluses kahtlustatavad või süüdistatavad. Eesmärk on tagada, et need lapsed oleksid võimelised menetlusest aru saama ja seda jälgima ning kasutama oma õigust õiglasele kohtumenetlusele, ning ära hoida uute õigusrikkumiste toimepanemist laste poolt ja edendada nende integreerumist ühiskonda. ELi liikmesriigid peavad selle direktiivi oma siseriiklikku õigusesse üle võtma 2019. aasta juuniks.

4. Inimkaubanduse ohvrite kaitset käsitlevad õigusaktid

ELi inimkaubanduse vastase võitluse direktiiv (direktiiv 2011/36/EL, milles käsitletakse inimkaubanduse tõkestamist ja sellevastast võitlust ning inimkaubanduse ohvrite kaitset) on peamine ELi õigusakt, mis kaitseb inimkaubanduse ohvreid.

Inimkaubanduse ohvritel on õigused. Neil on õigused kriminaalmenetluse eel, ajal ja järel ning nende õigus abile ja toetusele ei sõltu nende osalemisest menetluses. Ohvritel on kriminaalmenetluse ajal õigus saada teavet, majutust, materiaalselt abi, meditsiinilist ja psühholoogilist tuge, õigusabi ja kaitset. Mõningatel ohvritel võivad olla spetsiifilised kaitsevajadused tulenevalt nende olukorrast, sealhulgas rasedusest, tervislikust seisundist, puudest, vaimsest või psühholoogilisest häirest või asjaolust, et nad on kannatanud jõhkra psühholoogilise, füüsilise või seksuaalse vägivalda all. ELi inimkaubanduse vastase võitluse direktiivi artikli 11 lõige 7 ja kuriteoohvrite õiguste direktiivi artikkel 22 kohustavad liikmesriike neid vajadusi individuaalse hindamise alusel arvesse võtma.

ELi õigus- ja poliitikaraamistik, mis käsitleb inimkaubanduse tõkestamist, on soospetiifiline ja lapsetundlik ning selles tunnustatakse vajadust tagada lapsohvrite vanuse,

soo ja konkreetsete vajaduste arvessevõtmine, sealhulgas seoses inimkaubanduse lapsohvrite hoolduse, tervishoiu ja haridusega.

ELi inimkaubanduse vastase võitluse direktiivi artiklites 13–16 on sätestatud inimkaubanduse ohvrite jaoks täiendavad kaitsemeetmed, sealhulgas laps olemise eeldamine, saatjata laste eestkoste, vajadustele kohandatud lähenemisviisi tugiteenuste osutamisel ja tõhustatud kaitse kriminaalmenetluses. Direktiivi kohaldamisel tuleb esikohale seada lapse huvid, nagu on sätestatud Euroopa Liidu põhiõiguste hartas ja lapse õiguste konventsioonis.

Erinormid ametiasutustega koostööd tegevate inimkaubanduse ohvrite elamislubade kohta on sätestatud nõukogu direktiivis 2004/81/EÜ.

Lastega kaubitsemine: lüngad liidu õiguse ülevõtmisel

„Siinne ülevaade näitab, et liikmesriigid on [ELi inimkaubanduse vastase võitluse direktiivi] ülevõtmiseks märkimisväärselt pingutanud. Arenguruumi on siiski veel palju, eelkõige seoses lastele suunatud erikaitsemeetmetega, laps olemise eeldamise ja lapse vanuse hindamisega, kriminaalmenetluse eel ja ajal pakutava kaitsega, tingimusteta abi kättesaadavusega, hüvitamisega, karistamata jätmisega, lapsohvri pereliikme abistamise ja toetamisega ning inimkaubanduse ennetamisega.“

Euroopa Komisjon (2016), aruanne, milles hinnatakse, millises ulatuses on liikmesriigid võtnud direktiivi 2011/36/EL (milles käsitletakse inimkaubanduse tõkestamist ja sellevastast võitlust ning inimkaubanduse ohvrite kaitset) järgimiseks vajalikke meetmeid, vastavalt direktiivi artikli 23 lõikele 1, lk 17.

Samuti on asjakohased täiendavad rahvusvahelise ja piirkondliku tasandi õigusaktid: rahvusvahelise organiseeritud kuritegevuse vastu võitlemise ÜRO konventsioon ja selle Palermo protokoll naiste ja lastega kaubitsemise ning muu inimkaubanduse ärahoidmise ja selle kuriteo eest karistamise kohta ning Euroopa Nõukogu inimkaubanduse vastu võitlemise konventsioon. Kõik ELi liikmesriigid on need õigusaktid ratifitseerinud.

Kergesti loetav juhend inimkaubanduse ohvrite õiguste kohta

Euroopa Komisjon on avaldanud kõigis ELi ametlikes keeltes juhendi „Inimkaubanduse ohvrite õigused ELis“. Juhendis antakse inimkaubanduse ohvrite õigustest praktiline ja põhjalik ülevaade, tuginedes Euroopa Liidu põhiõiguste hartale, ELi õigusaktidele ja Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikale.

Lisateabe saamiseks vt Euroopa Komisjon, (2013) „Inimkaubanduse ohvrite õigused ELis“.

1.2. Lapse õigustega seotud põhimõtted

Lapse õiguste konventsioonis on kehtestatud neli peamist põhimõtet, mis suunavad osalisriike konventsioonis sätestatud õiguste rakendamisel ja tõlgendamisel. Need on järgmised:

- kohustus seada kõikides last puudutavates otsustes ja toimingutes esikohale tema huvid;
- kohustus võtta asjakohaselt arvesse lapse seisukohti vastavalt tema vanusele, küpsusele ja arenemisvõimele;
- lapse õigus elule, ellujäämisele ja arengule ning
- diskrimineerimiskeeld.

Tabel 1 sisaldab ülevaadet selle kohta, kuidas need põhimõtted kajastuvad asjakohastes rahvusvahelistes ja ELi õigusaktides.

Tabel 1. Lapse õigustega seotud põhimõtted rahvusvahelistes ja ELi õigusaktides

Õigusakt	Põhimõte			
	Parimad huvid	Õigus avaldada arvamust	Õigus elule ja arengule	Diskrimineerimiskeeld
Rahvusvahelised õigusaktid				
Lapse õiguste konventsioon	Artikkel 3	Artikkel 12	Artikkel 6	Artikkel 2
Inimkaubandusvastane Euroopa Nõukogu konventsioon	Artiklid 10, 14, 16 ja 28	–	–	Artikkel 3
Euroopa Nõukogu Lanzarote konventsioon	Preambul, artikli 14 lõige 3, artikli 30 lõige 1 ja artikli 31 lõige 1	Artikli 9 lõige 1, artikli 31 lõige 1 punkt c, artikli 35 lõige 1, artikli 36 lõige 2	–	Artikkel 2
Haagi lastekaitsekonventsioon	Preambul, artiklid 8 ja 9	Artikli 23 lõike 2 punkt b	–	–
ELi õigusaktid				
Euroopa Liidu põhiõiguste harta	Artikli 24 lõige 2	Artikli 24 lõige 1	Artikkel 2	Artikkel 21

Eli inim-kaubanduse vastase võitluse direktiiv	Põhjendus 8, artikkel 13	Artikkel 14	–	–
Kuriteoohvrite õiguste direktiiv	Põhjendus 14, artikli 1 lõige 2	Põhjendused 41 ja 42, artikkel 10	Põhjendus 66	Põhjendused 9 ja 66
Laste seksuaalse ärakasutamise vastu võitlemise direktiiv	Põhjendused 2, 6 ja 30; artikkel 18	–	–	–
Brüsseli IIa määrus	Põhjendus 12, artiklid 12, 15 ja 23	Põhjendus 19, artikli 11 lõige 2, artikli 23 punktid b ja d, artikli 41 lõike 2 punkt c, artikli 42 lõike 2 punkt a	–	Artikkel 59

Märkus: – = ei ole kohaldatav.

Allikas: Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet, 2019

2. osas esitatud 10 tegevuses peaks lugeja juhinduma neist neljast põhimõttest. 2. osas esitatud 3. ja 4. tegevuse juures selgitatakse, kuidas tuleks kohaldada parimate huvide põhimõtet ja kohustust arvestada lapse seisukohti. Õigus elule ja arengule tähendab seda, et osalisriigid peavad tagama lapse ellujäämise ja maksimaalse võimaliku arengu. „Arengu“ all mõeldakse lapse kehalist, vaimset, hingelist, kõlblist, psühholoogilist ja sotsiaalset arengut. Diskrimineerimiskeelu põhimõte kohustab riike austama lapse õiguste konventsioonis sätestatud õigusi ja tagama need õigused igale nende jurisdiktsiooni alla kuuluvale lapsele ilma igasuguse diskrimineerimiseta. Kaitseteenuseid tuleks osutada sõltumata lapse või tema vanemate/eestkostjate staatusest, sealhulgas nende kodakondsusest või etnilisest või sotsiaalsest päritolust.

1.3. Terviklikud lastekaitse-süsteemid

Lapse õiguste konventsiooni artikli 19 lõige 1 kohustab osalisriike kaitsma lapsi igasuguse vägivalda, väärkohtlemise või ärakasutamise, sealhulgas seksuaalse kuritarvitamise eest seadusandlike, administratiivsete, sotsiaalsete ja haridusalaste meetmete abil.

Samuti on konventsiooni artikli 19 lõikes 2 sätestatud, et need kaitsemeetmed peaksid hõlmama sotsiaalprogramme laste toetamiseks, aga ka muid laste väärkohtlemise ennetamise vorme ning väärkohtlemise kindlakstegemist, sellest teatamist, juhtumite suunamist asjaomastele asutustele, nende uurimist, käsitlemist ja kohtulikku sekkumist. ÜRO lapse õiguste komitee [General Comment No 13](#) (üldine märkus nr 13)

rõhutab, et terviklik lastekaitstesüsteem peab sisaldama kõiki artikli 19 lõikes 2 nimetatud meetmeid, mis on omavahel seostatud.

Tervikliku lastekaitstesüsteemi puhul on tähelepanu keskmes laps. Sellega tagatakse, et kõik olulised isikud, organisatsioonid ja süsteemid – haridus, tervishoid, heaolu, õigus, kodanikuühiskond, kogukond, perekond – teevad lapse kaitsmiseks koostööd.

Euroopa Komisjon on määratlenud [terviklike lastekaitstesüsteemide 10 põhimõtet](#), et suunata lastekaitstesüsteemide reformimist ELi liikmesriikides. Need 10 põhimõtet on järgmised.

1. Iga last tunnustatakse, austatakse ja kaitstakse õiguste valdajana, kellel on vaieldamatud õigused kaitsele.
2. Ühtegi last ei diskrimineerita.
3. Lastekaitstesüsteemid hõlmavad ennetusmeetmeid.
4. Peresid toetatakse peamiste hooldajate rollis.
5. Ühiskond teab ja toetab lapse õigust mitte kannatada ükskõik millist liiki vägivald all.
6. Lastekaitstesüsteemid tagavad piisava hoolduse vastavalt rahvusvahelistele standarditele: [ÜRO suunistele laste asendushoolduse kohta](#).
7. Lastekaitstesüsteemide raames on loodud riikidevahelised ja piiriülesed mehhanismid.
8. Lastele on tagatud toetus ja kaitse.
9. Riskide tuvastamise koolitus.
10. On olemas turvalised, laialt avalikustatud, konfidentsiaalsed ja juurdepääsetavad teatamismehhanismid.

3. põhimõte puudutab ennetamist. Äärmiselt oluline on selgitada välja põhjused, mis seavad lapsed ja noored ohtu, ning nendega tegeleda. Haavatavuse tegurid võivad olla individuaalsed, majanduslikud, sotsiaalsed või kultuurilised. Haavatavus võib seega sõltuda lapse isiklikust olukorrast, perekondlikust taustast, majanduslikust olukorrast ja nõudlusest teatavat liiki ärakasutamise võimaluse järele. Lastekaitseasutused peaksid ennetusmeetmete väljatöötamisel käsitlema kõiki neid riskitegureid; sama peaksid tegema teised hariduse, tervishoiu, integratsiooni, tööhoive jms eest vastutavad riiklikud ja kohalikud asutused.

Lapsed on inimkaubanduse suhtes eriti haavatav rühm, kuid haavatavus ei ole ainus tegur, mis lapsed ohtu seab. Inimkaubandus on väga kasumlik organiseeritud kuritegevuse vorm, mille taga on ärakasutamist soodustav nõudlus. Inimkaubitsejad

kasutavad ära võimalusi, sealhulgas õigusaktide lünki, ning kõiki struktuurilisi ja kontekstist tulenevaid haavatavuse tegureid, võttes sihikule naised ja lapsed, romad ja puudega inimesed, kuid mitte ainult.

KUI SOOVITE ROHKEM TEADA SAADA

Inimkaubandusevastase võitluse eksperdirühm on teatanud, et romad on inimkaubanduse suhtes väga haavatavad etnilise ja soolise diskrimineerimise struktuuriliste vormide, vaesuse ja sotsiaalse tõrjutuse tõttu, mille tulemuseks on madal haridustase, kõrge töötuse määr, koduvägivald ja kehvad elamistingimused, mis mõjutavad eelkõige naisi ja lapsi. Inimkaubanduse oht on suurem registreerimata laste puhul.

Lisateabe saamiseks vt inimkaubandusevastase võitluse eksperdirühm (2018) „Trafficking in children“ (6. üldaruande temaatiline peatükk lastega kaubitsemise kohta) Euroopa Nõukogu veebisaidil.

Üks ennetamise viis on toetada peresid, kellel on raskusi oma laste eest hoolitsemisel. See on eriti oluline siis, kui perekond ise võib olla seotud oma lastega kaubitsemise või nende ärakasutamisega, kui perekond palub lapsel lahkuda ja rahaga aidata või kui lapsed lahkuvad kodust, et põgeneda vägivalda eest. Sellise taustaga lapsed võivad sattuda inimkaubitsejate huviorbiiti ja nad on inimkaubitsejate lubaduste suhtes vastuvõtlikud. Kuritarvitamise või ärakasutamise ennetamiseks võetavate meetmete terviklik kogum võib hõlmata näiteks üldist sekkumist sotsiaaltöö raames, lapsevanemaks olemise koolitust, kodus pakutavat tuge, sotsiaaltoetusi, täiskasvanute ja noorte tööhõivekavasid ning perede koolitamist inimkaubanduse riskide alal, mis lastel tekivad, kui nad on perekonnast eraldatud või otsivad töö- või haridusvõimalusi välismaal.

Kui konkreetsetele probleemidele või konkreetsetele lasterühmadele suunatud meetmed ei ole osa üldisest kaitseraamistikust, muutub lastekaitstesüsteem kil-lustatuks. Lastel on sageli mitmeid lastekaitse raames lahendatavaid probleeme ja killustatus tähendab, et nad ei saa igakülgset abi ega terviklikku lahendust.

KUI SOOVITE ROHKEM TEADA SAADA

Lastekaitstesüsteemide kaardistamine

Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet viis läbi [uuringu ELi 28 liikmesriigi riiklike lastekaitse-süsteemide kaardistamiseks](#). Teave hõlmab viit valdkonda: õigusraamistik, vastutavad ametiasutused, inim- ja rahalised ressursid, kaitset vajavate laste tuvastamise ja laste väärkohtlemisest teatamise ning laste asendushooldusele suunamise kord ning järele-valvesüsteemid. Kaardistamine näitas, et liikmesriikide õigusraamistike killustatuse tõttu ei ole teatavatel eriliste probleemidega laste rühmadel võimalik kasutada mõningaid

õigusi ega saada asjakohaseid kvaliteetseid teenuseid. Need rühmad on puuetega lapsed, etnilistesse vähemustesse kuuluvad lapsed, alaealiste karistussüsteemis olevad lapsed, õigusvastaselt riigis viibivad rändajad ning saatjata ja vanematest eraldatud lapsed. Kaardistamisel ilmnes veel, et ainult 13 ELi liikmesriigil on olemas konkreetne riiklik lastekaitsepoliitika või -strateegia.

Lisateabe saamiseks vt Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet, „Mapping child protection systems in the EU“ (ELi lastekaitse-süsteemide kaardistamine) ja „National policy framework (action plan or strategy)“ (Riiklikud poliitikaraamistikud (tegevuskava või strateegia)) Euroopa Liidu Põhiõiguste Ameti veebisaidil.

Mitu ELi liikmesriiki on kehtestanud standardsed töökorrad ja protokollid võimalike inimkaubanduse lapsohvrite juhtumite käsitlemiseks. Need töökorrad või protokollid aitavad tagada sujuva koostöö ning rollide ja vastutusalade selge jaotuse liikmesriigis. Samal ajal peab inimkaubanduse lapsohvrite jaoks välja töötatud erikord olema üldise riikliku lastekaitse-süsteemi osa ja mitte toimima selle süsteemiga paralleelselt.

Inimkaubanduse käsitlemine peaks olema osa tavapära-stest lastekaitse-teenustest. Terviklik lastekaitse-süsteem vajab probleemipõhiseid eksperditeadmisi ja lahendusi, kuid need tuleks paigutada üldise süsteemi konteksti. Sellise tervikliku lähenemisviisi abil saab lahendada kõikvõimalikke olukordi, millega laps võib kokku puutuda. See vastab laste, sealhulgas inimkaubanduse ohvrite vajadustele nii nende kodakondsusjrgses riigis kui ka piiriüleselt.

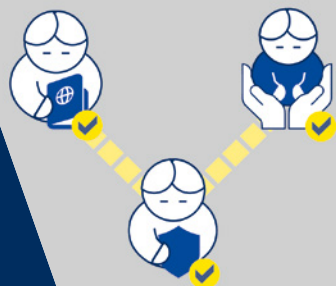

Euroopa Komisjoni tegevus inimkaubanduse kaotamist käsitleva ELi strateegia rakendamisel

Komisjon toetab „liikmesriike tervikliku ja kättesaadava kaitse pakkumisel ja aitab inimkaubanduse ohvreid integreerida, võttes arvesse sugude erivajadusi. Lisaks jälgib ja nõustab komisjon riiklike lastele suunatud teenuste rakendamist, kaasa arvatud hool-dus-, tervishoiu- ja haridusteenused inimkaubanduse ohvritele, võttes arvesse sugu, vanust ja konkreetsete laste erivajadusi. Samuti edendab komisjon integreeritud lastekaitse-süsteeme käsitleva ELi 10 põhimõtte [10 Principles for integrated child protection systems] rakendamist.“

Euroopa Komisjon (2017), teatis „Aruanne inimkaubanduse kaotamist käsitleva ELi strateegia järelmeetmete ning konkreetsete edasiste meetmete kohta“, lk 5.

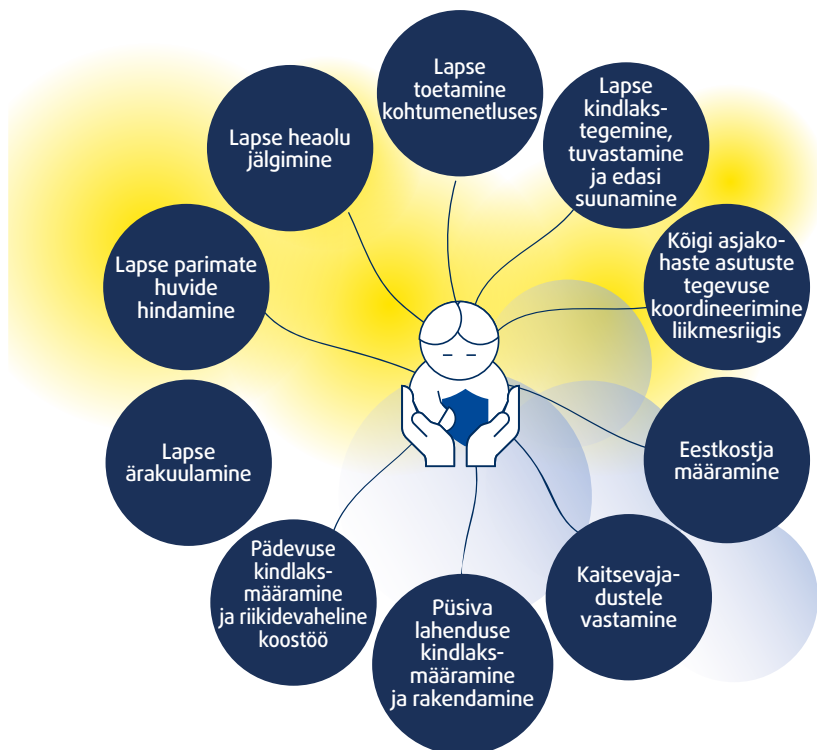
2. osa. 10 vajalikku tegevust laste kaitseks

Juhendi 2. osas kirjeldatakse 10 tegevust selliste vanemliku hoolitsuseta laste kaitseks, kes leitakse vajavat kaitset ELi liikmesriigis, mis ei ole nende päritoluliikmesriik.

Joonisel 5 on esitatud tegevused, mida tuleks kaaluda alates lapse tuvastamise hetkest kuni püsiva lahenduse leidmise ja rakendamiseni. Nende 10 tegevuse puhul ei ole ranget kronoloogilist järjekorda. Mõned neist, näiteks lapse ärakuulamine, on olulised kogu protsessis. Sõltuvalt konkreetsest juhtumist, riiklikust suunamismehhanismist ja riiklikul või kohalikul tasandil kaasatavatest asutustest võidakse mõningaid tegevusi ellu viia paralleelselt või teistsuguses järjekorras.

Joonis 5. Kümme tegevust selliste vanemliku hoolitsuseta ja kaitset vajavate laste, sealhulgas inimkaubanduse ohvrite toetamiseks, kes viibivad muus ELi liikmesriigis kui nende päritoluliikmesriik

Allikas: Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet, 2019

Nende 10 tegevuse elluviimisel peaks lugeja arvestama järgmist nelja valdkonnaülest nõuet.

Ennetamine. Kõik lastega kokkupuutuvad isikud peaksid ennetama igasugust vägivalda. Ennetusmeetmed on osa kaitsemeetmetest, mille rakendamist lapse õiguste konventsiooni artikliga 19 osalisriikidelt nõutakse. Ennetamine võiks hõlmata meetmeid ohvrite haavatavusega seotud riskide ja neid soodustavate tegurite vähendamiseks. Inimkaubanduse ennetamine on mitmetahuline ning see peab olema suunatud paljudele inimkaubanduse ahelas osalevatele organisatsioonidele ja isikutele. Eriti valvas tuleks olla haavatavate poiste ja tüdrukute teatavate rühmade suhtes ning panna tähele, kui nende olukord muutub, et oleks võimalik varakult

sekkuda. Soolise ja etnilise diskrimineerimise struktuurilised vormid mõjutavad eriti romade kogukonnast pärit neide ja lapsi. Mõningaid neist lastest on väärkoheldud ja nad võivad elada tänaval või hoolekandeesutustes. Ennetusmeetmed ei tähenda ainult üksikujuhtudel piisavalt varajast sekkumist, vaid ka peretoetusmehhanismide, sotsiaaltööga seotud sekkumiste, tööhõivekavade, institutsionaalse hoolduse alternatiivide ja laiemate poliitikameetmete väljatöötamist.

Lastekaitsemeetmed ja sisekontroll. Vahetult lastega töötavatel organisatsioonidel peab olema süsteem, mis hoiab ära laste õiguste rikkumise oma töötajate poolt. See peaks hõlmama näiteks laste väärkohtlemise väidetele reageerimise korda, lapsesõbralikku kaebuste esitamise mehhanismi ja karistusregistrist lapse väärkohtlemisega seotud varasemate süüdimõistvate kohtuotsuste kontrollimist enne lastega tegelevate töötajate tööle määramist. [Laste seksuaalse ärakasutamise vastu võitlemise direktiivi](#) artiklis 10 on sätestatud ELi liikmesriikide kohustus võtta vajalikke meetmeid tagamaks, et seksuaalkuritegude eest süüdi mõistetud isiku puhul võib tõkestada kutsetegevust, mis on seotud lastega. Samuti kohustatakse direktiiviga liikmesriike vastavalt [nõukogu raamotsusele 2009/315/JSK](#) üksteist teavitama süüdimõistvatest kohtuotsustest või lastega töötamise õiguse äravõtmisest. Selline kontroll ei peaks toimuma ainult töölevõtmise ajal, vaid seda tuleks teha korrapäraselt. Euroopa karistusregistrite infosüsteem (ECRIS) võimaldab kontrollida kõigi ELi kodanike karistusandmeid.

KUI SOOVITE ROHKEM TEADA SAADA

Organisatsioonide lastekaitsepõhimõtete nõuded

Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet kogus teavet ELi 28 liikmesriigi lastekaitseüsteemide kohta, sealhulgas selle kohta, kuidas spetsialiste atesteeritakse ja akrediteeritakse ning kas töötajaid kontrollitakse või mitte.

Kõigis ELi liikmesriikides pole kehtestatud lastekaitsetöötajate akrediteerimise ja tööle lubamise korda. Kui selline kord ka olemas on, ei näe see alati ette kontrollitoiminguid. Enamasti kontrollitakse töötajaid ametisse määramisel. Akrediteerimise ja tööle lubamise kord ei hõlma alati lastega töötavate spetsialistide, sealhulgas administratiivpersonali ja laste igapäevase hooldusega tegelevate töötajate kohustuslikku koolitust (esmaõpet või pidevat koolitust).

Lisateabe saamiseks vt Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet (2015), „[Certification and accreditation procedures for professionals](#)“ (Spetsialistide atesteerimise ja akrediteerimise kord).

Töötajate kvalifikatsioon. Lastega tegelevad töötajad peavad olema kvalifitseeritud ja vastama rangetele kutsenõuetele. Selleks et tagada kvaliteetsete teenuste osutamine, tuleks töötajatele korraldada korrapäraselt piisavat koolitust. Koolitus peaks hõlmama järgmisi teemasid: inimkaubandus, sealhulgas selle soolised iseärasused, laste õigused, kusjuures eritähelepanu tuleks pöörata lapse osalemisele, asjakohane õigus- ja haldusraamistik, lastega suhtlemine, soolised ja kultuurilised aspektid, turvalisusega seotud probleemid, riiklikud suunamismehhanismid lastega kaubitsemise korral, [Brüsseli Ila määruse](#) alusel loodud keskasutuste roll ning lapse parimate huvide hindamine püsiva lahenduse leidmiseks. Mõned inimesed, näiteks keskasutuste töötajad, peavad suhtlema kolleegidega teistest liikmesriikidest, neile tuleks kasuks ka keeleõpe. Ühised koolitusüritused erinevate erialade esindajatega on eriti tulemuslikud ja neid tuleks seetõttu soodustada.

Õigeaegne tegutsemine. Lapsi tuleb toetada kiiresti. Kiireloomulisi meetmeid tuleb rakendada aega viitmata. Püsiva lahenduse kindlaksmääramisel lapse parimates huvides tegutsemine nõuab siiski iga konkreetse lapsohvri olukorra piisavat hindamist, mida ei tohiks teha kiirustades. Tuleb leida õige tasakaal õigeaegse tegutsemise ja piisava kaitse vahel. Arvesse tuleb võtta iga lapse läbielatud ja abi tuleks kohandada vastavalt iga juhtumi asjaoludele, võttes arvesse lapse vanust ja sugu ning lapse ärakasutamise konkreetse vormi tagajärgi. Inimkaubanduse ohvriks langenud laps või traumeeritud laps, kellel puudub piisav perevõrgustik, võib vajada rohkem aega, et traumeerivast kogemusest taastuda ja suuta mõelda oma tulevikule.

1. tegevus. Lapse kindlakstegemine, tuvastamine ja edasi suunamine

Kaitset vajava lapse kindlakstegemine

Lähtepunktiks on vanemliku hoolitsuseta ja kaitset vajavate laste, sealhulgas inimkaubanduse lapsohvrite kindlakstegemise tõhusate mehhanismide olemasolu. Kaitset vajavate laste tõhus ja varajane kindlakstegemine on esimene samm selle tagamiseks, et neid koheldaks õiguste valdajatena ning et nad saaksid asjakohast abi ja kaitset.

Lapse õiguste konventsiooni artikkel 19 kohustab osalisriike võtma meetmeid, et kaitsta lapsi igasuguse vägivalga ja ärakasutamise eest, sealhulgas meetmeid lapse väärkohtlemise juhtude kindlakstegemiseks. On vaja tõhusaid mehhanisme, et teha kindlaks lapsed, kes on kannatanud mis tahes vormis hooletussejätmise, ärakasutamise või väärkohtlemise all. Kui selliseid lapsi ei avastata varakult, ei saa lapsohvrid oma õigusi tõhusalt kasutada.

Kaitset vajava lapse kindlakstegemine võib olla keeruline. Iga laps võib väärkohtlemisele või ärakasutamisele reageerida erinevalt. Mõnel lapsel võivad olla füüsilised vägivalda tunnused, teistel võivad esineda käitumisprobleemid, depressioon või süütunne, mõned lapsed aga ei ilmuta mingeid emotsionaalseid märke. Lapsed ei saa sageli aru, et neid väärkoheldakse, kuna neil on arenenud kiindumustunne ja nad ei pea end ohvriks. Ärakasutajad või muud täiskasvanud võivad olla neile rääkinud, kuidas käituda, et vältida täiskasvanute või ametnike tähelepanu. Kaitset vajavad lapsed, näiteks kodust põgenenud lapsed, ei pruugi koju saatmise kartuses olla nõus ühegi ametiasutuse esindajatega suhtlema.

Lapsed on inimkaubanduse seisukohast üks haavatavamaid elanikkonnarühmi. Inimkaubandusvõrgustikud võtavad sihikule eelkõige majanduslikult kehval järjel olevad pered. Sageli ei pea kaubitsetud lapsed end ärakasutatuks, vaid arvavad, et oma olukorras väljendavad nad lojaalsust perekonnale.

Eli inimkaubanduse vastase võitluse direktiivi artikliga 11 kohustatakse liikmesriike võtma vajalikke meetmeid, et luua nõuetekohased mehhanismid inimkaubanduse ohvrite varajaseks tuvastamiseks. Direktiivi artikli 18 kohaselt peavad liikmesriigid edendama korrapäraste koolituste korraldamist inimkaubanduse ohvrite või võimalike ohvritega tõenäoliselt kokku puutuvatele ametnikele, sealhulgas politseiametnikele.

KUI SOOVITE ROHKEM TEADA SAADA

Uuring inimkaubanduse ohvrite tuvastamise kohta

Inimkaubanduse kõrge riskiga rühmi käsitleva Euroopa Komisjoni uuringu kohaselt seisneb lastega kaubitsemise juhtumite tuvastamise üks olulisemaid takistusi asjaolus, et lastel puudub kontroll oma olukorra üle ja nad ei pruugi olla teadlikud selle kontrolli puudumise ulatusest. Mõnel juhul, eriti seksuaalse ärakasutamise korral, korraldavad organiseeritud kuritegevuse võrgustikud laste kolimise ühest kohast teise nii riigisiselt kui ka riikide vahel. Eesmärk on tagada, et lastel ei tekiks suhteid, mis võivad viia nende olukorra paljastamiseni, suurendada kasumit ja vältida avastamist.

Vt Euroopa Komisjon (2015), Study on high-risk groups for trafficking in human beings (Uuring inimkaubanduse kõrge riskiga rühmade kohta).

ELi liikmesriikide aruannetest selgub, et inimkaubitsejad on läinud üle vähem nähtavatele sunnivormidele, võimaldades teataval määral liikumisvabadust ning kasutades vähem ilmseid hirmutamismorme ja ähvardusi. Rohkem tuginetakse psühholoogilisele vägivallele ja ohvrite sõltuvuste ärakasutamisele. Liikmesriigid leiavad, et ohvrite tuvastamisel on tehtud edusamme, muu hulgas tänu tihedamale koostööle eri ametiasutuste ja sektorite vahel, aga ka piiriüleisel tasandil.

Vt Euroopa Komisjon (2018), Staff working document of the Second report on the progress made in the fight against trafficking in human beings (Komisjoni talituste töödokument, mis on lisatud teisele aruandele inimkaubandusevastases võitluses tehtud edusammude kohta).

Europoli andmetel on teateid suguvõsade kohta, kus lapsi sunnitakse kerjama ja kuritegevuses osalema. Europol on saanud teavet rahvusvaheliste uurimiste kohta, milles käsitleti ELi kodakondsusega suguvõsasisid, kus kasutatakse ära omaenda lapsi, sugulaste lapsi või selliseid lapsi, kelle nende perekonnad on ära andnud. Lastega kaubitseti mitut liiki varakuritegude toimepanemiseks ja/või sunniti neid kerjama ning mõnel juhul olematu heategevuse jaoks annetusi küsima.

Vt Europol (2018), „Child trafficking: who are the victims and the criminal networks trafficking them in and into the EU“ (Euroopa Liidus alaealiste ohvritega kaubitsemise ja nende ärakasutamise tegelevad kuritegelikud võrgustikud).

Igaühel on kohustus teatada pädevale asutusele lapse väärkohtlemise kahtlusest. Vanemliku hoolitsuseta ja kaitset vajavate lastega puutuvad tõenäoliselt kokku paljud inimesed. Kaitset vajavate laste kindlakstegemiseks peaksid nad olema tähelepanelikud ja tegutsema ennetavalt. Sellised inimesed võivad olla näiteks politseinikud, kohtunikud, advokaadid, sotsiaaltöötajad, vabaühenduste töötajad, arstid, õpetajad või piiripunktide töötajad.

Kaitset vajavaid lapsi võib leida paljudes kohtades: tänaval, haiglas või piiripunktides. Spetsialistid peaksid olema teadlikud peamistest riskidest.

Lastega suhtlevad spetsialistid peavad vältima oletuste tegemist ja eelarvamusi, mis põhinevad laste või neid saatvate täiskasvanute kultuurilisel või usulisel taustal, kodakondsusel, etnilisel päritolul, sool või muudel tunnustel.

Euroopa Liidu Põhiõiguste Ameti juhend ebaseaduslike profiilanalüüside vältimiseks

Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet koostas 2010. aastal õiguskaitse- ja piirivalveametnikele praktilise juhendi (ja ajakohastas seda 2018. aastal), milles juhtumianalüüside põhjal esitati teavet olukordade kohta, kus profiilanalüüside koostamine võib olla kasulik ja kus see võib olla ebaseaduslik ja/või kahjulik.

Lisateabe saamiseks vt Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet (2018), „Preventing unlawful profiling today and in the future: a guide“ (Ebaseaduslike profiilanalüüside vältimine nüüd ja edaspidi).

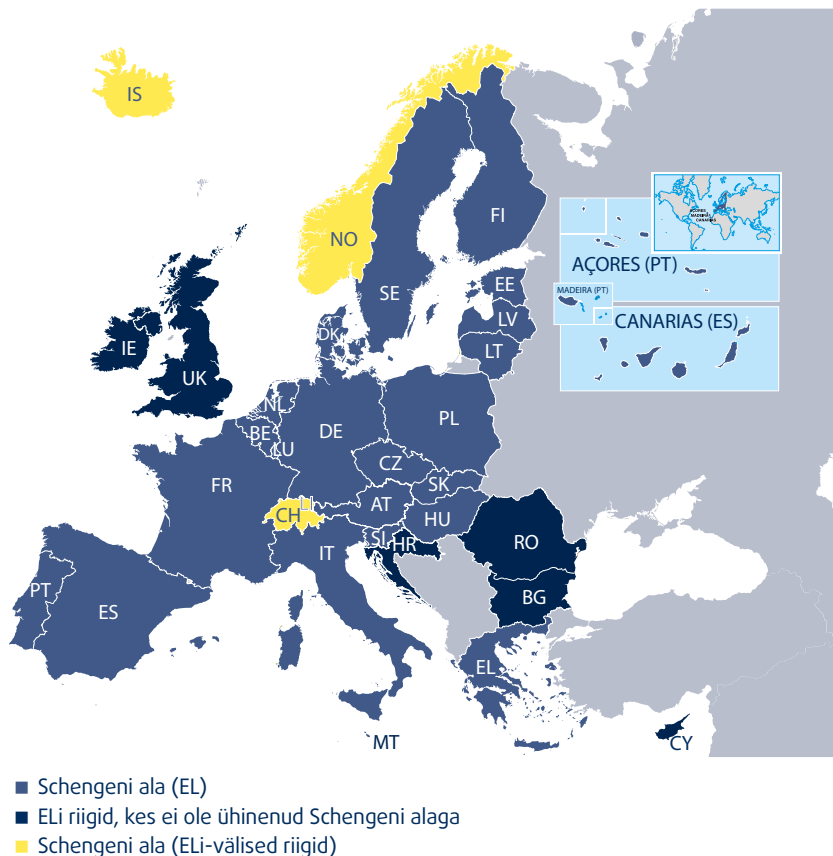
1. tegevust käsitlev jaotis hõlmab kaitset vajava lapse kindlakstegemist kahes laiemas kontekstis. Esimeses osas vaadeldakse sagedasemat olukorda, kui ärakasutatud, väärkoheldud või hooletusse jäetud laps avastatakse liikmesriigi territooriumil. Teises osas käsitletakse avastamist sisepiiril, kui laps on teel teise ELi liikmesriiki. Kaitset vajava lapse kindlakstegemine ei ole siiski üheetapiline protsess. Sageli ei anna ohvrid endast teada esimesel kokkupuutel abi pakkujate või õiguskaitseasutustega. Kaitset vajavate laste avastamiseks tehtavad pingutused ei tohiks keskenduda üksnes riiki sisenemise punktidele, vaid neid tuleks teha ka suure riskiga sektorites.

Avastamine ELi liikmesriigi territooriumil

[Vaba liikumise direktiivi \(2004/38/EÜ\)](#) kohaselt on ELi kodanikel õigus elada teises liikmesriigis kuni kolm kuud. Samuti võivad ühe ELi liikmesriigi väljastatud elamisloa omanikud kuni kolme kuu vältel vabalt liikuda teiste Schengeni lepingu osalisriikide territooriumil, s.t kõigis ELi liikmesriikides ja Schengeni riikides, välja arvatud lirimaal ja Ühendkuningriigis.

[Schengeni alasse](#) kuuluvad kõik ELi liikmesriigid peale Bulgaaria, Horvaatia, Küprose, lirimaa, Rumeenia ja Ühendkuningriigi. Samuti kuuluvad sellesse Island, Liechtenstein, Norra ja Šveits (vt [joonis 6](#)). Mõned liikmesriigid on kehtestanud tõsiste ohtudega seoses ajutise piirikontrolli. Euroopa Komisjon avaldab regulaarselt ajakohastatud loetelu piirikontrolli ajutise taastamise teatistest.

Joonis 6. Schengeni ala 2019. aasta märtsi seisuga

Allikas: Euroopa Komisjon, 2019

Kolme kuu möödudes võib vastuvõttev ELi liikmesriik kehtestada teatavad tingimused riigis viibimiseks või elamiseks, mis on seotud sissetuleku (või õppima asumise) ja tervisekindlustuse tõendamisega või elamisloale õigust omava isiku perekonnaliikmeks olemisega ([vaba liikumise direktiivi](#) artikkel 7). Pärast kolmekuulist riigis viibimist võivad ELi kodanikud olla kohustatud registreerima end riigi ametiasutustes (artikkel 8). Tegelikult jäävad aga kaitset vajavad lapsed, sealhulgas inimkaubanduse lapsohvid, tõenäoliselt ELi liikmesriiki ilma, et neid registreeritaks.

Kui laps viibib mõnes muus liikmesriigis peale oma päritoluliikmesriigi, peavad selle riigi erinevad spetsialistid ja organisatsioonid, nagu politsei, sotsiaaltöötajad, õpetajad ja tervishoiutöötajad, või kodanikuühiskond tegutsema ennetavalt, et teha kindlaks, kas laps vajab kaitset.

Olukordi, lugusid ja asjaolusid on lugematu hulk. Senistes uuringutes on siiski toodud mõned üldkehtivad näited:

- last (enamasti tüdrukut) kasutatakse seksuaalselt ära tänaval, bordellis, massaažisalongis või eramajutuses;
- koolikohustuslik laps elab koduabilisena võõras peres, tema töötingimused on ebasobivad ja sageli ei käi ta koolis;
- laps varastab poest kaupa, näiteks kosmeetikat, telefone, USB-mälupulki, GPS-süsteeme ja muid elektroonikaseadmeid, või klientide käekotte;
- laps kerjab tundide kaupa tänaval, olenemata ilmast, ja tema söögiks on restoranides järelejäänud toit;
- laps kasvatab või müüb kanepit või muid ebaseaduslikke aineid;
- laps elab tänaval, tal võib olla vaimse tervise probleeme või ta võib tarvitada narkootikume;
- laps hulgub tänavatel ega käi koolis.

Sõltuvalt lapse olukorrast märkavad mõned inimesed last tõenäoliselt sagedamini kui teised. Nende inimeste tähelepanelikkus, kes suudavad haavatavaid lapsi kindlaks teha, on tuge vajavate laste varajase avastamise ja edasi suunamise hõlbustamisel äärmiselt oluline.

Avastamine piiril riiki sisenemisel või sealt lahkumisel

Kuna Schengeni alal puudub piirikontroll, avastatakse kaitset vajavaid lapsi piiril harva. Kui ELis siiski toimub piirikontroll – kas seetõttu, et isik lahku riigist või siseneb riiki, mis ei ole Schengeni riik, või seetõttu, et Schengeni riik on ajutiselt taastanud sisepiirikontrolli –, annab see võimaluse avastada lapsi, kes võivad vajavad kaitset.

Schengeni infosüsteemi (SIS) määrusega (EL) 2018/1862 on loodud väärtuslik tööriist kadunud laste kindlakstegemiseks ja vanema, pereliikme või eestkostja poolt röövimise ohus olevate isikute edasireisimise ärahoidmiseks. SISI sisestatud teade, et laps on ohus, võib aidata teha kindlaks lapsi, kellel on oht langeda inimkaubanduse,

sundabieli, naissuguelundite moonutamise või muus vormis soolise vägivalga ohvriks. Samuti aitab see kaitsta lapsi terroriaktide ohvriks langemise või nende toimepanemisse kaasamise eest, sealhulgas selle eest, et neid värvatakse relvastatud rühmitustesse või sunnitakse aktiivselt osalema sõjategevuses. Selliste isikute täpsemaks tuvastamiseks, kelle kohta on SISi sisestatud hoiatusteade, on võimalik kasutada nii tähtnumbrilisi kui ka biomeetrilisi kontrole, mis tõstab haavatavate isikute kaitse kvaliteeti. SISi kasutamisel tuleb esmatähtsaks pidada lapse huve.

KUI SOOVITE ROHKEM TEADA SAADA

Suuremahuliste IT-süsteemide Operatiivjuhtimise Euroopa Amet (eu-LISA)

Vabadusel, Turvalisusel ja Õiglusel Rajaneva Ala Suuremahuliste IT-süsteemide Operatiivjuhtimise Euroopa Amet (eu-LISA) vastutab justiits- ja siseküsimuste valdkonnas ELi suurimate tsentraliseeritud infosüsteemide operatiivjuhtimise eest. Need hõlmavad nii Schengeni infosüsteemi kui ka mitmeid muid andmebaase, mis sisaldavad peamiselt kolmandate riikide kodanike andmeid. eu-LISA poolt tsentraliseeritult hallatavad IT-süsteemid on riikide pädevate asutuste jaoks kasulikud vahendid, mis pakuvad neile reaajas kõige täpsemat teavet ja aitavad tõhustada võitlust lastega kaubitsemise vastu.

Sõltuvalt eesmärgist saavad neid süsteeme kasutada piirivalveametnikud, õiguskaitse-, viisa-, rände- ja varjupaigaasutused, samuti kohtu- ja tolliasutused.

Lisateabe saamiseks külastage [eu-LISA veebisaiti](#).

Vanemliku hoolitsuseta ja kaitset vajavate lastega, sealhulgas inimkaubanduse lapsohvritega, võivad kokku puutuda mitmesugused isikud, näiteks lennufirmade ja lennujaamade töötajad ning piirivalveametnikud. Nad peaksid:

- ✓ olema kursis siseriiklike haldusnõuetega, mis puudutavad laste riigist lahkumist ja riiki sisenemist (nt vanema luba või notariaalselt tõestatud kinnitus);
- ✓ olema kursis ajakohase teabega, mis pärineb inimkaubanduse riskianalüüsist, sealhulgas selle kuriteoliigi soolise eripära, mustrite ja suundumustega;
- ✓ panema tähele lapse või teda saatva(te) täiskasvanu(te) ebaharilikku käitumist ning ebatavalisi füüsilisi või emotsionaalseid märke;
- ✓ pöörama erilist tähelepanu juhtudele, kui täiskasvanu, kes ei ole lapsevanem, saadab mitte ainult ühte last, vaid lasterühma, või saadab erinevatel puhkudel erinevaid lapsi;
- ✓ kontrollima tähelepanelikult saatvate täiskasvanute dokumente, kui nad pole lapse vanemad ega esindajad;

- ✓ kontrollima Schengeni infosüsteemist (SIS II), ega laps ei ole kuulutatud kadunuks;
- ✓ kahtluste korral suunama isikud teise astme kontrolli. See võimaldab konsulteerida lapse ja teda saatva täiskasvanu osas päritolukoha asutustega. Teise astme kontrolli eesmärk ja toimingud peaksid olema kooskõlas [Frontexi VEGA käsiraamatu](#) juhistega;
- ✓ olema teadlikud neile kättesaadavatest rahvusvahelise koostöö võimalustest, riikidevahelistest suhtlusvahenditest ja -kanalitest, sealhulgas teabe võrdlemisest ja analüüsist Europoli kaudu;
- ✓ pöörduma lastekaitsetalituste poole, kui kindlaid fakte ei tuvastata, kuid lapse heaolu osas on endiselt kahtlusi. Teavet juhtumi kohta tuleks jagada sihtkoha lastekaitsetalitustega, et tagada lapse külastamine ja järelkontroll. Siiski on oht, et laps kaob enne järelkontrolli või et sotsiaalteenuseid osutavad asutused ei leia teda üles. Nii võib juhtuda näiteks siis, kui isikud kolivad mujale või esitavad ebaõiged kontaktandmed.

[Schengeni piirieskirjade](#) (määrus (EL) 2016/399) artikli 23 kohaselt on ELi liikmesriikidel õigus teha oma territooriumil kontrolle, tingimusel et need ei ole samaväärsed piirikontrolliga. Sellised juhuslikud politseikontrollid võivad samuti aidata kaasa ohus olevate laste avastamisele. Paljud ülal esitatud punktidest – näiteks teadlikkus riskianalüüsist pärinevast teabest lastega kaubitsemise kohta – võivad toetada ohus olevate laste avastamist ka selliste politseikontrollide käigus.

Euroopa Komisjoni suunised ohvrite tuvastamise kohta

Euroopa Komisjon on välja töötanud inimkaubanduse ohvrite tuvastamise suunised, mis on mõeldud eelkõige konsulaar- ja piirivalveametnikele.

Lisateabe saamiseks vt *Euroopa Komisjon (2013), „Guidelines for the identification of victims of trafficking in human beings“ (Suunised inimkaubanduse ohvrite tuvastamise kohta).*

Frontexi käsiraamat lennujaamades viibivate laste kohta (VEGA)

Euroopa Piiri- ja Rannikuvalve Amet (Frontex) on välja töötanud käsiraamatu, mis sisaldab suuniseid piirivalveametnikele laste kaitsmiseks lennujaamades. Käsiraamat VEGA sisaldab praktilisi näpunäiteid, näiteks selle kohta, millele pöörata tähelepanu piiri ületavate inimeste puhul, lastele esitatavate võimalike küsimuste kohta, esimese ja teise astme kontrolli ning suunamise kohta. Praegu koostab amet sarnast käsiraamatut kasutamiseks maa- ja merepiiril.

Lisateabe saamiseks vt Euroopa Piiri- ja Rannavalve Amet (2015), käsiraamat: „VEGA käsiraamat Lapsed lennujaamades. Liikvel olevad ohustatud lapsed. Suunised piirivalveametnikele“.

Euroopa Komisjoni uuring inimkaubanduse kõrge riskiga rühmade kohta

Euroopa Komisjoni aruanne sisaldab jaotist „Laste rühmad, keda inimkaubandus enim ohustab: riskiprofiilidel põhinev tüpoloogia“.

Lisateabe saamiseks vt Euroopa Komisjon (2015), „Study on high-risk groups for trafficking in human beings“ (Uuring inimkaubanduse kõrge riskiga rühmade kohta).

Lapsel, kes reisib üksinda või koos täiskasvanuga, kes ei ole tema vanem ega eestkostja, peab olema kehtiv pass või ID-kaart ja siseriiklike õigusaktidega ette nähtud täiendav ametlik dokument. Sellele ametlikule dokumendile kirjutavad alla lapse vanemad või eestkostja, mõnel juhul ka notar, ning see annab lapsele loa reisida väljapoole oma elukohajärgset ELi liikmesriiki. ELis ei ole selles küsimuses kehtestatud ühiseid norme, s.t iga ELi liikmesriik otsustab, kas ja millised dokumendid on lapse puhul nõutavad. Mõned liikmesriigid nõuavad tõendit vanemate nõusoleku kohta, et laps lahkub riigist üksi või koos teise täiskasvanuga, kes ei ole tema vanem (notariaalselt tõestatud kinnitus). Sellest aga iseenesest ei piisa lastega kaubitsemise ärahoidmiseks.

Reisimisega nõustumise standardvorm

Haagi rahvusvahelise eraõiguse konverentsi hea tava juhendi III osas, mis käsitleb ennetusmeetmeid, kutsutakse riike üles kaaluma reisimisega nõustumise standardvormi kasutuselevõtmist, millega vajaduse korral tõendatakse, et enne lapse riigist lahkumist on selleks antud nõusolek (vt juhendi punkt 1.2.2). Nõusoleku tüüpvormi kasutamine võib tagada selguse ja vähendada riske, mis on seotud olukorraga, kus ELi liikmesriigid on kehtestanud nõusoleku vormistamiseks erinevad nõuded. Riike, kes soovivad välja töötada siseriikliku näidisvormi, kutsutakse üles võtma arvesse Haagi konverentsi veebisaidil esitatud teavet.

Lisateabe saamiseks vt Haagi rahvusvahelise eraõiguse konverents (2005), Guide to Good Practice under the Hague Convention of 25 October 1980 on the Civil Aspects of International Child Abduction, Part III, Preventive Measures (Rahvusvahelise lapseröövivi tsiviilõiguslikke küsimusi käsitlev 25. oktoobri 1980. aasta Haagi konventsioon, hea tava juhendi III osa – ennetusmeetmed).

Isiku tuvastamine

Kui ametiisikud leiavad, et laps vajab kaitset, keskendub nende esimene kontakt lapsega tema isiku tuvastamisele. Kõigis toimingutes, mille eesmärk on teha kindlaks

lapse isik ja suunata ta edasisteks toiminguteks asjaomastesse asutustesse, tuleb lähtuda lapse parimate huvide põhimõttest, mis on sätestatud [lapse õiguste konventsiooni](#) artiklis 3 ja asjakohastes ELi õigusaktides (vt [tabel 1](#)).

See tähendab ka seda, et esimese kontakti ajal peaksid ametiisikud vältima põhjalikku vestlust lapsega tema olukorra, elamistingimuste ja taustaloo teemal. Esimene kontakt lapsega peaks olema lühike ja piirduma lapse isiku tuvastamisega, põhiliste faktide, näiteks vanemate asukoha kindlakstegemisega, ning lapse otsese turvalisuse ja heaolu tagamiseks vajaliku põhiteabe kogumisega. Edasise hindamise peaksid hiljem läbi viima lastekaitsetalitused.

Isiku tuvastamise etapis tuleks last kohelda lugupidamisega ja eakohaselt ning tagada talle suuline tõlge, kui ta ei räägi kohalikku keelt. Ametiisikud peaksid andma lapsele arusaadavat teavet põhiküsimuste kohta, nagu näiteks võimalus paluda tuge konsulaarasutuselt, samuti selle kohta, miks nad peavad lapse isiku tuvastama, miks töödeldakse sõrmejälgi ja millised on järgmised sammud lapse kaitse tagamiseks.

→ *Lisateavet selle kohta, kuidas lapsega rääkida, teda kuulata ja talle teavet anda, leiab ka 3. tegevust käsitlevast jaotisest „Lapse ärakuulamine“.*

Lapse isiku tuvastamise eest vastutab sageli politsei. Olenevalt asjaoludest võivad selleks vajalikud olla mõned või kõik alljärgnevad toimingud:

- dokumentide, näiteks passi või muude isikut tõendavate dokumentide kontrollimine (kui need on olemas), et teha kindlaks lapse nimi, kodakondsus, vanus jne;
- sõrmejälgede võtmine (vanemate laste puhul, kui see on liikmesriigi õigusega lubatud) ja lapse pildistamine;
- riiklike andmebaaside kontrollimine, et näha, kas laps on varem politseiga kokku puutunud ja mis põhjusel;
- Schengeni infosüsteemi (SIS II) kontrollimine, et näha, ega laps ei ole kuulutatud kadunuks;
- raskete kuritegude ja organiseeritud kuritegevuse korral Europoliga konsulteerimine, andmebaaside kontrollimise, operatiivanalüüsi ning juurdluste ja operatsioonide toetamise taotlemine;
- lapse päritoluliikmesriigi või hariliku viibimiskoha liikmesriigi konsulaarasutuse teavitamine.

Inimkaubanduse korral võib laps põhjalikuma kontrollimise vältimiseks inimkaubitsejalt saadud juhiste kohaselt teatada, et ta on täiskasvanu. Samuti võidakse last sundida reisima täiskasvanu passiga, mis on võltsitud.

Kui isiku vanus ei ole kindlalt teada, kuid on põhjust arvata, et tegemist on lapsega, siis vastavalt ELi inimkaubanduse vastase võitluse direktiivile (artikli 13 lõige 2), laste seksuaalse ärakasutamise vastu võitlemise direktiivile (artikkel 18), kahtlustatavate või süüdistatavate laste menetluslike tagatiste direktiivile (artikkel 3) ning Euroopa Nõukogu inimkaubandusevastase võitluse konventsioonile (artikkel 10) peaksid ametiisikud eeldama, et isik on laps, kuni tema vanuse täiendava hindamiseni. Vanemate noorukite juhtumid võivad olla keerulised.

Kui liikmesriigi õiguse kohaselt tuleb laps suunata vanuse hindamisele, peaks metoodika nägema ette kõige vähem sekkuvad toimingud ning lapse õiguse avaldada arvamust ja saada tuge eestkostjalt. Ülevaate kohaldatavatest õigusaktidest, vajalikest tagatistest ja vanuse hindamise olemasolevatest meetoditest leiate Euroopa Varjupaigaküsimuste Tugiameti (EASO) juhendist.

EASO juhend vanuse hindamise kohta

Euroopa Varjupaigaküsimuste Tugiamet (EASO) on koostanud praktilise juhendi nende inimeste vanuse hindamiseks, kellel puuduvad vanust tõendavad dokumendid. Juhendis antakse ülevaade olemasolevatest meetoditest, nende plussidest ja miinustest ning nõutavatest tagatistest. Ehkki Euroopa Varjupaigaküsimuste Tugiameti juhend koostati seoses rahvusvahelise kaitse menetlustega, on see asjakohane ka ELi pärit laste puhul.

Lisateabe saamiseks vt Euroopa Varjupaigaküsimuste Tugiamet (2018), „EASO Practical Guide on age assessment“ (EASO praktiline juhend vanuse hindamise kohta).

Laste edasi suunamine

Vanemliku hoolitsuseta ja kaitset vajavad lapsed, kes viibivad muus ELi liikmesriigis kui nende päritoluliikmesriik, tuleks suunata asjakohastesse lastekaitse eest vastutavatesse ametiasutustesse. Koos teiste asjasse puutuvate asutustega peavad nad võtma viivitamata meetmeid, et tagada lapsele turvalisus ja peavari ning katta tema põhivajadused. Lastekaitseasutused hindavad juhtumit edasi.

Kui on põhjust arvata või kindel, et laps on inimkaubanduse ohver, suunab politsei juhtumi spetsiaalsele politseiüksusele, riiklikule suunamismehhanismile või inimkaubandusevastaste meetmete eest vastutavatele isikutele, et nad saaksid ametlikult tuvastada lapse inimkaubanduse ohvrina.

2. tegevus. Eestkostja määramine

Nii rahvusvahelises kui ka Euroopa õiguses tunnistatakse vanemliku hoolitsuseta lastele eestkostja määramise tähtsust lapse parimate huvide kaitsmise ja lapse heaolu edendamise seisukohast. Lapse õiguste konventsioonis sisalduvad arvukad viited „eestkostjale“ osutavad, et eestkostjad on kaitsesüsteemi oluline element nende laste puhul, kes on ajutiselt või alaliselt ilma jäänud perekondlikust keskkonnast ja kelle huve ei saa esindada nende vanemad (vt ka ÜRO lapse õiguste komitee [General Comment No 6](#) (üldine märkus nr 6), punkt 33).

Inimkaubanduse lapsohvritega seoses näeb liidu õigus [inimkaubanduse vastase võitluse direktiivi](#) artikli 14 lõikes 2 ette kohustuse määrata lapsele eestkostja või esindaja alates hetkest, mil ametiasutused lapse tuvastavad, kui vanemliku vastutuse kandjad ei saa siseriikliku õiguse kohaselt tagada lapse huvide järgimist ja/või last esindada enda ja lapsohvri huvide konflikti tõttu. Artikli 16 lõikega 3 on seda kohustust laiendatud inimkaubanduse saatjata lapsohvritele. Kui laps on seotud kriminaaluurimise ja -menetlusega, peavad pädevad asutused artikli 15 kohaselt määrama lapsele esindaja, kui vanemliku vastutuse kandjad ei saa siseriikliku õiguse kohaselt last esindada enda ja lapsohvri huvide konflikti tõttu.

Ka [laste seksuaalse ärakasutamise vastu võitlemise direktiivi](#) artikliga 20 kohustatakse pädevaid asutusi määrama lapsohvrile eriesindaja, kui vanemliku vastutuse kandjad ei saa siseriikliku õiguse kohaselt last esindada enda ja lapsohvri huvide konflikti tõttu või kui laps on saatjata või perekonnast eraldatud.

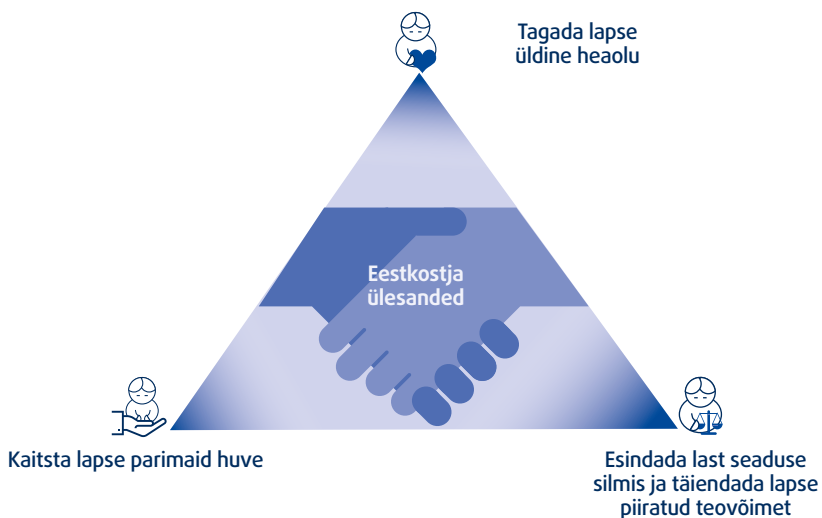
Ajutise eestkostja määramine on [Brüsseli IIa määruse](#) artikliga 20 reguleeritud kiireloomuline meede. Ajutise eestkostja otsuse võib teha ELi liikmesriik, kus laps viibib, isegi kui pädev kohus asub teises liikmesriigis. Ajutise eestkostja kohustused lõpevad, kui pädev kohus võtab juhtumi üle ja määrab uue eestkostja või rakendab muid pikaajalisi meetmeid.

Kui laps saadetakse tema hariliku viibimiskoha riiki enne ajutise eestkostja määramist, tähendab see, et ei arvestata vajadust põhjalikult hinnata lapse olukorda, perekondlikku keskkonda ja tingimusi, millesse laps seal satub. Kiire üleviimise tulemusena võib laps uuesti langeda inimkaubanduse või väärkohtlemise ohvriks. Lapse parimate huvide tagamiseks ja edaspidise väärkohtlemise vältimiseks vajavad ametiasutused veidi aega, et hinnata kõiki asjaolusid. On ülimalt oluline, et selleks perioodiks määratakse lapsele eestkostja. Eestkostja kui usaldusisik võib aidata kaasa lapse ja tema perekonna olukorra paremale hindamisele ning tagada, et vastuvõetud otsused on jätkusuutlikud ja vastavad lapse parimatele huvidele.

Nagu on näidatud [joonisel 7](#), on eestkostja ülesandeks tagada lapse üldine heaolu, kaitsta lapse parimaid huve, esindada last seaduse silmis ja täiendada lapse piiratud teovõimet. Eestkostja peaks olema isik, kellel on lapse vajadustest kõige põhjalikum ülevaade. Eestkostjal on ainulaadne võimalus eri ametiasutuste ja lapse kokkuviiamiseks. Eestkostja võib olla ühendusüliliks lapse ning tema eest hoolitsevate ja teda abistavate spetsialistide vahel, nagu advokaadid, tervishoiuteenuste osutajad, kooli või majutusasutuse töötajad, lastekaitsetöötajad, politsei ja ohvriabi teenuste osutajad.

Eestkostjatel on oluline roll ka piiriülestes toimingutes. Näiteks võivad nad aidata lapsel taastada kontakti perekonnaga, suhelda lapse vanemate või suguvõsaga teises ELi liikmesriigis või saata last teise riiki üleviimisel.

Joonis 7. Eestkostja ülesanded

Allikas: Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet ja Euroopa Komisjon, 2014 (*Vanemliku hoolitsuseta laste eestkoste, lk 15*)

Põhjalik ülevaade eestkostja rollidest ja vastutusaladest ning eestkotesüsteemide toimimisest on esitatud [eestkoste käsiraamatus](#), mille on koostanud Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet ja Euroopa Komisjon. Lugejal soovitatakse tutvuda selle käsiraamatuga, et saada lähemalt teada eestkostja rollidest ja vastutusaladest, eestkotesüsteemide haldamisest ja eestkostja konkreetsetest ülesannetest.

Vanemliku hoolitsuseta laste eestkoste käsiraamat: inimkaubanduse lapsohvrite erivajadused

Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet ja Euroopa Komisjon on avaldanud käsiraamatu, et tõhustada riiklike eestkosteüsteeme ja tagada nende parem valmisolek inimkaubanduse lapsohvrite erivajadustele vastamiseks. Käsiraamatus antakse ELi liikmesriikidele juhi-seid ja soovitusi ning kirjeldatakse eestkosteüsteemide aluspõhimõtteid, ülesehitust ja haldamist. Käsiraamat on saadaval kõigis ELi keeltes.

Lisateabe saamiseks vt Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet (2015), „Guardianship systems for children deprived of parental care in the European Union. With a particular focus on their role in responding to child trafficking“ (Vanemliku hoolitsuseta laste eestkoste süsteemid Euroopa Liidus ja nende roll lastega kaubitsemise vastases võitluses).

3. tegevus. Lapse ärakuulamine

Üks rahvusvahelise ja Euroopa lastekaitse olulisemaid põhimõtteid on lapse õigus avaldada vabalt oma arvamust kõigis teda mõjutavates küsimustes. Lapse seisukoh-tade arvestamisel tuleb silmas pidada tema vanust ja küpsust, nagu on sätestatud põhiõiguste harta artiklis 24 ja lapse õiguste konventsiooni artiklis 12.

→ *Juhiseid selle kohta, kuidas kuulata laps ära kriminaalmenetluses, leiata ka 8. tegevust käsitlevast jaotisest „Lapse toetamine kohtumenetluses“.*

Lapse seisukohti tuleb tõsiselt kaaluda vastavalt tema küpsusele, konkreetsele olu-korrale ja võimalustele, mida lapse küpsust ja olukorda arvestades kasutada saab. Näiteks võib lapse seisukoht mõjutada seda, kas eestkostja peaks olema mees või naine või kas perekonna taasühinemine on parim valik. Lapsega nõupidamine ja tema seisukohtadesse tõsiselt suhtumine ei ole mitte ainult juriidiline kohustus, vaid mõjutab positiivselt ka lapse kaitsmise protsessi. Ametiisikud saavutavad hõlpsamalt lapse usalduse ja laps on koostööks rohkem avatud. See võib aidata ära hoida ka põgenemist ja uuesti inimkaubanduse ohvriks langemist, tagades seega rakendata-vate meetmete jätkusuutlikkuse ja riigi ressursside tulemusliku kasutamise.

Laste võimestamine osalemise kaudu

Kuna vägivald on olemuslikult isiksust pisendav kogemus, on vaja tundlikke meetmeid tagamaks, et kaitse eesmärgil sekkumine ei kahjustaks lapsi veelgi, vaid aitaks pigem kaasa nende taastumisele ja taasintegreerimisele osalemise kaudu, millele hoolikalt kaasa aidatakse. ÜRO lapse õiguste komitee märgib, et osalemise takistusi kogevad eel-kõige tõrjutud ja/või diskrimineeritud rühmad. Nende takistuste kõrvaldamine on las-tekaitse seisukohast eriti oluline, kuna sellised lapsed kannatavad sageli vägivald all kõige enam.

Tabel 2. Õigus teabele ELi õigusaktide kohaselt

Sõnaselgelt nimetatud teabeõiguse aspektid	Õigusakt		
	ELi inimkaubanduse vastase võitluse direktiiv	Kuriteoohvrite õiguste direktiiv	Laste seksuaalse ärakasutamise vastu võitlemise direktiiv
Üldine viide õigusele saada teavet	Põhjendused 19 ja 21; artikli 11 lõige 5	Artikkel 1	Põhjendus 50
Kulude hüvitamine	–	Põhjendus 23; artikkel 14	–
Suuline tõlge	Artikkel 11	Põhjendused 34, 35 ja 36 ning artikkel 7	–
Kuriteoohvri teavitamise viis ja sisu	Artikli 11 lõige 6	Põhjendused 26, 27, 29, 31, 32, 33 ja 40; artiklid 4 ja 6, artikli 11 lõige 3	–
Erivajadustega kuriteoohvrite teavitamine	Artikkel 11	Põhjendus 38; artikkel 9	–
Lihtsa ja arusaadava keele kasutamine ning kuriteoohvri erivajaduste arvestamine	–	Põhjendus 21; artiklid 3 ja 7	–

Märkus: – = ei ole kohaldatav.

Allikas: Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet, 2019

Paremini informeeritud laps saab ka kohtumenetluses paremini osaleda. Tulemuseks on parem koostöö ametiasutustega ning laps tunneb, et teda austatakse ja võetakse tõsiselt. Piisava teabe esitamine on seega kasulik kõigile osapooltele.

Tõlgid

Laps ei pruugi osata kohalikku keelt või võib seda osata väga vähe. Vajaduse korral peaks piisava suhtluse tagamiseks palkama kvalifitseeritud tõlgi, kes on koolitatud ka lastega suhtlema. Tõlgid peaksid olema sõltumatud, ametiasutustele teada ja usaldatavad. Tõlk ei tohiks olla keegi, kes väidab end olevat lapse sõber või pere-liige. Laps võib eelistada suulist tõlget telefoni teel, kui käsitletavad küsimused on väga delikaatsed. Euroopa Varjupaigaküsimuste Tugiamet on välja töötanud **uue varjupaigaküsimustega seotud suulise tõlke koolitusprogrammi mooduli**, mida on võimalik soovi korral kasutada. Ehkki koolitusmoodul keskendub varjupaigaküsimustele, võivad mõned tõlkemeetodid olla asjakohased ka EList pärit lastega peetavate vestluste tõlkimisel.

Kontrollnimekiri lastega töötavatele tõlkidele

- ✓ Olge professionaalsed, soojad ja sõbralikud.
- ✓ Ärge näidake välja emotsioone, näiteks mittenoustumist või üllatust, ükskõik kui šokeeriv see ka poleks, mida kuulete.
- ✓ Ärge väljendage lapse suhtes hinnangut.
- ✓ Ärge suunake last ega püüdke teda mõjutada.
- ✓ Tõlkige täpselt seda, mida laps ütleb, ärge lisage midagi juurde ega tehke räägitust kokkuvõtet.
- ✓ Ärge muutke seda, mida laps ütleb, näiteks lauseehituse parandamiseks või täpsustamiseks.
- ✓ Ärge kasutage žargooni ega erialaterminoloogiat eeldusega, et sellest saadakse aru.
- ✓ Olge neutraalsed.
- ✓ Ärge esitage ise küsimusi.
- ✓ Tagage konfidentsiaalsus; ärge avaldage lapse kohta mingit teavet ega edastage tema kontaktandmeid.

Sooline perspektiiv

Spetsialistid peavad olema teadlikud võimalikust vajadusest kohandada suhtlust vastavalt sellele, kas laps on tüdruk või poiss. Tabel 3 sisaldab teavet selle kohta, kuidas need kaalutlused kajastuvad kolmes olulisemas ELi õigusaktis.

Tabel 3. Sõnaselged viited soole ELi õigusaktides

Kaalutlused	Õigusakt		
	ELi inimkaubanduse vastase võitluse direktiiv	Kuriteoohvrite õiguste direktiiv	Laste seksuaalse ärakasutamise vastu võitlemise direktiiv
Sugu	Põhjendused 3, 12 ja 25; artikkel 1	Põhjendused 9, 17, 56, 57, 61 ja 64; artikli 9 lõike 3 punkt b, artikli 22 lõige 3, artikli 23 lõike 2 punkt d, artikli 26 lõige 2	–

Märkus: – = ei ole kohaldatav.

Allikas: Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet, 2019

Soolise perspektiivi rakendamiseks on oluline pidada silmas järgmist.

- **Kaasatud spetsialistide sugu:** lapselt tuleks küsida, kas ta eelistab suhelda samast soost või vastassoost spetsialistidega. Valimine ei pruugi alati võimalik olla, kuid olemasolevaid võimalusi tuleks tõsiselt kaaluda. Soolised kaalutlused on olulised ka töötajate palkamisel, s.t tuleks palgata piisavalt mees- ja naissoost töötajaid. Sugu tuleks kindlasti arvesse võtta eestkostja valimisel, kuna eestkostja on üks olulistest isikutest, kelle ülesandeks on last kuulata ja temaga suhelda.
- **Stereotüübid poiste ja tüdrukute kohta:** nii spetsialistidel kui ka lastel endil võivad olla teatavad arusaamad ja eelarvamused poiste ja tüdrukute tavapärasest käitumisest. Sooline ebavõrdsus ning etnilise ja soolise diskrimineerimise struktuurilised vormid võivad mõjutada näiteks laste enesetaju, ootusi, enesekindlust ja kehakuvandit. Kõik see võib avaldada mõju sellele, kuidas nad ärakasutamisse või väärkohtlemisse suhtuvad, ja nende otsust rääkida, mis nendega juhtus. Läbielatu võib oluliselt mõjutada ka laste taastumist.
- **Seksuaalse kuritarvitamise või ärakasutamise tunnistamine:** tüdrukutel võib olla raske tunnistada, et neid on seksuaalselt kuritarvitatud, kuna see võib olla seotud süü- ja häbitundega. Ka poisid ei pruugi seksuaalset kuritarvitamist avaldada, kuna nad võivad seostada seda sellega, et nad „ei ole piisavalt mehed“ või „küllalt tugevad“.
- **Inimkaubanduse sooline mõõde:** naiste, tüdrukute, meeste ja poistega kaubitsetakse enamasti erinevas vormis ärakasutamise eesmärgil, kusjuures naiste ja tüdrukutega kaubitsetakse valdavalt seksuaalse ärakasutamise eesmärgil. Sellisest ärakasutamisest saadavad kahjustused on väga rasked ning neil on pikaajaline soopöhine füüsiline ja günekoloogiline mõju, samuti mõju vaimsele tervisele. Inimkaubandusevastased meetmed, mis on suunatud just naiste ja tüdrukute olukorrale, tuleb viia kooskõlla naistevastase vägivalda tõkestamise laiemate strateegiatega.

KUI SOOVITE ROHKEM TEADA SAADA

Inimkaubandusevastase võitluse soolised aspektid

Tõdedes, et 95 % seksuaalse ärakasutamise eesmärgil toimuva inimkaubanduse registreeritud ohvritest ELis on naised või tüdrukud, analüüsitakse aruandes ELi inimkaubanduse vastase võitluse direktiivi ja kuriteoohvrite õiguste direktiivi sätteid soolisest vaatenurgast. Aruandes antakse liikmesriikidele juhiseid soopõhiste meetmete rakendamiseks, et inimkaubanduse ohvraid paremini tuvastada, abistada ja toetada.

Lisateabe saamiseks vt Euroopa Soolise Võrdõiguslikkuse Instituut (2018), „Gender-specific measures in anti-trafficking actions: report“ (Aruanne soopõhiste meetmete kohta inimkaubanduse vastases võitluses).

Lapsesõbralik suhtlus

Alates lapse tuvastamisest kuni püsiva lahenduse leidmiseni ja juhtumi sulgemiseni suhtlevad lapsega erinevatel eesmärkidel mitmesugused spetsialistid. Lapsega suhtlemist on mitut liiki: näiteks lapse igapäevane suhtlus varjupaiga töötajatega, esimene kokkupuude politseiga pärast tuvastamist, konfidentsiaalne vestlus eestkostjaga, üksikasjalik kohtumenetlusega seotud vestlus või lapse parimate huvide põhjalik hindamine eesmärgiga leida püsiv lahendus.

Lastega suhtlemine – eriti kaitset vajavate lastega, sealhulgas inimkaubanduse lapsohvritega suhtlemine – nõuab spetsiifilisi oskusi. Lastel võivad olla seljataga traumeerivad läbielamised, nad võivad olla täiskasvanute suhtes umbusklikud või keelduda üldse rääkimast. Lastega vahetult tegelevad töötajad peavad olema kvalifitseeritud ja saama korrapäraselt koolitust selle kohta, kuidas eri vanuses lastega kõige paremini suhelda, võttes arvesse laste sugu ja kultuurilist tausta ning vältides uute traumade tekitamist. Nad peavad mõistma stressi ja trauma füüsilist ja psühholoogilist mõju lapsele. Traumeerivad läbielamised võivad lapse käitumist negatiivselt mõjutada. Näiteks võib laps olla võimetu täiskasvanuid või ametiisikuid usaldama; lisaks võib trauma oluliselt mõjutada seda, kuidas laps oma lugu räägib või isegi mäletab. Mõnda neist käitumismudelitest võidakse kergesti valesti tõlgendada, kuna laps esitab vastuolulisi väiteid.

Seetõttu peavad asjaomastel ametikohtadel töötavad spetsialistid olema piisavalt koolitatud ja neil peavad olema vajalikud oskused, et saavutada sisukas ja tulemuslik vestlus lastega, kes on inimkaubanduse, väärkohtlemise või hooletussejätmise ohvrid. Spetsialiste tuleks koolitada järgmistel teemadel: trauma mõju; kuidas vestlust struktureerida; kuidas kasutada avatud, konkreetseid ja suletud küsimusi; kuidas tulla toime suhtlemistakistustega; kuulamisoskused; suhtlemine konkreetsete rühmadega nagu tüdrukud, poisid, noorukid, puudega lapsed, roma kogukonna lapsed või inimkaubanduse lapsohvrid, võttes arvesse kuriteo soolist eripära ja lapse ärakasutamise konkreetse vormi tagajärgi.

Lapse teavitamisel ja temaga suhtlemisel peaksid praktikud pöörama tähelepanu järgmisele.

- **Lapse seisukohad:** kohustus laps ära kuulata ja võtta arvesse tema seisukohti, arvestades lapse vanust ja küpsust, pole paljasõnaline kohustus. Spetsialistid peavad lapse seisukohti tõsiselt kaaluma. Kui neid seisukohti saab arvesse võtta ainult osaliselt või ei saa arvesse võtta, tuleks seda lapsele põhjendada ja see otsus tuleks dokumenteerida.
- **Laps kui isiksus:** spetsialistid peavad vaatlema last mitte ainult ohvrina, vaid ka inimesena, kellel on oma ressursid. Inimkaubitsejate või isegi väärkohtlemises või ärakasutamises osalevate sugulaste juurest eemaldumiseks peab lapsel olema võimalus näha end isiksusena, kellel on oma oskused ja tugevad küljed. Lastega töötavad spetsialistid peaksid lapse oskused, tugevad küljed ja huvid välja selgitama ning neile tuginema.
- **Privaatsus ja konfidentsiaalsus:** ärakasutatud või väärkoheldud lapsel võib olla vaja rääkida väga tundlikest teemadest. Seetõttu tuleb tagada privaatsus: jutuajamise juures peaks viibima võimalikult vähe inimesi. Laps peab mõistma, kuidas tema antud teavet kasutatakse, kes saab sellest teada ja millised on konfidentsiaalsuse piirid.
- **Kontaktid lapsega:** mõned spetsialistid, näiteks eestkostja, peaksid olema lapse jaoks kättesaadavad ja hõlpsasti juurdepääsetavad. Seda saab hõlbustada, kui anda lapsele nende spetsialistide telefoninumbreid või e-posti aadressid, kohandada kohtumisaegu vastavalt lapse ajakavale (näiteks väljaspool koolitunde) ja vajaduse korral võimaldada lapsel igal ajal nende spetsialistidega ühendust võtta.
- **Kultuuriline vahendamine:** teisest kultuurist või religioonist pärit lastega töötavaid spetsialiste tuleks koolitada kultuuritundlike teadmiste, hoiakute ja oskuste alal, et tagada kultuuridevaheline hinnanguvaba suhtlus, mida ei mõjuta stereotüübid. Koolitus peaks hõlmama teadmisi kultuuri mõju kohta veendumustele ja käitumisele. Töötajad peaksid olema teadlikud ka omaenda kultuurilistest omadustest, mis võivad mõjutada nende eeldusi ja käitumist. Vajaduse korral võiks kasutada kultuurivahendajaid, s.t lapsega sama kultuuritaustaga isikuid. See aitaks kaasa kultuurikontekstide vastastikusele mõistmisele ja parandaks suhtlust lapsega. Näiteks roma lastega suheldes oleks otstarbekas kasutada romast kutselist vahendajat.
- **Teavitamise ajastamine ja sisu:** juhtumiga tegelevad töötajad peaksid hoolikalt kaaluma, millal on parim aeg lapsele teavet anda. See hõlmab ka oskust otsustada, millist küsimust ja millal tuleks käsitleda. Näiteks ei pruugi olla otstarbekas selgitada kõiki toiminguid kohe alguses, kuna teavet võib olla lapse jaoks liiga palju ja ta ei suuda sellega toime tulla. Samuti on oluline meeles pidada, et

lapsele alguses antud teavet võib olla vajalik kogu protsessi vältel mitu korda uuesti selgitada. Sõltuvalt lapse emotsionaalsest seisundist ei pruukinud ta teabest aru saada või ta võib olla selle unustanud. Seetõttu tuleks teavet anda ka edaspidise menetluse käigus. Samuti tuleks last selgelt teavitada, kui juhtumi menetlemine lõpetatakse.

- **Lapsesõbralik keel:** kogu teave tuleb esitada selges ja lihtsas keeles. Erialakeelt tuleks vältida. Töötajad ei tohiks eeldada, et lapsed mõistavad kohe selliseid termineid nagu „eestkostja“, „õigusabi“ või „hindamine“. Kõiki termineid tuleb selgitada.
- **Teabe kohandamine eri rühmadele:** teavet tuleb kohandada eri vanuserühmadele ja küpsusastmetele. Näiteks teabe esitamine 10-aastasele peaks erinema viisist, kuidas sama teavet esitatakse 16-aastasele. [Euroopa Liidu Põhiõiguste Ameti uuringu](#) jaoks küsitletud vanemad lapsed märkisid, et mõnikord tunnevad nad, et politsei- või kohtutöötajad kohtlevad neid nagu väikeseid lapsi. See tundub neile alavääristamise või patroneerimisena. Lisaks peaksid spetsialistid tagama teabe kohandamise erinevatele mõistmistasemetele, kuna mõningatel juhtudel võib lapsel olla psühhosotsiaalne puue. Sellistel juhtudel võib vaja minna spetsialiseerunud töötajate abi.
- **Mõistmise kontrollimine:** [Euroopa Liidu Põhiõiguste Ameti uuringu](#) kohaselt näib ametiisikutele sageli, et nad on nende hoole all olevaid lapsi hästi teavitanud. Tegelikult aga ei mõistnud paljud lapsed neile antud teavet ja olid liiga hirmul, et täiendavaid selgitusi küsida. Seetõttu on oluline, et töötajad veenduksid, et laps on kogu teabest aru saanud. Seetõttu peaksid töötajad pühendama igale lapsele piisavalt aega ja laskma lastel esitada nii palju küsimusi kui vaja.
- **Lapsesõbralikud materjalid:** lastele teabe andmisel võivad väga tõhusaks osutada kirjalikud või audiovisuaalsed materjalid eri keeltes.

[Euroopa Liidu Põhiõiguste Ameti uuringu](#) jaoks küsitletud enam kui 300 lapse arvates on lapsesõbralikult käituvad spetsialistid sellised, kes

- ✓ naeratavad ning on sõbralikud, viisakad, rõõmsameelsed, empaatilised ja tähelepanelikud;
- ✓ võtavad last ja tema olukorda tõsiselt;
- ✓ korraldavad ära kuulamise vestlusena kahe võrdväarse inimese vahel;
- ✓ kohandavad oma lähenemisviisi ja keelt lapse vanusele, selle asemel, et kohelda teda nagu täiskasvanut;
- ✓ räägivad piisavalt selgelt, et laps neid korralikult kuuleks;

- ✓ kuulavad tähelepanelikult;
- ✓ on mitteametliku hoiakuga ja loovad pingevaba õhkkonna;
- ✓ vestlevad ka kergetel teemadel, et panna laps end vabalt tundma;
- ✓ on rahulikud ja kannatlikud, ei tõsta häält ega kiirusta last tagant;
- ✓ küsitlevad alla 10-aastaseid lapsi mängu kaudu;
- ✓ pakuvad välja puhkepause;
- ✓ pakuvad toitu, vett ja maiustusi;
- ✓ ei kannu vormiriietust või ametlikku parukat ja rüüd;
- ✓ kasutavad lapsesõbralikke materjale;
- ✓ omavad lastega töötamise kogemusi ja koolitust;
- ✓ on tõeliselt huvitatud, tõmbavad lapse vestlusesse, on kättesaadavad ja nendega saab menetluse vältel igal ajal ühendust võtta.

Unicef „Let’s Talk“ (Räägime)

Unicef on välja töötanud praktilise juhendi tulemuslikuks suhtlemiseks väärkohtlemise ja inimkaubanduse lapsohvritega. Juhendis käsitletakse vestluse protsessi samm-sammult, sh vestluse eesmärgi, ettevalmistamist, tegelikku küsitlemist, lõpetamist, suhtlusbarjääre ja muid olulisi küsimusi.

Lisateabe saamiseks vt Unicef (2004), „Let’s Talk“.

Kuulake tähelepanelikult! Lastele rääkimiseks ja nende ärakuulamiseks tingimuste loomine

Läänemere Maade Nõukogu avaldas 2019. aastal suunise selle kohta, kuidas luua ärakasutamise ja inimkaubanduse ohus olevatele lastele tingimused, mis võimaldavad neil spetsialistidega rääkida ja olla ära kuulatud. Juhendi koostamisel konsulteeriti laste ja noortega, keda on ära kasutatud ja kellega on kaubitsetud.

Lisateabe saamiseks vt Läänemere Maade Nõukogu (2019), „Creating conditions for children to speak and be heard“ (Tingimuste loomine, mis võimaldavad lastel rääkida ja olla ära kuulatud).

Vahendid lastelt eestkostja kohta arvamuste kogumiseks

ElI rahastatud projekti raames töötati välja mitu praktilist vahendit. Üks neist on muugav hindamisleht, mille abil saab koguda lapse arvamusi eestkostja kohta eestkoste lõppedes.

Lisateabe saamiseks vt „Connect Tools“ projekti Connect veebisaidil, 2014.

4. tegevus. Lapse parimate huvide hindamine

Kõigis lastega seotud toimingutes on esmatähtis tagada lapse parimad huvid. Lapse parimate huvide tagamine on üks lastekaitse aluspõhimõtteid. See on sätestatud põhiõiguste harta artiklis 24 ja [lapse õiguste konventsiooni](#) artiklis 3, samuti [tabelis 1](#) nimetatud asjakohastes ELi õigusaktides. Lapse parimaid huve tuleb hinnata regulaarselt. Parimate huvide hindamise eesmärk on leida last mõjutavate otsuste vastuvõtmise igas etapis – näiteks lapsele pakutava abi üle otsustamisel – konkreetse lapse jaoks parim lahendus. Parimate huvide hindamine ei ole tavaliselt ametlik menetlus.

[ELi inimkaubanduse vastase võitluse direktiivi](#) artikli 16 lõikes 2 on sätestatud, et „liikmesriigid võtavad vajalikud meetmed, et leida püsiv lahendus, mille aluseks on iga lapse huvide hindamine“. Artikli 14 lõike 1 kohaselt tuleb individuaalse hindamise käigus võtta „nõuetekohaselt arvesse lapse seisukohti, vajadusi ja huve, et leida lapse jaoks püsiv lahendus“. See on ametlikum menetlus, mis tuleb dokumenteerida ja mis on nõutav siis, kui ametiasutused peavad tegema otsuse püsiva lahenduse kohta. Universaalset lahendust, mis sobib kõigis olukordades, ei ole olemas. Kõige sobivam püsiv lahendus sõltub lapse loost, juhtumi asjaoludest, konkreetsest ärakasutamise viisist ja lapse perekondlikust olukorrast.

ELi inimkaubanduse vastase võitluse direktiivis viidatud parimate huvide hindamine püsiva lahenduse leidmiseks on kasulik kaitsemeede ka nende laste puhul, kes ei ole tuvastatud inimkaubanduse ohvritena. Läbikaalumata lahenduste rakendamine, mille eesmärk on tagada laste kiire toimetamine nende hariliku viibimiskoha liikmesriiki ilma iga lapse konkreetset olukorda piisavalt hindamata, toob endaga kaasa mitmesuguseid riske. Näiteks võivad ametiasutused lapse tagasi saata enne kuriteo tõendite kindlakstegemist, mistõttu lapsohver ei saa piisavat tuge ja kurjategijad jäävad vastutusele võtmata; samuti võidakse laps saata tagasi samasse perekeskonda, kus teda väärkoheldi või temaga kaubitseti, mistõttu on oht, et temast saab taas ohver.

Mida tähendab parimate huvide kindlakstegemine püsiva lahenduse leidmiseks?

Kui ELi õigusaktides viidatakse parimate huvide põhimõttele, siis tavaliselt ei täpsustata neis, milliseid elemente see põhimõtte peaks sisaldama. Püsiva lahenduse otsimisel ei ole ühtset meetodikat parimate huvide kindlaksmääramiseks. Eri ELi liikmesriikides ja lastekaitse eri valdkondades kasutatakse erinevaid lähenemisviise.

Selles praktilises juhendis esitatakse mitu juhtpõhimõtet, mis on seotud küsimustega „kes“, „millal“ ja „kuidas“ juhtumite korral, kus on tegemist ELis liikuvate ja kaitset vajavate lastega, sealhulgas inimkaubanduse ohvritega. Seejuures järgitakse lapse õiguste komitee soovitusi.

ÜRO suunis parimate huvide kohta

ÜRO lapse õiguste komitee on töötanud välja riikide ametiasutustele kasuliku suunise parimate huvide hindamise kohta.

Lisateabe saamiseks vt ÜRO lapse õiguste komitee, „General Comment No 14 (2013) on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration“ (Üldine märkus nr 14 lapse õiguse kohta sellele, et tema huvid seataks esikohale), 29. mai 2013, CRC/CGC/14, V jagu, A-osa.

Kes?

Riikidevaheline koostöö on lapse parimate huvide kindlakstegemiseks vajaliku teabe kogumisel ülioluline. Paljudel juhtudel peavad lapse parimate huvide kindlaksmääramisel ja nende üle otsustamisel osalema kahe või enama ELi liikmesriigi lastekaitseasutused. Need on tavaliselt lapse asukohaliikmesriigi asutused ja lapse hariliku viibimiskoha liikmesriigi asutused (juhtumi lahendamise pädevus on üldjuhul viimasena nimetatud liikmesriigil). Mõnel juhul võib olla vaja kaasata mõni muu ELi liikmesriik, näiteks siis, kui perekond on kolinud ja perekondlikku keskkonda peavad hindama perekonna uue asukoha ametiasutused. Kõik vajalikud kontaktid eri ELi liikmesriikide asutuste vahel saab paljudel juhtudel luua [Brüsseli IIa määruse](#) alusel loodud keskasutuste kaudu.

→ Vt ka [7. tegevust](#) käsitlev jaotis „Pädevuse kindlaksmääramine ja riikidevaheline koostöö“.

Püsiva lahenduse leidmiseks parimate huvide hindamise peaks üldjuhul läbi viima multidistsiplinaarne meeskond, mis koosneb koolitatud spetsialistidest ja mida juhivad asjatundlikult lastekaitsetöötajad. Ametiasutused peavad last käsitlema protsessi keskpunktina ja lapsele tuleb esitada kogu vajalik teave. Eriti hoolikalt peaksid ametiasutused suhtuma oma kohustusse laps ära kuulata ja võtta arvesse tema seisukohti. Lastekaitsetöötajad peaksid lisaks pidama nõu teiste asutustega, näiteks tervishoiu-, haridus- ja õiguskaitseasutustega.

Eestkostja peaks mängima võtmerolli, väljendades ametiasutustele oma arvamust juhtumi kohta. Eestkostja on usaldusisik, kes annab teavet ja vajaduse korral hõlbustab lapsega suhtlemist. Eestkostja peaks olema kohal kõigi vestluste ajal, kui laps seda soovib.

Millal?

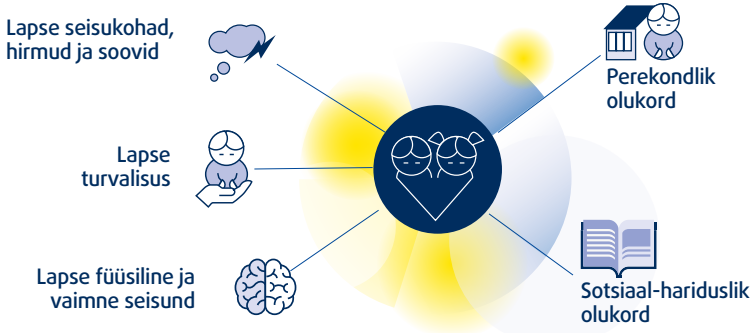
Lastega töötamisel on oluline võtta otsused vastu kiiresti ja sobival ajal. Vanemliku hoolitsuseta ja kaitsset vajavad lapsed, sealhulgas inimkaubanduse lapsohvrid, võivad siiski vajada veidi aega enne, kui neil tekib usaldus eestkostja ja lastekaitseasutuste suhtes. Mõningase usalduse ja kindlustunde saavutamine on parimate huvide tulemuslikul kindlaksmääramisel väga oluline tegur.

Teisalt võib esineda juhtumeid, kus prioriteediks peab olema lapse ja perekonna taasühinemine. Pikk taastumisprotsess ja usalduse tekitamine ei oleks seega otstarbekas. Sellise stsenaariumi korral peab spetsialist oma eksperdihinnangu põhjal igal konkreetsel juhul kindlaks määrama, millal taasühinemisprotsess algatada. Seejuures tuleb siiski põhjalikult konsulteerida lapse ja eestkostjaga.

Kuidas?

Lapse parimate huvide hindamise protsess, mille käigus kuulatakse ära lapse seisukohad, ei tohiks avaldada lapsele traumeerivat mõju. Lastele ei meeldi korduvad vestlused samadel teemadel, eriti kui need toimuvad iga kord erineva spetsialistiga. Seetõttu esitas ÜRO lapse õiguste komitee üldises märkuses nr 12 ([General Comment No 12](#)) järelduse, et lapsi ei tohi küsitleda sagedamini kui vaja. Spetsialist peab olukorda hindama ja leidma õige tasakaalu. Püsiva lahenduse leidmiseks parimate huvide hindamisel tuleks arvesse võtta [joonisel 9](#) esitatud elemente.

Joonis 9. Parimate huvide hindamisel arvesse võetavad elemendid

Allikas: Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet, 2019

- **Lapse seisukohad, hirmud ja soovid:** lapse seisukohtadega arvestamine ei taga mitte ainult tema õigust avaldada arvamust, vaid ka seda, et lahendus, mille kasuks lõpptulemusena otsustatakse, milline see ka poleks, on püsiv ja jätkusuutlik. Näiteks tuleks inimkaubanduse ohvriks langenud või kaitset vajavatelt lastelt küsida, kas nad soovivad oma pere juurde tagasi pöörduda, miks nad kodust lahkusid, milliseid elamisvõimalusi nad soovivad ja milliseid hooldajaid nad eelistavad. Samuti võiks küsida lapse arvamust selle kohta, kas ta on oma eestkostjaga rahul.

→ Vt ka 3. tegevust käsitlev jaotis „Lapse ärakuulamine“.

- **Perekondlik olukord:** tuleb teha kindlaks vanema(te) või lähisugulaste asukoht ning hinnata nende suutlikkust ja tahet lapse eest hoolitseda. Hindamine peaks välja selgitama, kas lapsel on sobiv hooldaja (vanem, eestkostja või muu täiskasvanu). Hinnata tuleks ka võimalust, et rahalistel või emotsionaalsetel põhjustel ei suuda või ei soovi perekond lapse eest hoolitseda (näiteks juhtudel, kui perekond oli seotud lapse ärakasutamisega) või et lapse pere juurde tagasisaatmine võib põhjustada lapse hülgamise häbimärgistamise või taasintegreerimiskulude tõttu. Kui pere juurde tagasi saatmine pole võimalik, tuleks hindamisel arvestada ka võimalusega, et last hakkab hooldama suguvõsa või kasupere. Teise võimalusena võib lapsele piisavat hooldust ja kaitset pakkuda lapse hariliku viibimiskoha liikmesriigi asjakohane ametiasutus.
- **Lapse füüsiline ja vaimne seisund:** hindamisel tuleks uurida lapse tervislikku seisundit ja hinnata mõju, mida erinevad püsivad lahendused võivad lapse seisundile ja taastumisele avaldada.

- **Sotsiaal-hariduslik olukord:** see hõlmab elamistingimusi lapse asukohaliikmesriigis ja hariliku viibimiskoha liikmesriigis. Etniliste vähemuste puhul tuleks hinnata ka näiteks võimalikku diskrimineerimist. Hindamine peaks hõlmama selliseid küsimusi nagu eluase ja võimalus käia koolis või osaleda kutseõppes. Sõltuvalt vastuvõtvast riigis viibimise kestusest võib olla vajalik hinnata lapse integreerumist.
- **Lapse turvalisus:** hindamine peaks hõlmama lapse ja tema lähedaste turvariske ELi liikmesriigis (liikmesriikides), kus laps ja pere asuvad.

Elus ja terve

ÜRO Pagulaste Ülemvoliniku Amet ja Unicef on koostanud juhendi, et toetada liikmesriike saatjata ja vanematest eraldatud laste parimate huvide tagamisel Euroopas. Juhendis antakse praktiline ülevaade sellest, kuidas rakendada parimate huvide põhimõtet alates püsiva lahenduse kindlakstegemisest kuni selle toimimise jälgimiseni. Kuigi juhendis esitatud soovitusel on välja töötatud kaugemalt pärinevate saatjata lastega seoses, on need asjakohased ka ELis liikuvate laste puhul.

Lisateabe saamiseks vt Unicef/ÜRO Pagulaste Ülemvoliniku Amet (2014), „Safe and sound“ (Elus ja terve).

5. tegevus. Kõigi asjakohaste asutuste tegevuse koordineerimine liikmesriigis

Üldjuhul kaasatakse lapse otsese turvalisuse ja kaitsega seotud vajaduste rahuldamiseks vajaliku abi osutamisse mitu üksust; see sõltub konkreetsest juhtumist ja riigi kontekstist. 4. lisas sisalduvas ülevaates on esitatud kõige tavapärasemad osalised selles protsessis.

Iga ELi liikmesriik peab tagama kõikide üksuste ülesannete ja nende tegevuse koordineerimise mehhanismide selguse. Eelnevalt kokku lepitud koordineerimismehhanismid peaksid sisaldama ka selgeid juhiseid tegevuse koordineerimiseks kolleegidega teistes ELi liikmesriikides, eelkõige selles ELi liikmesriigis, kus laps varem elas.

→ Vt ka 7. tegevust käsitlev jaotis „Pädevuse kindlaksmääramine ja riikidevaheline koostöö“.

Spetsialistid võiksid kaaluda järgmisi koordineerimisvahendeid:

- üldised koordineerimismehhanismid, mis võivad hõlmata näiteks strateegiaid, standardit, töökorda ja protokolle;
- riiklikud suunamismehhanismid, mis võivad hõlmata protokolle, milles on määratletud iga inimese või organisatsiooni konkreetsed rollid ja ülesanded. Need protokollid peaksid selgitama juhtumi korraldamist ja sisaldama juhiseid näiteks selle kohta, kuidas tagada teabevahetus nii, et ei rikota õigust eraelu puutumatuselle ja isikuandmete kaitsele; samuti peaksid need käsitlema suunamisetappe eri liiki juhtumite korral ja sisaldama kõikide organisatsioonide kontaktandmeid või teavet selle kohta, kuidas saada organisatsiooni kätte hädaolukordades või kui kaitset vajav laps leitakse öösel;
- suundumusi käsitleva teabe korrapärane jagamine, sealhulgas täpsemalt sihitud ennetusmeetmete väljatöötamise tagamine;
- eri organisatsioonide ühine suutlikkuse arendamine ja koolitus, näiteks ohvriabiorganisatsioonide ja politsei ühiskoolitus lapsohvrite tuvastamise teemal;
- ühised töövahendid, näiteks kui erinevad asutused kasutavad sama juhtumikorraldussüsteemi või korraldavad regulaarseid kohtumisi juhtumikorralduse teemal;
- koordineerimise perioodiline hindamine, mille raames spetsialistid kohtuvad, et vaadata läbi senised koordineerimismehhanismid ning neid hinnata ja parandada.

Riiklikud suunamismehhanismid inimkaubanduse ohvrite abistamiseks

Euroopa Julgeoleku- ja Koostööorganisatsioon (OSCE) on koostanud käsiraamatu, milles antakse juhiseid inimkaubanduse vastu võitlemise ja ohvrite toetamise jätkusuutlike mehhanismide ja struktuuride kavandamiseks ja rakendamiseks. Samuti sisaldab see teavet inimkaubanduse vastu võitlemise valdkonnas tegutsevate ametiasutuste ja vabühenduste vahelise koostöö tagamise erinevate mudelite kohta.

Lisateabe saamiseks vt Euroopa Julgeoleku- ja Koostööorganisatsioon (OSCE) (2004), National referral mechanisms – joining efforts to protect the rights of trafficked persons: A practical handbook (Riikide suunamismehhanismid – praktiline käsiraamat koostöö kohta inimkaubanduse ohvrite õiguste kaitsmisel).

Inimkaubanduse käsitlemine peaks olema tavapärase lastekaitseteenuste, sealhulgas seaduste, õigusaktide, poliitika ja suuniste osa. ELi liikmesriigid peaksid vältima inimkaubanduse juhtumite haldamist paralleelsete süsteemide kaudu. Seetõttu on oluline suunata laps kohe pärast tuvastamist riiklikku lastekaitse-süsteemi. Politsei kui tõenäoliselt esimene lapsega kokku puutuv ametiasutus peaks tagama, et juhtum

edastatakse võimalikult kiiresti kõikidesse asjakohastesse asutustesse, sealhulgas lastekaitseasutustesse. See tagab koordineeritud ja tervikliku lähenemisviisi. Selleks peaksid õiguskaitseasutused kiirendama inimkaubanduse juhtumite uurimist ja süüdistuste esitamist, samuti tõhustama riikidevahelist õiguskaitse- ja õiguslast koostööd ELi piires ja kolmandate riikidega. Samuti peaksid nad vahetama teavet riskiprofilide kohta teiste liikmesriikidega.

KUI SOOVITE ROHKEM TEADA SAADA

Riiklike suunamismehhanismide areng

Liikmesriikides on sisse seatud arvukad ametlikud ja mitteametlikud riiklikud suunamismehhanismid. Liikmesriigid pingutavad selle nimel, et tagada nende mehhanismide sujuvam ja tõhusam toimimine. Nad on teada andnud kasvavast riikidevahelisest koostööst, sealhulgas koostööst kolmandate riikide, rahvusvaheliste organisatsioonide ja kodanikuühiskonnaga. Lisaks tunnistavad nad, et koostöö ja loodud võrgustikud on lühendanud menetluste kestust, ning juhivad tähelepanu ELi rahaliste vahendite toetavale rollile.

Lisateabe saamiseks vt Euroopa Komisjon (2018), Teine aruanne inimkaubandusevastases võitluses tehtud edusammude kohta, lk 9.

Terviklik lähenemisviis inimkaubandusele eeldab tihedat koostööd väga mitmesuguste osalistega kõigil tasanditel. See hõlmab tööd paljudes valdkondades, nagu näiteks õiguskaitse, piirihaldus, tööjõud, sooküsimused, laste õigused, andmete kogumine ja ELi välissuhted.

→ Vt teavet 28 ELi liikmesriigi raportööride kohta [ELi riiklike raportööride veebisaidilt](#).

Liikmesriigid on [ELi inimkaubanduse vastase võitluse direktiivi](#) artikli 19 alusel määranud riiklikud raportöörid või samaväärsed mehhanismid. Neile on antud järgmised ülesanded: hinnata inimkaubanduse suundumusi, mõõta inimkaubandusevastaste meetmete tulemuslikkust, koguda statistikat ja koostada aruandeid. ELi tasandil toetab ELi inimkaubandusevastase võitluse koordinaator koordineeritud ja kooskõlastatud vastutegevust inimkaubandusele. Selleks tuleb tagada tihe koostöö ELi tasandil [riiklike raportööride või samaväärsete mehhanismide ELi võrgustiku](#), inimkaubandusevastase ELi [kodanikuühiskonna platvormi](#) ning asjaomaste ELi ametite kontaktpunktide koordineerimisvõrgustiku kaudu.

Selles jaotises on loetletud asutused, kelle tegevust tuleb tavaliselt koordineerida. Samuti on loetletud kõik erinevad ülesanded, mida need asutused tavaliselt täidavad. Need ülesanded ei piirdu ainult vahetu reageerimisega, vaid hõlmavad ka järgmistest

jaotistes kirjeldatud tegevusi. Siin esitatud organisatsioonide, rollide ja ülesannete loetelu pole siiski ammendav. Loetelu näol on tegemist vaid üldise suunisega, mida tuleks kohandada vastavalt konkreetsele riiklikule või kohalikule kontekstile.

Riiklike suunamismehhanismide raames tuleks selgelt määratleda, millise asutuse ülesandeks on üldine koordineerimine, võttes arvesse rolli, mida lastekaitseasutused koos [Brüsseli IIa määruse](#) alusel määratud keskasutustega võivad täita.

1. Õiguskaitseasutused:

- annavad kohe esialgse hinnangu selle kohta, kas laps võib vajada kaitset või olla koguni inimkaubanduse ohver; edasise hindamise viivad üldjuhul läbi sotsiaal- või lastekaitsetalitused;
- teevad kindlaks lapse isiku, sh kontrollivad asjakohaseid suuremahulisi IT-süsteeme, millele neil on juurdepääs;
- koguvad teavet lapse, teda saatvate täiskasvanute ja juhtumi muude asjaolude kohta, sealhulgas teiste ELi liikmesriikide õiguskaitseasutustelt, ning kaaluvad edasise operatiivkoostöö vajadust. Europol pakub oskusteavet ja tuge, tsentraliseeritud andmebaase ja teabevahetuskanalit;
- viivad läbi riskihindamise ja vajaduse korral kehtestavad kaitsemeetmed, konsulteerides eestkostja ja lastekaitsetalitustega;
- teavitavad kuriteo toime pannud last tema õigustest pöörduda oma kodakondsusjärgse riigi konsulaarasutuste poole vastavalt [konsulaarsuhete Viini konventsiooni](#) artiklile 36;
- kuritegude ennetamiseks ja avastamiseks ning kohtumenetluse algatamiseks uurivad kuritegusid täies mahus, sh teevad kindlaks, kas ohus võib olla teisi lapsi (või täiskasvanuid);
- suunavad lapse lastekaitsetalitusse ning teavitavad lastele ja inimkaubanduse või väärkohtlemise ohvritele spetsialiseerunud politseiüksust;
- alustavad toiminguid võimalike kuriteoohvrite leidmiseks. Võib esineda ka juhtumeid, kus õiguskaitseasutused on avastanud vaid inimkaubitseja ja neil on näiteks videomaterjalide või piltide näol tõendeid lapsohvrite olemasolu kohta. Õiguskaitse- ja õigusasutused algatavad täiendavad uurimised ohvrite leidmiseks, sageli koordineeritult Eurojustiga ja teiste ELi liikmesriikide asutustega.

2. Sotsiaal- ja lastekaitsetalitused:

- saavad kõik juhtumid suunamisahela esimese lülina;
- avavad iga lapse kohta individuaalse ja konfidentsiaalse juhtumitoimiku ning haldavad seda;
- teevad kindlaks kaitset vajavate laste juhtumid koolide, meditsiinasutuste, naabrite või teiste isikute teatatud sotsiaaljuhtumite kontrollimisel;
- pakuvad viivitamatut abi ja kaitset otse või alltöövõtjatest vabaühenduste või muude organisatsioonide kaudu;
- määravad ajutise eestkostja või tagavad eestkostja määramise;
- hindavad lapse parimaid huve püsiva lahenduse leidmiseks koostöös eestkostja ja kohtuga;
- taotleavad **Brüsseli IIa määruse** alusel määratud keskasutuste kaudu hariliku viibimiskoha riigi sotsiaaltalitustelt sotsiaalaruannet;
- kuulavad regulaarselt lapse ära ja arvestavad tema seisukohti;
- teavitavad lapse eestkostjat kõigist lapsega seotud toimingutest ja otsustest ning konsulteerivad eestkostjaga nende osas;
- inimkaubanduse lapsohvri korral suunavad lapse juhtumi asjakohasele abi ja toetust pakkuvale asutusele, sh riiklikule suunamismehhanismile.

Hariliku viibimiskoha lastekaitsetalitused peaksid tegema järgmist:

- otsivad üles perekonna ja loovad kontakti, kui see on lapse parimates huvides;
- hindavad perekondlikke asjaolusid ja lapse üldist olukorda;
- koostavad lapse asukohariigi sotsiaaltalituste jaoks sotsiaalaruande, mille võib edastada **Brüsseli IIa määruse** alusel määratud keskasutuste kaudu;
- arutavad ajutisi meetmeid ja soovitatud püsivaid meetmeid lapse asukohariigi lastekaitsetalitustega;
- jälgivad lapse heaolu, kui ta viiakse tagasi hariliku viibimiskoha riiki, ning teavitavad vajaduse korral keskasutust ja muid asutusi;
- inimkaubanduse lapsohvri korral suunavad lapse juhtumi asjakohasele abi ja toetust pakkuvale asutusele, sh riiklikule suunamismehhanismile.

3. Eestkostja:

- tegutseb peamise kontaktisikuna ja vahendajana lapse ja temaga tegelevate erinevate talituste või isikute vahel;
- kuulab regulaarselt lapse ära ja arvestab tema seisukohti;
- tegutseb lapse peamise usaldusisikuna;
- jälgib lapse heaolu ja veendub, et laps saab asjakohaseid teenuseid, sealhulgas tasuta õigusnõustamist ja esindamist;
- tegutseb lapse esindajana või koordineerib tegevust, kui lapsele on määratud advokaat;
- toetab lastekaitsetalituse laste parimate huvide hindamisel ja püsiva lahenduse kindlaksmääramisel.

→ Vt ka 2. tegevust käsitlev jaotis „Eestkostja määramine“.

4. Konsulaarasutused:

- osutavad õigus- ja muud abi lapsele, kes on kinni peetud kuriteo toimepanemise eest, vastavalt konsulaarsuhete Viini konventsiooni artikli 36 punktile c;
- kaitsevad vastavalt konsulaarsuhete Viini konventsiooni artiklile 5 lapse huve, eriti eestkoste osas, pärast seda, kui neid on vastavalt konventsiooni artikli 37 punktile b teavitatud;
- tegutsevad kontaktpunktina kummagi ELi liikmesriigi asutuste vahel, koordineerides tegevust Brüsseli IIa määruse alusel määratud keskasutustega;
- edastavad (varasema) hariliku viibimiskoha riigi eri asutuste kontaktandmeid;
- kontrollivad asjakohaseid suuremahulisi infotehnoloogiasüsteeme, millele neil on juurdepääs;
- toetavad last või juhtumiga tegelevaid spetsialiste ja organisatsioone kirjaliiku/suulise tõlkega või õigusteenustega;
- aitavad otsida sugulasi;
- hangivad ametlikke dokumente ja väljastavad reisidokumente;
- toetavad juhtumiga tegelevaid spetsialiste või organisatsioone teabega (varasema) hariliku viibimiskoha riigi lastekaitset käsitlevate õigusaktide kohta;

- korraldavad reisimist ja teevad reisikulude ettemakse või kannavad reisikulud.

5. Brüsseli IIa määruse alusel loodud keskasutused:

- tegutsevad peamise kontaktpunktina lapse asukohaliikmesriigi ja hariliku viibimiskoha liikmesriigi vahelise suhtluse koordineerimisel. Määruse alusel esitatud taotluste korral võib keskasutus koordineerida suhtlust sotsiaaltalituste, kohtunike ja teiste spetsialistide vahel kogu ELis. Üldisi funktsioone ja ülesandeid kirjeldatakse [Brüsseli IIa määruse](#) artiklites 53–55;
- edastavad sotsiaal- või lastekaitsetalitustele lapse üldist olukorda käsitlevate sotsiaalaruannete taotlusi;
- tegutsevad kontaktpunktina või hõlbustavad kontakte kohtute vahel;
- pakuvad vanemliku vastutuse kandjatele tasuta teavet ja abi, kui see on lapse parimates huvides ega sea last uuesti kaubitsemise või ärakasutamise ohtu;
- edastavad teavet liikmesriigi õiguse ja menetluste kohta;
- suhtlevad ja koordineerivad vajaduse korral tegevust lapse eestkostjaga seoses määruse alusel esitatud taotlustega;
- toetavad juhtumiga tegelevate liikmesriigi organisatsioonide tegevuse koordineerimist seoses määruse alusel esitatud taotlustega.

6. Õigusasutused:

- teavitavad lapse kodakondsusjärgse riigi konsulaarasutusi, kui seda ei ole veel tehtud. [Konsulaarsuhete Viini konventsiooni](#) artikli 37 punkti b kohaselt on ametiasutused kohustatud teavitama konsulaarasutust lapsele eestkostja määramise kavatsusest;
- määravad lapsele ajutise eestkostja;
- võtavad pädevuse üle otsustamiseks ühendust lapse hariliku viibimiskoha liikmesriigi kohtuga. Seda saab teha [Brüsseli IIa](#) määruse kohase keskasutuse kaudu või Euroopa õiguslase koostöö võrgustiku ja kontaktisikutena tegutsevate kohtunike Haagi võrgustiku kaudu;
- teevad tsiviilkohtumenetlustes otsuseid ajutiste meetmete kohta;
- teevad kriminaalkohtumenetlustes otsuseid inimkaubanduse ja muude süütegude kohta;
- veenduvad, et lapsel on esindaja ja juurdepääs õigusnõustamisele;

- koguvad vajaduse korral tõendeid, sealhulgas juhul, kui laps on juba teise liikmesriiki üle viidud.

Oluline roll võib olla ka paljudel teistel organisatsioonidel:

- **Rahvusvaheline Migratsiooniorganisatsioon (IOM)** pakub inimkaubanduse lapsohvritele mitmesugust abi, näiteks toetab lapse üleviimist, lennujaamas vastuvõtmist, ajutist majutamist sihtriigis, meditsiinilist ja psühholoogilist nõustamist, sotsiaalset ja õigusnõustamist ning taasintegreerimist;
- **Rahvusvaheline Sotsiaalteenistus (International Social Service)** võib hõlbus-tada mitmesuguseid kontakte, koostada kohtute ja laste hoolekandeasutuste taotlusel sotsiaalaruandeid lapse ja perekonna tausta kohta või pakkuda tuge lapse üleviimisel;
- muud kodanikuühiskonna organisatsioonid võivad pakkuda kaitset vajavatele lastele perepõhise asendushoolduse programme või spetsiaalset majutust. Eelkõige on tegemist ohvriabiteenuseid pakkuvate organisatsioonidega. ELi õiguses ja poliitikas väärtustatakse kodanikuühiskonna olulist panust võitlusesse inimkaubanduse vastu. ELi inimkaubanduse vastase võitluse direktiivis on sõnaselgelt viidatud kodanikuühiskonna organisatsioonide olulisele rollile ja liikmesriike on kohustatud tegema nendega koostööd.

Inimkaubandusevastane ELi kodanikuühiskonna platvorm

Inimkaubandusevastane ELi kodanikuühiskonna platvorm loodi 2013. aastal ning see koondab praegu üle 100 inimkaubanduse tõkestamise valdkonnas tegutseva vabaühenduse kogu EList ja mujalt. Seda täiendab e-platvorm, mida kasutavad ka muud organisatsioonid.

Lisateabe saamiseks vt [Euroopa Komisjoni veebisaiti](#).

6. tegevus. Kaitsevajadustele vastamine

Kui tuvastatakse, et laps on vanemliku hoolitsuseta ja vajab kaitset, on lapsel pärast lastekaitsetalituste esimest esialgset hindamist ja eestkostja määramist õigus mitmele kaitseteenusele. Selline toetus peaks katma põhivajadusi, nagu peavari, aga ka spetsialiseeritumaid vajadusi, nagu psühhosotsiaalne ja psühhiaatiline abi või reproduktiivtervishoiu teenused. Vajalik toetus sõltub lapse konkreetsest olukorrast ja

läbielatust, samuti vanusest ja soost, ning toetuse pakkumisel tuleb arvesse võtta lapse hoolitussejätmise, ärakasutamise või väärkohtlemise konkreetse vormi tagajärgi.

Lapse õiguste konventsiooni artiklis 27 on sätestatud, et osalisriigid tunnustavad iga lapse õigust elatustasemele, mis on piisav tema kehaliseks, vaimseks, hingeliseks, kõlbelseks ja sotsiaalseks arenguks. Konventsiooniga kohustatakse ELi liikmesriike tagama laste heaolu ning pakkuma piisavalt hoolitsust ja tuge kõikidele lastele, kes on ilma jäetud perekondlikust miljööst, sealhulgas saatjata lastele ja eeskätt neile, kes on langenud väärkohtlemise ohvriks (artiklid 19 ja 20).

Inimkaubanduse ohvrite puhul kohustatakse [ELi inimkaubanduse vastase võitluse direktiivi](#) artikli 11 lõikega 3 ELi liikmesriikide ametiasutusi võtma vajalikke meetmeid tagamaks, et ohvrite pakutakse abi ja toetust. [ELi inimkaubanduse vastase võitluse direktiivi](#) artikli 11 kohaselt peavad ELi liikmesriigid vastama ohvrite erivajadustele, millest mõned võivad ilmuda alles hilisemas etapis. Direktiivi kohaselt võivad need erivajadused tuleneda näiteks rasedusest, tervislikust seisundist, puudest, vaimsest või psühholoogilisest häirest või asjaolust, et ohver on kogenud jõhkrat psühholoogilist, füüsilist või seksuaalset vägivalda. [Kuriteoohvrite õiguste direktiivi](#) artikli 8 kohaselt peavad kõigile kuriteoohvritele olema kättesaadavad ohvriabiteenused. Ettenähtud abi ja toetust tuleks pakkuda sõltumata sellest, kas lapsed soovivad teha koostööd uurimises või esitada ametlikku kaebust.

Mõnel juhul võib abi ja toetuse pakkumine eeldada seda, et laps viibib vastuvõtvas riigis seaduslikult. Kuigi [vaba liikumise direktiivi](#) kohaselt võivad ELi kodanikud vabalt liikuda teise ELi liikmesriiki ja seal viibida, on neil juhul, kui nad viibivad selles liikmesriigis kauem kui kolm kuud, kohustus registreerida end sealsetes asutustes. Registreerumiseks võib neil olla vaja vastata teatavatele direktiivi artiklis 7 sätestatud tingimustele, mida neil ei pruugi olla võimalik täita. Näiteks ei pruugi nad olla kooli vastu võetud või omada tervisekindlustust. Kuni lapse jaoks püsivat lahendust ei ole määratletud ja asjakohaste tugiteenuste saamiseks on nõutav tema registreerimine, peaksid ELi liikmesriikide vastutavad asutused kaaluma lapse viibimisõiguse pikendamist.

Igal juhul tuleks last teavitada toetuse võimalustest ning temaga tuleks arutada kiireloomulisi vajadusi ja valikuid. [ELi inimkaubanduse vastase võitluse direktiivis](#) (artiklis 14) ja [laste seksuaalse ärakasutamise vastu võitlemise direktiivis](#) (artiklis 19) on sätestatud kohustus võtta lapse toetamise konkreetsete meetmete üle otsustamisel arvesse lapse seisukohti.

Selliste laste kaitseks, kes on jäänud vanemliku hoolitsuseta ja kes leitakse vajavat kaitset ELi liikmesriigis, mis ei ole nende päritoluliikmesriik, tuleb sageli teha otsuseid kiireloomulise hoolekandeesutusse paigutamise kohta. Selleks on vaja kohaldada Brüsseli IIa määrust. Brüsseli IIa määruse artikli 20 kohaselt võib lapse asukohaliikmesriik võtta oma õigusaktidega ette nähtud kiireloomulisi kaitsemeetmeid, isegi kui juhtumi sisulise lahendamise pädevus on mõnel muul ELi liikmesriigil. Esialgseid kiireloomulisi meetmeid viivitamatute vajaduste rahuldamiseks tuleb regulaarselt uuesti hinnata ja kohandada, eriti kui juhtumi kiireloomulisuse tõttu ei viidud alguses läbi korralikku individuaalset hindamist või kui asjaolud on muutunud.

→ Vt ka 7. tegevust käsitlev jaotis „Pädevuse kindlaksmääramine ja riikidevaheline koostöö“.

Tabel 4 sisaldab ülevaadet abist, millele kaitset vajavatel lastel, sealhulgas inimkaubanduse lapsohvritel, on õigus vastavalt lapse õiguste konventsioonile ja ELi õigusaktidele, mis käsitlevad kuriteoohvrid ja õigusemõistmist kriminaalasjades.

Tabel 4. Viited rahvusvahelistes, piirkondlikes ja ELi õigusaktides

Õigusakt	Majutus	Haridus	Tervis-hoid	Psühholoogiline tugi	Pere-liikmete otsimine	Turvalisus	Indivi-duaalne hindamine
Rahvusvahelised ja piirkondlikud õigusaktid							
Lapse õiguste konventsioon	Artikkel 27	Artikkel 19, artikli 23 lõiked 3 ja 4, artikli 24 lõike 2 punktid e ja f, artiklid 28, 29, 32 ja 33	Artiklid 17, 23, 24, 25 ja 39	Artiklid 23 ja 39	Artikli 22 lõige 2	Artiklid 3 ja 19	–
Inimkaubandusvastane Euroopa Nõukogu konventsioon	Artikli 12 lõike 1 punkt a	Artikli 12 lõike 1 punkt f ja lõige 4	Artikli 12 lõike 1 punkt b ja lõige 2	–	Artikli 10 lõike 4 punkt c	Artikli 12 lõige 2	Artikli 12 lõige 7

Õigusakt	Majutus	Haridus	Tervis-hoid	Psühho-loogiline tugi	Pere-liikme-te otsi-mine	Turvali-sus	Indivi-duaalne hindami-ne
Euroopa Nõukogu Lanzarote konventsioon	–	Artikkel 6	Artikli 14 lõige 4	Artikli 14 lõiked 1 ja 4	–	Artikkel 5, artikli 14 lõige 3, artikli 31 lõike 1 punkt b ja f	Artikli 14 lõige 1
ELi õigusaktid							
ELi inim-kaubanduse vastase võitluse direktiiv	Artikli 11 lõige 5	Põhjen-dused 6, 22 ja 25; artikli 14 lõige 1	Põhjen-dused 12, 20 ja 25; artikli 11 lõige 7	Põhjen-dus 22; artikli 11 lõige 5	–	Põhjen-dus 18; artikli 11 lõige 5	Põhjen-du-sed 18, 19, 20 ja 23; artikli 12 lõiked 3 ja 4, artiklid 14 ja 16
Kuriteoohv-rite õiguste direktiiv	Põh-jendus 38; artik-kel 9	Põhjen-dus 62; artikli 26 lõige 2	Põhjen-dused 9, 56 ja 64	Põhjen-dused 38 ja 39; artikli 4 lõike 1 punkt a, artikli 9 lõike 1 punkt c	–	Põhjen-dused 38 ja 52; artikli 9 lõige 3 ja artik-kel 12	Põhjen-dused 55, 56, 58, 59 ja 61; artikkel 1, artik-li 2 lõike 2 punkt a, artikli 21 lõige 1, artiklid 22 ja 23
Laste sek-suaalse ära-kasutamise vastu võit-lemise di-rectiiv	–	Põhjen-dus 34; artikkel 23	Põhjen-dus 36	Põhjen-dused 31 ja 37	–	–	Artikkel 19

Märkus: – = ei ole kohaldatav.

Allikas: Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet, 2019

Majutus

Lapse õiguste konventsiooni artiklis 27 tunnustatakse iga lapse õigust elatustasemele, mis on piisav tema kehaliseks, vaimseks, hingeliseks, kõlbliseks ja sotsiaalseks arenguks. Selle hulka kuulub ka sobiv majutus.

ELi inimkaubanduse vastase võitluse direktiivi artikli 11 lõikega 5 kohustatakse liikmesriike tagama inimkaubanduse ohvritele nõuetekohane ja turvaline majutus. Majutus peaks olema lapsele sobiv, arvestades tema vanust ja sugu, riske ja erivajadusi (nt puue või trauma). Vanemliku hoolitsuseta lapsi ei tohi majutada täiskasvanute juurde, kes ei ole lapse sugulased, isegi kui nende kogemused võivad olla sarnased (nt tüdrukud ja naised, kes on seksuaalse ärakasutamise ohvrid). Majutuse liigid võivad olla näiteks kasuperes majutamine, peretüüpi lastekodu või spetsiaalne turvaline varjupaik.

Turvalisus on oluline aspekt, mida tuleb kõige sobivama majutuse otsimisel hinnata. Laps võib endiselt olla teda ära kasutanud või temaga kaubitsenud isiku mõju all; samuti võib kurjategija soovida lapsega kontakti luua. Õiguskaitseasutused peavad hindama olukorda ja lapse turvavajadusi. Mõnel juhul võib osutada vajalikuks spetsiaalne lapsohvrite varjupaik. Sellised varjupaigad asuvad üldjuhul avalikkusele teadmata kohtades, et kaitsta lapsi kurjategijate ja nende võrgustike eest. Neid varjupaiku jälgitakse tähelepanelikult ja juurdepääs neile on piiratud.

Arvestades nii turvaprobleeme kui ka lapse parimatest huvidest lähtuvaid kaalutlusi, võib lapse erandlike asjaolude korral majutada esialgu kohta, kus lapselt võetakse vabadus. Lapse kaitsmine või lapse põgenemise ärahoidmine peab siiski olema tasakaalus lapse muude õigustega, nagu õigus vabadusele. Ainult väga erandlikel juhtudel on lapselt vabaduse võtmine seaduslik.

Haridus

Lapse õiguste konventsiooni artiklis 28 tunnustatakse lapse õigust haridusele. Ohvri taastamise hõlbustamiseks ja tema igapäevase elu normaliseerimiseks tuleks haridust hakata andma võimalikult varakult.

Inimkaubanduse ohvrite puhul on ELi inimkaubanduse vastase võitluse direktiivi artikli 14 lõikes 1 sätestatud, et „liikmesriigid tagavad lapsohvritele ja ohvrite lastele, kellele pakutakse abi ja toetust vastavalt artiklile 11, mõistliku aja jooksul juurdepääsu haridusele kooskõlas oma riigisiseste õigusaktidega“.

Laps, eestkostja, lastekaitseasutused ja varjupaiga töötajad peaksid ühiselt otsustama, kas laps on valmis kasutama teatavaid haridusteenuseid või sisenema tavapärasesse koolisüsteemi. See sõltub lapse psühholoogilisest seisundist, kohaliku keele oskamisest, varasemast haridusteest ja eeldatavast riigis viibimise kestusest. ELi liikmesriigid peaksid siiski hõlbustama võimalikult kiiret õppima asumist, et edendada

lapse taastumist ja et aidata lapsel end väärtustada ning võtta kontroll oma elu ja tuleviku üle enda kätte.

Juhtudel, kui on selge, et laps toimetatakse väga lühikese aja jooksul (nt 1–2 kuu jooksul) hariliku viibimiskoha liikmesriiki tagasi, tuleks keskenduda ettevalmistustele lapse haridusalaseks integratsiooniks selles ELi liikmesriigis, kuhu laps viiakse. Vastavad toimingud hõlmavad näiteks lapse registreerimist kooli või kutseõppesse, ettevalmistustööd vanematega lapse integreerimise soodustamiseks ning muude praktiliste küsimustega tegelemist, mis on seotud õppemaksuga, transpordiga jms.

Teenuseosutajad peaksid soodustama ka lapse võimalusi tegeleda vabaajategevustega, sealhulgas mängude ja harrastustega, mis vastavad tema eale, küpsusele ja huvidele. See on eriti oluline nende laste puhul, kes tõenäoliselt viiakse varsti teise liikmesriiki. Sellist tegevust tuleks pakkuda majutusasutuses või sobivuse korral kogukonna piires ning selle eesmärk peaks olema hõlbustada lapse suhtlemist eakaaslaste ja kohaliku kogukonnaga. Niisuguse igapäevase rutiini säilitamine toetab lapse taastumist.

ÜRO suunised asendushoolduse kohta

ÜRO Peaassamblee on võtnud vastu suunised laste asendushoolduse kohta. Need sisaldavad rahvusvahelisi põhimõtteid perekonnast eraldamise vältimise, perekonda taasintegreerimise, asendushoolduse mudelite, jälgimise ja järelhoolduse toetamise kohta. Suunised on kohaldatavad kõigi riiklike ja eraõiguslike üksuste ning muude isikute puhul, kes osalevad hooldust vajava lapse hoolduse korraldamises, kui laps viibib riigis, mis ei ole tema hariliku viibimiskoha riik (punkt 140).

Lisateabe saamiseks vt ÜRO Peaassamblee, „Guidelines for the alternative care of children“ (Suunised laste asendushoolduse kohta), 18. detsembril 2009 vastu võetud resolutsioon.

Tervishoid

Lapse õiguste konventsiooni artiklis 24 on sätestatud lapse õigus võimalikult heale tervisele. Ametiasutused peaksid vastama lapse lühi- ja pikaajalistele tervisevajadustele, sealhulgas füüsilise taastumise vajadusele ning traumajärgse stressi korral psühholoogilise või psühhiaatrilise abi vajadusele.

Inimkaubanduse ohvrite puhul on [ELi inimkaubanduse vastase võitluse direktiivi](#) artikli 11 lõikega 5 ette nähtud liikmesriikide kohustus tagada vajalik arstiabi, sealhulgas psühholoogiline abi. Artikli 11 lõikes 7 nõutakse tähelepanu pööramist ka

ohvrite erivajadustele, sealhulgas tervislikust seisundist, puudest või vaimsest või psühholoogilisest häirest tulenevatele erivajadustele.

Mis tahes liiki väärkohtlemise all kannatanud laste taastumiseks on ülioluline psühhosotsiaalne hooldus. Eelkõige kehtib see nende laste kohta, kelle ärakasutamises või väärkohtlemises on osalenud nende vanemad. ELi liikmesriigis, kus laps leitakse, võivad koheste kiireloomuliste meetmetena vajalikuks osutuda ka muud tervishoiuteenused, näiteks võõrutusprogramm uimasteid tarbivale lapsele. Kui laps on kindlasse paika elama asunud, võib vaja minna täiendavaid pikaajalisi meetmeid.

Laste psühholoogilised vajadused võivad ilmnedas alles hilisemas etapis, kui spetsialistid on saavutanud lapse usalduse ja laps on nõus oma läbielamiste kohta rohkem teavet jagama. Lapsed, kellel on käitumisraskusi, võivad endale kahju teha või muutuda spetsialistide või teiste laste suhtes agressiivseks. Samuti võivad nad distsipliinile vastu seista või keelduda igasugusest suhtlemisest teistega. Lastele teenuseid osutavad spetsialistid peaksid omama vastavat koolitust ja nad peaksid oskama jätkuvalt pakkuda seda tüüpi käitumisraskustega lastele kaitsvat abi.

Tüdrukutele ja poistele peaksid olema kättesaadavad reproduktiivtervishoiu teenused, nagu on soovitanud lapse õiguste komitee oma üldises märkuses nr 15 lapse õiguse kohta võimalikult heale tervisele ([General Comment No 15 on the right of the child to the enjoyment of the highest attainable standard of health](#)). Sugulisel teel levivate haiguste ennetamist või ravimist silmas pidades kehtib see eelkõige seksuaalse kuritarvitamise või ärakasutamise ohvritest laste kohta. Seksuaalse kuritarvitamise ohvriks langenud tüdrukute puhul on reproduktiivtervishoiu teenuste kättesaadavus hädavajalik, eriti raseduse korral. Lastele tuleks anda võimalus valida neid abistava tervishoiutöötaja sugu.

Inimkaubanduse soolise mõõtme uuring

Inimkaubanduse soolise mõõtme uuringus toodi esile, et inimkaubandus on tõsine kuritegu ja inimõiguste rikkumine, millel on selle ohvritele kohutav ja pikaajaline mõju. Seksuaalse ärakasutamise eesmärgil toimuva inimkaubanduse ohvrid kogevad seksuaalset vägivalda, mis põhjustab tõsist kahju nende tervisele ja heaolule. See seksuaalne vägivald võib naistel põhjustada vaginaalseid vigastusi, millest omakorda tulenevad sugulisel teel levivate nakkuste kõrged esinemismäärad ja HIVi nakatumise risk, samuti traumajärgse stressi, ärevuse ja depressiooni kõrged esinemismäärad. Ohvrid kardavad, et kui nad üritavad põgeneda, makstakse neile ja/või nende peredele kätte; lisaks langevad paljud põgenenud ohvrid uuesti inimkaubanduse ohvriks. Uuringus märgitakse ka, et peibutamist, sunnist, ähvardustest, isoleerimisest, normaliseeritud igapäevastest vägivaldast, uimastite tarvitamisest ja seksuaalse ärakasutamise eesmärgil kaubitsemise traumast tulenev kahju vaimsele tervisele on raske ja püsiv.

Euroopa Komisjon (2015), „Study on the gender dimension of trafficking in human beings“ (Inimkaubanduse soolise mõõtme uuring).

Pereliikmete otsimine

Perekond on ühiskonna algrakuke ning loomulik keskkond selle liikmete, eelkõige laste kasvamiseks ja heaolu tagamiseks. Lapse õigust pereelule tuleb igati kaitsta. Lapse perest eraldamise vältimine ja perekonna ühtsuse säilitamine on iga lastekaitseüsteemi olulised põhimõtted. [Lapse õiguste konventsiooni](#) artikli 9 lõike 3 kohaselt on perest eraldatud lapsel õigus säilitada otsesed kontaktid ja isiklikud suhted oma vanemate ja teiste pereliikmetega, kui see ei ole lapse parimate huvidega vastuolus. Protsessi käigus tuleb võtta arvesse lapse ja eestkostja seisukohti. Ametiasutused peaksid üldjuhul küsima lapse nõusolekut tema perega kontakti loomiseks, arvestades lapse vanust ja küpsust.

Uuring inimkaubanduse kõrge riskiga rühmade kohta

Lapse eemaldamine perekonnast on kahtlemata viimane abinõu, kuid juhtudel, kui perekond ise kujutab endast düsfunktsionaalset keskkonda ja osaleb lapse ärakasutamises, tuleb keskenduda varajasele avastamisele ja asendushoolduse lahenduste pakkumisele.

Euroopa Komisjon (2015), „Study on High-risk Groups for trafficking in human beings“ (Uuring inimkaubanduse kõrge riskiga rühmade kohta), lk 85.

Pereliikmete otsimisel on olulisteks põhimõteteks lapse parimad huvid, lapse osalemine ja õigeaegsus. Enne perega kontakti taastamiseks vajalike sammude astumist peaksid ametiasutused hindama vanemate suutlikkust ja veenduma, et vanemad ei sea last ohtu ega ole osalenud lapsega kaubitsemises ega lapse väärkohtlemises. Pereliikmete otsimisel on vaja kaaluda, kui palju tuleks inimkaubandusega seotud läbielamistest perele rääkida. Teatav teave võib tekitada perele ja lapsele ohu inimkaubitsejate poolt. Muu teave, näiteks seksuaalse ärakasutamise kohta, võib tingida lapse häbimärgistamise peres ja terves kogukonnas. Samuti tuleks hoolikalt kaaluda riskantseid olukordi, kus pere on inimkaubitsejatele võlg ja seetõttu surve all.

Pereliikmete otsimine on üldjuhul sotsiaal- või lastekaitsetalituste ülesanne, kes teevad seda tihedas koostöös eestkostjaga. Eri ELi liikmesriikide lastekaitseasutused peavad tegema koostööd perekondliku olukorra hindamiseks juhtudel, kui laps ja pere asuvad erinevates ELi liikmesriikides. ELis liikuvate laste puhul on [Brüsseli IIa määruse](#) alusel loodud keskasutustel võimalik hõlbustada kontakte ja taotleda vastava ELi liikmesriigi lastekaitsetalitustelt lapse sotsiaalse olukorra kohta aruande koostamist. Teatavatel juhtudel võiks keskasutustele anda ka ülesande hoida vanemaid lapse

olukorraga kursis, välja arvatud juhul, kui see oleks vastuolus lapse parimate huvidega. Ka last tuleks tema pereliikmete otsimise püüdlustega kursis hoida.

Turvalisus

Lapse õiguste konventsiooni artikkel 19 kohustab osalisriike võtma meetmeid, et kaitsta lapsi igasuguse füüsilise või vaimse vägivalda, ülekohtu või kuritarvitamise, hooletussejätmise, hooletu või julma kohtlemise või ärakasutamise, kaasa arvatud seksuaalse kuritarvitamise eest. Ametiasutused vastutavad lapse turvalisuse tagamise eest. See hõlmab nii taastumiseks keskkonna loomist kui ka kuritarvitamise või ärakasutamise kordumise ärahoidmist.

Inimkaubanduse ohvrite puhul kohustatakse [ELi inimkaubanduse vastase võitluse direktiivi](#) artikli 11 lõikega 5 ja [kuriteoohvrite õiguste direktiivi](#) artikli 9 lõikega 3 ametiasutusi tagama neile turvalise majutuse. Seoses restoratiivse õiguse teenustega näeb [kuriteoohvrite õiguste direktiivi](#) artikkel 12 ette meetmed kuriteoohvri kaitseks uue ja korduva ohvriks langemise, hirmutamise ja kättemaksu eest.

Õiguskaitseasutused peaksid koos eestkostja ja lastekaitsetalitusega viima läbi esmase turvalisuse hindamise. Vajaduse korral tuleks konsulteerida ka teiste spetsialistidega, näiteks tervishoiutöötajate ja varjupaiga töötajatega. Turvalisuse hindamist tuleks regulaarselt korrata ja hinnangut ajakohastada. Need, kes määravad kindlaks püsiva lahenduse, vajavad ka hariliku viibimiskoha riigi olude riskihindamist.

→ Vt ka [9. tegevust käsitlev jaotis](#), „Püsiva lahenduse kindlaksmääramine ja rakendamine“.

Kontrollnimekiri: riskihindamise põhielemendid

- ✓ Teavitada last riskihindamise eesmärgist ja kontrollida, kas laps mõistab seda.
- ✓ Tagada, et laps kuulatakse ära ja tema seisukohti arvestatakse vastavalt tema vanusele ja küpsusele ning juhtumi konkreetsetele asjaoludele.
- ✓ Teha kindlaks soospetsiifilised ohud, näiteks ärakasutamise või väärkohtlemise liigiga seotud ohud.
- ✓ Võtta täiendavaid meetmeid puudega laste eriti haavatava olukorra lahendamiseks.
- ✓ Võtta arvesse homoseksuaalsete, biseksuaalsete, trans- ja intersooliste laste täiendavaid vajadusi.
- ✓ Pakkuda lapsele võimalust avaldada oma eelistus selle kohta, kas riskihindamist tegev ametnik peaks olema mees või naine, eriti seksuaalse kuritarvitamise või ärakasutamise juhtumite korral.
- ✓ Koguda andmeid kurjategijate, nende kaasosaliste ja lapse võrgustiku, sealhulgas saatvate täiskasvanute ja lapse suguvõsa liikmete kohta lapse asukohariigis, samuti teiste laste kohta, kellega ohver võib olla suhelnud.
- ✓ Hinnata ohutaset ja soovitada sellele vastavaid ennetavaid meetmeid (nt seoses majutuse, lapsele juurdepääsu, pere liikmetega kontakteerumisega jne).
- ✓ Hinnata regulaarselt lapse põgenemise riski ja võtta ennetavaid meetmeid. Usaldussuhte loomine ja kvaliteetse hoolduse tagamine on parim viis laste kadumise ärahoidmiseks.
- ✓ Teatada viivitamatult politseile ja teistele asjaomastele asutustele, kui laps jääb kadunuks.
- ✓ Ajakohastada turvalisusele antud hinnangut ja dokumenteerida võimalikud muutused või uus teave.

Käsiraamat kriminaalõiguspraktikutele

ÜRO uimastite ja kuritegevuse vastu võitlemise büroo (UNODC) on töötanud välja praktilise juhendi, et toetada kriminaalõiguse valdkonnas tegutsevaid spetsialiste inimkaubanduse tõkestamisel, selle ohvrite kaitsmisel, kurjategijatele süüdistuste esitamisel ja nende eesmärkide saavutamiseks vajaliku rahvusvahelise koostöö arendamisel. Käsiraamat sisaldab 14 moodulit. Käsiraamatu 5. moodul keskendub riskihindamisele ja võtmeküsimustele, mida riskide hindamisel tuleb arvesse võtta.

Lisateabe saamiseks vt UNODC (2009), „Anti-human trafficking manual for criminal justice practitioners“ (Inimkaubanduse tõkestamise käsiraamat kriminaalõiguspraktikutele).

7. tegevus. Pädevuse kindlaksmääramine ja riikidevaheline koostöö

Riikidel on kohustus kaitsta kõiki oma jurisdiktsiooni alla kuuluvaid lapsi. Seetõttu tuleb selgeks teha, millise riigi pädevuses on mingeid meetmeid rakendada ja millal neid meetmeid võib rakendada. Selleks peavad ELi liikmesriigid omavahel koostööd tegema.

Pädevuse kindlaksmääramine on vaid üks eesmärkidest, mis nõuab tõhusaid koostöömehhanisme ELi liikmesriikide vahel. Politsei- ja õigusasutused peavad tegema koostööd, et tulemuslikult võidelda riikidevahelise kuritegevusega. Ilma lapse asukohaliikmesriigi ja lapse hariliku viibimiskoha liikmesriigi vahelise koostööta on enamikul juhtudel keeruline hinnata lapse parimaid huve ja otsustada kõige sobivama püsiva lahenduse üle.

Lastekaitseüsteemid vajavad riikidevahelise koostöö mehhanisme

„Pidades silmas, et üha rohkem lapsi satub väljapoole oma päritoluriiki ja vajavad lastekaitsemeetmeid, suurendatakse jõupingutusi järgmiselt: täpsustatakse rolle ja vastutusalasid, hoitakse end kursis päritoluriigi teabega, tagatakse lastekaitseküsimustes riigi kontaktasutuse olemasolu, võetakse vastu tegevuskordi, suuniseid, protokolle ja protsessikirjeldusi, näiteks vastutuse üleandmiseks varjupaigamenetluste raames (Dublini määrus) või väljaspool päritoluriiki hooldusele paigutamise kaalumisel või perekonnaliikmete otsimisel ja kaitsmisel lastega kaubitsemise juhtumite korral.“

Euroopa Komisjon (2015), „Reflection paper on integrated child protection systems“ (Aru-teludokument terviklike lastekaitseüsteemide teemal), 7. põhimõte.

Spetsialistid võivad kasutada mitmesuguseid ELi liikmesriikide vahelise koostöö mehhanisme, mis on loodud seaduse alusel või praktika käigus. Need jagunevad tsiviil- ja kriminaalõiguse mehhanismideks.

Tsiviilõiguslikud küsimused, sealhulgas lastekaitse

Lapse õiguste konventsiooni artikli 2 kohaselt peavad osalisriigid tunnustama konventsioonis sätestatud õigusi ja tagama need igale oma jurisdiktsiooni alla kuuluvale lapsele ilma igasuguse diskrimineerimiseta ja sõltumata lapse staatusest.

Laste õigused

Konventsioonist tulenevad riikide kohustused kehtivad riigi piires, sealhulgas ka nende laste suhtes, kes satuvad riigi jurisdiktsiooni alla riigi territooriumile sisenedes. Seetõttu ei ole üksnes osalisriigi kodanikust lapsed kõnealuste õiguste kandjad; kui konventsioonis ei ole sõnaselgelt sätestatud teisiti, tuleb õiguste kandjatena tunnustada kõiki lapsi, sealhulgas lapsi, kes on varjupaigataotlejad, pagulased või rändajad, sõltumata nende kodakondsusest, sisserändestaatusest või kodakondsusetusest.

ÜRO lapse õiguste komitee (2005), General Comment No 6 on the treatment of unaccompanied children (Üldine märkus nr 6 saatjata laste kohtlemise kohta), punkt 12.

See tähendab, et igal lapsel on õigus oma asukohaliikmesriigis teatavatele viivitamatutele kaitsemeetmetele, nagu peavari, toit või arstiabi, kuni tema olukorda täiendavalt hinnatakse ja määratakse kindlaks püsiv lahendus.

ELi tsiviilõiguse valdkonna õigusnormid – täpsemalt [Brüsseli IIa määrus](#) – ja rahvusvaheline eraõigus määravad, kas ELi liikmesriigi kohtutel on pädevus võtta lastekaitsemeetmeid riikidevahelistes olukordades, mis hõlmavad rohkem kui ühte liikmesriiki. Määrus kajastab [1996. aasta Haagi konventsiooni](#) põhimõtteid. Konventsioonis on sätestatud ka normid, mille alusel määratakse kindlaks, kas konventsiooniasalise ametiasutustel on pädevus võtta selliseid meetmeid piiriülestes olukordades. Kui lapse harilik viibimiskoht on ELi liikmesriigis, peavad liikmesriigid kohaldama määrust, mitte konventsiooni.

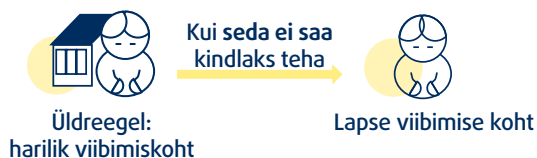
Pädevuse kindlaksmääramise normid

Brüsseli IIa määruse artiklis 8 on sätestatud, et lapse hariliku viibimiskoha liikmesriigi kohtutel on üldreeglina pädevus võtta meetmeid lapse kaitsmiseks. See säte kajastab 1996. aasta Haagi konventsiooni artiklit 5, mille kohaselt on lapse hariliku viibimiskoha osalisriigi ametiasutuste pädevuses rakendada abinõusid lapse kaitseks. Kui lapse harilikku viibimiskohta ei ole võimalik kindlaks teha või kui laps on pagulane või rahvusvaheliselt ümberasustatud, on lapse kaitseks meetmete võtmise pädevus selle liikmesriigi ametiasutustel, kus laps viibib (Brüsseli IIa määruse artikkel 13). Sarnane pädevuse alus, mis põhineb lapse viibimisel osalisriigi territooriumil, on sätestatud 1996. aasta Haagi konventsiooni artiklis 6. Seega, kui lapse harilikku viibimiskohta ELi liikmesriigi territooriumil ei ole võimalik kindlaks teha, kohaldatakse 1996. aasta Haagi konventsiooni. Vt [joonist 10](#) pädevuse kindlaksmääramise reeglite kohta.

Inimkaubanduse saatjata lapsohvrite osas on ELi [inimkaubanduse vastase võitluse direktiivi](#) artikli 16 lõikega 2 ette nähtud, et ohvri tuvastanud liikmesriik peab võtma vajalikud meetmed püsiva lahenduse leidmiseks.

Brüsseli IIa määruses viidatakse „kohtu“ pädevusele, kuid silmas on peetud kõiki ametiasutusi, kellel on pädevus määruse reguleerimisalasse kuuluvates küsimustes, nagu sotsiaal- ja lastekaitseasutused (vt [määruse](#) artikli 2 lõige 1 ja praktiline juhend Brüsseli IIa määruse kohaldamiseks ([Practice Guide for the application of the Brussels IIa Regulation](#))).

Joonis 10. Lastekaitseasjades pädevuse kindlaksmääramise reeglid

Allikas: Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet, 2019

Erandkorras lubab Brüsseli IIa määruse artikkel 15 anda pädevuse üle kohtule, kus on asja arutamiseks paremad võimalused.

Üleandmine on seadusega kooskõlas, kui lapsel on vastava liikmesriigiga eriline side ja kui üleandmine on lapse parimates huvides. Eriline side liikmesriigiga on olemas siis, kui

- see riik on saanud lapse harilikuks viibimiskohaks pärast menetluse algatanud kohtusse pöördumist või
- lapse harilik viibimiskoht oli varem selles liikmesriigis või
- laps on selle liikmesriigi kodanik või
- see liikmesriik on vanemliku vastutuse kandja harilik viibimiskoht või
- selles liikmesriigis asub lapse vara ja kohtuasi käsitleb lapse kaitseks võetavaid meetmeid, mis on seotud tema vara haldamise, säilitamise või käsutamisega.

Kohtunike vahelise rahvusvahelise koostöö edendamine

Artiklis 15 on sätestatud, et kohtud peavad üleandmise eesmärgil tegema koostööd kas otse või keskasutuste kaudu. Asjaga tegelevatel kohtunikel võib olla eriti kasulik omavahel suhelda, et hinnata, kas konkreetsel juhul on üleandmise tingimused täidetud, eriti seda, kas üleandmine oleks lapse parimates huvides. Kui kaks kohtunikku räägivad ja/või mõistavad sama keelt, võiksid nad kindlasti üksteisega telefoni või e-posti teel otse suhelda. Kasulikud võivad olla muud nüüdisaegse tehnoloogia vormid, näiteks konverentskõned. Keeleprobleemide korral võivad kohtunikud tugineda tõlkidele, kui ressursid seda võimaldavad. Keskasutused saavad samuti kohtunikele abiks olla.

Euroopa Komisjon (2016), Practice guide for the application of the Brussels IIa Regulation (Praktiline juhend Brüsseli IIa määruse kohaldamiseks), lk 36.

Mõningatel juhtudel algatatakse sama lapsega seoses kohtumenetlus eri ELi liikmesriikides. Selle kohta on [Brüsseli IIa määruse](#) artikli 19 lõikes 2 sätestatud, et kui mõlemad menetlused puudutavad sama asja, menetleb asja põhimõtteliselt kohus, kelle poole pöörduiti esimesena. Kohus, kelle poole pöörduiti hiljem, peab menetluse peatama ja ootama, kuni esimene kohus otsustab oma pädevuse üle. Kui esimene kohus loeb ennast pädevaks, peab teine kohus pädevusest loobuma.

Kuidas määrata kindlaks harilik viibimiskoht?

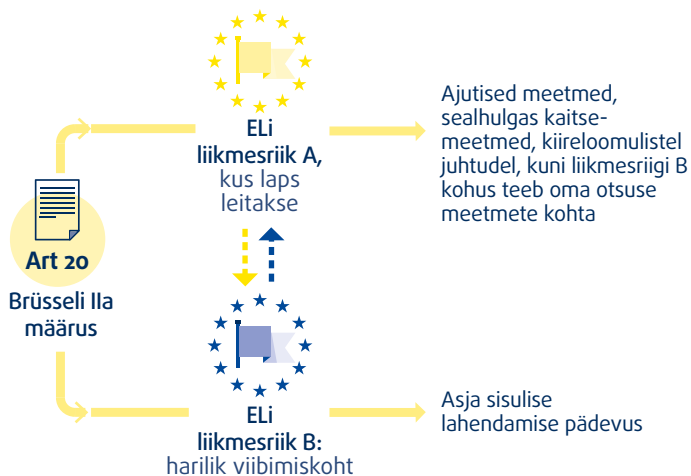
Terminit „harilik viibimiskoht“ (varem „alaline elukoht“) ei ole Brüsseli IIa määruses määratletud ja see tuleb kindlaks teha iga juhtumi konkreetsete asjaolude põhjal. Võib esineda hõlpsaid juhtumeid, kus harilikuks viibimiskohaks loetakse seda kohta, kus laps enne ärakolimist elas.

Samas võib esineda ka juhtumeid, kus hariliku viibimiskoha kindlaksmääramine pole nii lihtne. Näiteks võib laps, kes on pärit ühest ELi liikmesriigist, juba mõnda aega elada teises ELi liikmesriigis, kuid ta pole integreerunud selle riigi sotsiaal-, haridus- ega muudesse struktuuridesse, või siis võib laps olla elanud viimastel aastatel mitmes ELi liikmesriigis, pendeldades edasi-tagasi.

Ajutised kaitsemeetmed

Brüsseli IIa määruse artikli 20 alusel võib ELi liikmesriik rakendada isiku suhtes ajutisi meetmeid, sealhulgas kaitsemeetmeid, isegi kui asja sisulise lahendamise pädevus kuulub mõnele teisele ELi liikmesriigile. Seega on ELi liikmesriikidel õigus võtta esialgseid kiireloomulisi meetmeid lapse kaitsmiseks. Need meetmed on ajutised ja nende mõju piirdub liikmesriigiga, kus need võeti. Selle riigi ametiasutused, kus laps viibib, peaksid suhtlema lapse hariliku viibimiskoha riigi ametiasutustega, et selgitada välja lapse jaoks kõige sobivam pikaajaline lahendus. Joonisel 11 kirjeldatakse kahe ELi liikmesriigi suhteid. Ajutised meetmed peaksid olema lapse heaolu ja kaitse säilitamise huvides ning toetama lapse parimaid huve.

Joonis 11. Brüsseli Ila määruse artikli 20 kohased ajutised meetmed

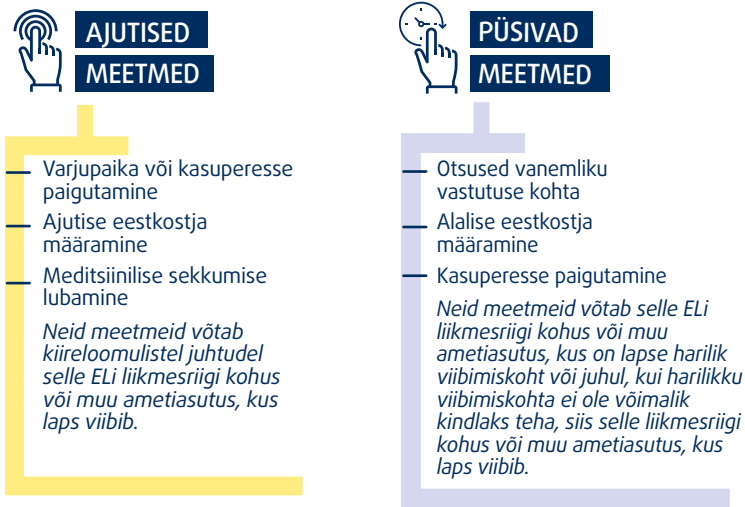

Allikas: Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet, 2019

Tuleb selgelt eristada kiireloomulistel juhtudel võetavaid ajutisi meetmeid (mida võtab riik, kus laps asub) ja püsivaid meetmeid (mida peaks üldreegli kohaselt võtma lapse hariliku viibimiskoha riik). Seega tuleb kindlaks teha, millise riigi pädevusse juhtumi lahendamine kuulub.

Joonisel 12 on esitatud illustratiivsed näited ajutiste ja püsivate meetmete erinevuse kohta. Ajutised kaitsemeetmed on näiteks ajutise eestkostja määramine või kasuperesse paigutamine.

Joonis 12. Illustreerivad näited ajutiste ja püsivate meetmete kohta

Allikas: Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet, 2019

Pädevuse ja lapse pikaajalise kaitsega seotud küsimuste lahendamisel peavad lapse asukohaliikmesriigi ja hariliku viibimiskoha liikmesriigi ametiasutused seadma esikohale lapse parimad huvid. Uuesti kuriteoohvriks langemise või kaubitsemise objektiks saamise vältimiseks tuleks eelistada keskkonda, mis on lapsele kõige turvalisem ja kaitsvam.

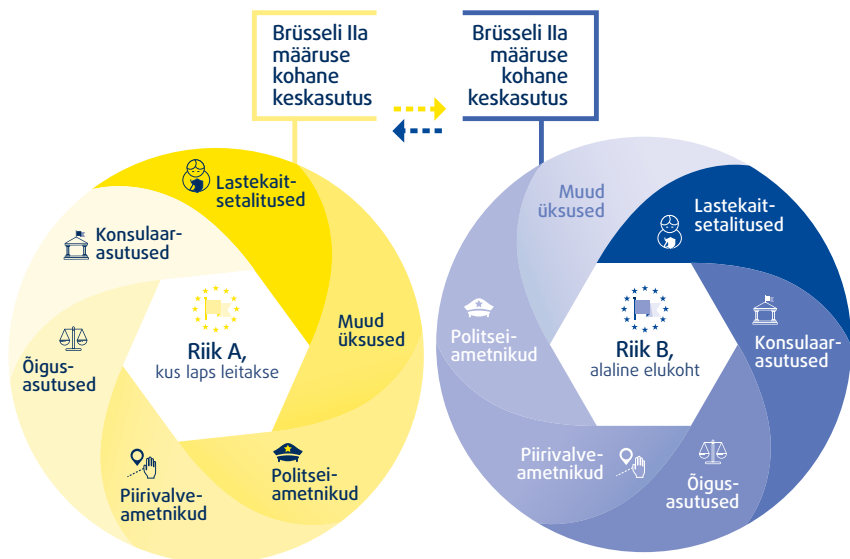
Brüsseli IIa määruse alusel loodud keskasutused

Brüsseli IIa määruses on üks peatükk pühendatud ELi liikmesriikide vahelisele koostööle. Artiklis 53 on sätestatud, et iga liikmesriik peaks määrama ühe või mitu keskasutust, kes aitavad kaasa määruse kohaldamisele. ELi liikmesriikides on juba määratud keskasutused 1980. aasta Haagi lapseröövikonventsiooni ja 1996. aasta Haagi lastekaitsekonventsiooni kohaldamiseks. Mõnes ELi liikmesriigis toetavad samad asutused Brüsseli IIa määruse rakendamist. Haagi konverents on moodustanud mitteametliku Haagi rahvusvahelise kohtunike võrgustiku, mis toimib rahvusvahelise lastekaitsega seotud küsimustes kanalina, mille kaudu vahendatakse suhtlust ja koostööd teiste oma riigi kohtunikega, teiste osalisriikide kohtunikega ja oma riigi keskasutustega.

→ 3. lisa sisaldab linki keskasutuste kontaktandmetele.

Selleks, et keskasutused saaksid oma ülesandeid täita, peavad nad tegema tihedat koostööd liikmesriikide eri tasandi organisatsioonidega, näiteks lastekaitsetalituste, õigusasutuste, politsei, prokuröride ja teenuseosutajatega. Nagu on näidatud joo-
nisel 13, võib selline koostöö hõlmata mitut erinevat organisatsiooni.

Joonis 13. Üksused, kes võivad olla kaasatud riigisisese ja riikidevahelise koostöösse

Allikas: Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet, 2019

Brüsseli IIa määruse rakendamise hindamisel leiti, et tegevuse tulemusliku koordineerimise üks takistusi on ressursside nappus mõningates keskasutuses. Kui EL ja liikmesriigid tugevdaksid keskasutusi, aitaks see oluliselt kaasa nende laste kaitsmisele, kes kuuluvad käesolevas praktilises juhendis käsitletud kategooriatesse.

Keskasutuste kaasamist peetakse mõnikord tülikaks. Viivituste vältimiseks toimub teabevahetus sageli otse, ilma ühtegi keskasutust läbimata. Näiteks võivad sotsiaal- või lastekaitsetalitused kiireloomulistel juhtudel pöörduda otse lapse päritoluriigi või harilikku viibimiskoha riigi lastekaitsetalituste poole, küsides hinnangut lapse sotsiaalsele olukorrale, või võivad eri ELi liikmesriikide politseiasutused lapse isiku kindlakstegemiseks üksteisega ühendust võtta.

Brüsseli IIa määruse alusel loodud keskasutused võivad juhul, kui see on vajalik määruse alusel edastatud konkreetse taotluse täitmiseks,

- toimida kahe ELi liikmesriigi ametiasutuste vahelise kogu suhtluse vahendajana või
- hõlbustada kontakte konkreetse juhtumi eest vastutavate asjaomaste ametiasutuste vahel ja võimaldada neil edaspidi otse suhelda.

Nende konkreetne roll tuleks kindlaks määrata vastavalt olukorrale konkreetses riigis, keskasutuse käsutuses olevatele inim- ja rahalistele ressurssidele ning juhtumi asjaoludele. Tavaliselt peavad keskasutused esmatähtsaks väga kiireloomulisi juhtumeid.

Keskasutustel võiks olla üldine ülevaade juhtumitest, sealhulgas lõpetatud juhtumitest, millega nad olid seotud, ning nad peaksid mõistma partnerasutuste rolle ja võimalusi. ELi liikmesriigid peaksid määratlema, kuidas riigi keskasutused ja muud asutused omavahel suhtlevad ja üksteisega koostööd teevad.

Brüsseli IIa määruse artiklis 55 on sätestatud, et keskasutused peavad vastava taotluse esitamise korral koguma ja vahetama teavet lapse olukorra, käimasolevate menetluste ja lapse suhtes tehtud otsuste kohta. Üks nende olulisemaid ülesandeid on hõlbustada suhtlemist eri liikmesriikide kohtute vahel teatavate vanemliku vastutusega seotud juhtumite korral (artikli 55 punktid c ja d). Artikkel 56 võimaldab paigutada lapse ajutiselt hooldusele teises ELi liikmesriigis, kuid selleks on vaja selle riigi eelnevat nõusolekut.

ELi liikmesriigid võivad püsiva lahenduse kavandamisel esitada või vastu võtta taotlusi näiteks järgmise kohta:

- aruanded lapse sotsiaalse olukorra kohta;
- teave lapse ja perekonna asukoha kohta, kui see on vajalik Brüsseli IIa määruse alusel esitatud konkreetse taotluse täitmiseks;
- arutelu konkreetse piiriülese juhtumi üle kõigi asjaosalistega;
- arutelu pädevuse üleandmise üle;
- perekonnaga kontakteerumine ja lapse saatmine perekonna küllastamise ajal;
- dokumentide ja andmete, näiteks isikukoodi, koolitunnistuse või sünnitunnistuse edastamine;

- teave vanemliku vastutusega seotud varasemate menetluste või õiguskaitsesutuste varasemate juurdluste kohta;
- teave asendushoolduse võimaluste kohta, kui vanemad ei suuda lapse eest hoolitseda;
- viivitamatute meetmete võtmine.

Riikidevahelise suunamismehhanismi mudel

Rahvusvaheline Migratsiooniorganisatsioon on käivitanud veebipõhise platvormi koos riikidevahelise suunamismehhanismi mudeliga, mis töötab välja inimkaubanduse kaotamist käsitleva ELi strateegia (2012–2016) tulemusena.

See vahend aitab tagada, et inimkaubanduse ohvrid saavad kogu protsessi vältel kasutada oma õigusi, eriti piiriüleste suunamiste korral. Platvorm ühendab eri riikide eksperte ja spetsialiste, kes tegelevad inimkaubanduse ohvrite tuvastamise, suunamise, abistamise ja tagasisaatmisega ning nende abistamise järelevalvega.

Lisateabe saamiseks vt Rahvusvaheline Migratsiooniorganisatsioon (2017), „Transnational referral mechanism model – TRM“ (Riikidevahelise suunamismehhanismi mudel).

Riikidevaheline lastekaitse

Läänemere Maade Nõukogu sekretariaat on koostanud suunised ja praktilise juhendi laste kaitsmiseks riikidevaheliste juhtumite korral, mis sisaldavad praktilisi näpunäiteid liikmesriikidevaheliseks koostööks.

Lisateabe saamiseks vt Läänemere Maade Nõukogu (2015), „Guidelines – Promoting the human rights and the best interests of the child in transnational child protection cases“ (Suunised lapse inimõiguste ja parimate huvide edendamiseks riikidevaheliste lastekaitsejuhtumite korral) ja „Transnational child protection: practical guide for caseworkers and case officers“ (Riikidevaheline lastekaitse: praktiline juhend juhtumikorraldajatele ja ametnikele).

Muud ELi liikmesriikide vahelise koostöö mehhanismid

Lisaks Brüsseli IIa määruse artikli 53 alusel loodud keskasutustele on ka muid koostöömehhanisme, sealhulgas:

- [tsiviil- ja kaubandusasju käsitlev Euroopa õiguslase koostöö võrgustik](#). See on otsusega 2001/470/EÜ loodud paindlik võrgustik, mis ühendab riikide õigusasutusi. Võrgustiku peamised ülesanded on juhtumite käsitlemine riikide kontaktpunktide vahel, piiriülese õiguskaitse kättesaadavuse lihtsustamine teabe kaudu, kontaktisikutena tegutsevate kohtunike määramine ning konkreetsete tsiviil- ja kaubandusasju käsitlevate ELi õigusaktide toimimise hindamine ja sellekohaste kogemuste jagamine. [Brüsseli IIa määruse](#) artiklites 54 ja 58 on kirjeldatud olukordi, kus võrgustiku keskasutustest liikmed peaksid võrgustikku kasutama omavaheliseks suhtluseks. Võrgustiku korrapärane kasutamine võib aidata kaasa tõhusamale koostööle kohtunike ja keskasutuste vahel, aga ka kohtunike endi vahel;
- [Euroopa justiitsatlas tsiviilasjades](#) aitab inimestel leida pädevaid tsiviilkohtuid teistes ELi liikmesriikides ja nende kontaktandmeid.

→ *Tsiviilasjades tehtava õiguslase koostöö kohta lisateabe saamiseks vt [Euroopa e-õiguskeskkonna portaal](#) (tsiviilõigus).*

Töendite kogumine

[Nõukogu määrus \(EÜ\) nr 1206/2001](#) (mille reformimise soovitus Euroopa Komisjon esitas 2018. aasta mais) käsitleb eri ELi liikmesriikide kohtute vahelist koostööd töendite kogumisel tsiviil- ja kaubandusajades, sealhulgas perekonnaõiguse küsimustes. Kohus võib taotleda, et teise liikmesriigi pädev kohus koguks tõendeid, või koguda ise tõendeid vahetult teises liikmesriigis. Määruses soovitatakse koguda tõendeid video- ja telekonverentside teel. [Euroopa e-õiguskeskkonna portaal](#)is on esitatud hulgaliselt dokumente, kontaktandmeid ja saadud kogemusi ning riigipõhist teavet selle kohta, kus vastavad tehnilised võimalused olemas on. Samuti antakse suuniseid [videokonverentside](#) kasutamiseks, et lihtsustada ja soodustada eri ELi liikmesriikide õigusasutuste vahelist suhtlust nii tsiviil- kui ka kriminaalasjade lahendamisel.

Kahepoolsed koostöölepingud

Mõned ELi liikmesriigid on sõlminud kahepoolsed lepingud, mis käsitlevad laste kaitset ja üleandmist juhul, kui nende riigi kodanikust lapsed leitakse mõnes teises

ELi liikmesriigis. Kahepoolsetes lepingutes võivad siiski puududa piisavad menetluslikud tagatised ja need võivad takistada ametiasutusi tõhusalt last kaitsmast. ELi liikmesriigid peaksid eelistatavalt kasutama olemasolevaid struktuure, mille on loonud kõik ELi liikmesriigid ühiselt ja mis on loodud kõigi ELi liikmesriikide jaoks ELi õigusraamistikus. ELi liikmesriigid peaksid vältima paralleelstruktuuride loomist. Paralleelstruktuurid võivad toetada ainult osa juhtumite lahendamist, jätta mõned lapsed abita, luua topeltstandardeid ning nõrgestada Brüsseli IIa määruse ja 1996. aasta Haagi konventsiooni alusel loodud mehhanisme.

Kriminaalõiguslikud küsimused

Liidu õiguses on mõningate kuritegude puhuks kehtestatud kohtualluvust reguleerivad normid. See kehtib näiteks inimkaubanduse kohta. [ELi inimkaubanduse vastase võitluse direktiivi](#) artikli 10 lõike 1 kohaselt peab ELi liikmesriik võtma vajalikud meetmed oma pädevuse teostamiseks, kui:

- süütegu on tervikuna või osaliselt toime pandud tema territooriumil või
- teo toimepanija on tema kodanik.

Muud võimalused väljaspool liikmesriigi territooriumi toimepandud kuritegude suhtes täiendava pädevuse teostamiseks on esitatud direktiivi artikli 10 lõigetes 2 ja 3.

Kõigil juhtudel on menetluses ohvri või tunnistajana osalevatel lastel õigus kaitse- ja toetusmeetmetele, õigusabile ja esindamisele ning hüvitisele.

→ Lisateabe saamiseks vt ka [8. tegevust käsitlev jaotis](#) „Lapse toetamine kohtumenetluses“.

ELis on välja töötatud mitmesugused politsei- ja õiguslase koostöö vahendid, mis toimivad eri tasanditel. Esiteks pakuvad sellised ELi ametid nagu Europol ja Eurojust piiriülestes olukordades liikmesriikidele operatiiv- ja muud tuge.

Kuidas toetab Eurojust õigusasutusi?

Eurojust hõlbustab liikmesriikide õigusasutuste vahelist koostööd ning uurimise ja süüdistuste esitamise koordineerimist raskete piiriüleste ja organiseeritud kuritegude, sealhulgas inimkaubanduse juhtumite korral. Eurojust julgustab riikide ametiasutusi kaasama Eurojusti kõigisse piiriülese inimkaubanduse juhtumitesse, võttes arvesse nende keerukust ja kõigi ohvrite, eriti laste tuvastamise

ja kaitsmise kiireloomulisust ning lähtudes ühtlasi eesmärgist lammutada kogu inimkaubanduse ahel ja anda selle osalised kohtu alla.

Eurojust on määranud lastekaitseküsimuste kontaktisiku, kelle tegevuse hulka kuulub i) Eurojustile valdkonna parimatele tavadele juurdepääsu tagamine; ii) lastekaitse valdkonnas ametiasutuste, õiguskaitseorganite ja muude asutuste töö jälgimine ning iii) statistiliste ülevaadete koostamine kõigi lastekaitse valdkonnaga seotud juhtumite kohta, mida Eurojust on käsitleanud.

Eurojusti koordineerimiskoosolekutele kogunevad eri riikide õigusasutuste esindajad, et lihtsustada teabevahetust, vastastikuse õigusabi taotluste täitmist või sunnimeetmete (s.t läbiotsimis- ja vahistamismääruste) rakendamist ning kohtualluvuskonfliktide, nendega seotud probleemide või muude juriidiliste või tõenditega seotud probleemide ennetamist või lahendamist. Koordineerimiskoosolekutel saab arutada ja kokku leppida juurdluse etappe ja süüdistuse esitamise strateegiaid.

Eurojusti koordinatsioonikeskus on veel üks vahend, mida kasutatakse keerukate juhtumite korral, mis nõuavad reaajas teabevahetust seoses mitmes riigis samaaegselt tehtavate suuremahuliste toimingutega (nt vahistamine, läbiotsimine, tõendite või vara arestimine). Koordinatsioonikeskused ühendavad igal ajal omavahel kõik osalevad asutused eriotstarbeliste telefoniliinide ja arvutite kaudu ning Eurojusti kaudu liigub teave kiiresti ühelt asutuselt teisele.

Liikmesriigi pädev ametiasutus võib konkreetse kriminaalajaga seoses pöörduda Eurojusti vastava riikliku büroo poole. Vastav riiklik büroo avab Eurojustis juhtumi kõigi asjasse puutuvate liikmesriikide ja vajaduse korral ka kolmandate riikide jaoks.

Lisateabe saamiseks vt [Eurojusti veebisait](#).

Kuidas toetab Europol õiguskaitseasutusi?

Euroopa Liidu Õiguskaitsekoostöö Amet Europol toetab liikmesriikide õiguskaitseasutusi raske rahvusvahelise organiseeritud kuritegevuse kõigi vormide ennetamisel ja tõkestamisel. ELi liikmesriikidele pakutavad tugiteenused ulatuvad turvalise teabevahetuse hõlbustamisest kuni operatiiv- ja strateegilise analüüsi, oskusteabe ja operatiivtoetuse pakumiseni kriminaaluurimisel.

Europol toetab liikmesriikide õiguskaitsealast tegevust järgmiselt: lihtsustab teabevahetust ühelt poolt Europolit ning teiselt poolt liikmesriikidest ja muudest Europoliga koostöölepingu sõlminud riikidest Europolit lähetatud kontaktametnike vahel, kes tegutsevad ühenduslülina liikmesriikide uurijate ja Europolit ekspertide vahel; pakub liikmesriikide operatsioonide jaoks operatiivanalüüse ja -toetust; pakub oskusteavet ja tehnilist toetust ELis liikmesriikide järelevalve all ja liikmesriikide õiguslikul vastutusel läbiviidavate juurdluste ja operatsioonide tarbeks; koostab strateegilisi aruandeid (nt ohuhinnanguid) ja kuritegevuse analüüse liikmesriikide edastatud või muudest allikatest kogutud teabe ja andmete põhjal.

Analüüsiprojekt Phoenix on Europolit käimasolev projekt, mille raames käsitletakse Euroopa Raske Organiseeritud Kuritegevuse Keskuses inimkaubandust. Projekti Phoenix konkreetne eesmärk on toetada ELi liikmesriikide pädevaid asutusi, samuti ELi institutsioone, assotsieerunud kolmandaid riike ja rahvusvahelisi organisatsioone

inimkaubandusega seotud ja Europoli pädevusega hõlmatud kuritegevuse vormide ennetamisel või tõkestamisel. Analüüsiprojekti Phoenix üks peamisi prioriteete on lastega kaubitsemine. Projekti käigus säilitatakse ja töödeldakse operatiivtegevuse eesmärgil andmeid ning kuritegevusega seotud teavet inimkaubanduse ohvrite (nii täiskasvanute kui ka laste), aga ka kahtlustatavate kohta.

Teavet, sealhulgas kahtlustatavate ja ohvrite isikuandmeid, saab analüüsiprojekti Phoenix ja kõigi teiste asjasse puutuvate sidusrühmadega turvaliselt vahetada Europoli ametliku suhtlusvahendi, turvalise teabevahetusvõrgu (SIENA) kaudu, mida saavad kasutada kõik liikmesriigid. Teabe tsentraliseerimine Europoli andmebaasis on sihtotstarbeliste juurdluste jaoks ilmselgelt ja otseselt kasulik. Lisaks võimaldab see Europolil saada täieliku ja põhjaliku ülevaate inimkaubandusest kogu Euroopas.

Europol võib toetada liikmesriikide pädevaid asutusi kahte või enam liikmesriiki puudutavate raskete kuritegude ennetamisel ja tõkestamisel. Praegu pakub Europol oma tuge taotluste alusel. Samas võimaldab Europoli määruse artikkel 6 Europolil taotleda liikmesriikide pädevatelt asutustelt juurdluste algatamist.

Lisateabe saamiseks vt Europoli veebisait.

Kuidas toetab CEPOL õiguskaitse- ja teisi asutusi?

Euroopa Liidu Õiguskaitsekoolituse Amet (CEPOL) on Euroopa Liidu amet, mis tegeleb õiguskaitseametnike koolituse väljatöötamise, rakendamise ja koordineerimisega. CEPOL korraldab ameti juures toimuvaid kursuseid ning pakub veebipõhist moodulõpet ja ühte inimkaubanduse alast veebikursust, milles käsitletakse ka lastega kaubitsemist. CEPOLil on ka Erasmus stiilis vahetusprogramm, mis võimaldab õiguskaitseametnikel külastada ühe nädala jooksul kolleegi teises riigis, et vahetada teadmisi ja häid tavasid.

Lisateabe saamiseks vt CEPOLi veebisait.

Lisaks ELi ametite pakutavale toetusele on mitmeid liidu õigusest tulenevaid vahendeid, mis tugevdavad ja hõlbustavad õiguskaitseasutuste ja kohtute vahelist koostööd, näiteks Euroopa vahistamismäärus ja Euroopa uurimismäärus. Euroopa vastastikuse õigusabi konventsioonis on sätestatud kriminaalmenetlustega seoses ELi liikmesriikide vahel tehtava koostöö vorm ja meetodid. ELi liikmesriikide vahelise koostöö edendamiseks on saadaval järgmised ressursid:

- **Euroopa õiguslase koostöö võrgustik kriminaalasjades**, mis loodi eesmärgiga moodustada riiklike kontaktpunktide võrgustik kriminaalasjades tehtava õiguslase koostöö hõlbustamiseks. Võrgustikku kuuluvad kontaktsikuna tegutsevad kohtunikud;
- **Euroopa õigusatlas**, mis aitab leida pädevaid kriminaalkohtuid teistes ELi liikmesriikides ja nende kontaktandmeid;

- **ühised uurimisrühmad:** see koostöövahend põhineb kahe või enama ELi liikmesriigi pädevate asutuste (õigusasutused, s.t kohtunikud või prokurörid, ja õiguskaitseasutused) vahelisel kokkuleppel. Ühine uurimisrühm luuakse piiratud ajaks ja konkreetset eesmärgil: kriminaaluurimise läbiviimiseks ühes või mitmes asjaomases riigis. Ühised uurimisrühmad võimaldavad teavet ja asitõendeid otse koguda ja vahetada, ilma et oleks vaja kasutada traditsioonilisi vastastikuse õigusabi kanaleid. Ühine uurimisrühm on tõhus koostöövahend, mis hõlbustab paralleelselt läbiviidavate uurimiste ja süüdistuse esitamise koordineerimist. Eurojust ja Europol võivad osaleda ühistes uurimisrühmades nii eraldi kui ka ühiselt;

Praktiline juhend ühistele uurimisrühmadele

Ühiste uurimisrühmade võrgustik on koos Europoli ja Eurojustiga koostanud ühiste uurimisrühmade jaoks praktilise juhendi. See sisaldab nõuandeid, juhiseid, kasulikke teavet ja vastuseid praktikute sagedamini esitatavatele küsimustele. Ühiste uurimisrühmade võrgustiku sekretariaat, mis asub Eurojustis Haagis, toetab riiklikke ühiste uurimisrühmade eksperte.

Lisateabe saamiseks vt Euroopa Liidu Nõukogu, „Ühiste uurimisrühmade praktiline juhend“ (2017), mis on saadaval kõikides ELi ametlikes keeltes Europoli veebisaidil.

- **Euroopa karistusregistrite infosüsteem (ECRIS)** on vahend, mis annab kohtunikele, prokuröridele ja asjaomastele haldusasutustele mugava juurdepääsu põhjalikule teabele iga ELi kodaniku karistatuse kohta, olenemata sellest, millises liikmesriigis see isik süüdi mõisteti;
- **Euroopa karistusregistrite infosüsteem kolmandate riikide kodanike ja kodakondsuseta isikute kohta (ECRIS-TCN-süsteem):** kui see süsteem tööle hakkab, täiendab see olemasolevat Euroopa karistusregistrite infosüsteemi Euroopa Liidu kodanike kohta (ECRIS). Riikide pädevad ametiasutused saavad juurdepääsu IT-süsteemile, mis sisaldab Euroopa Liidu kriminaalkohtu poolt süüdi mõistetud kolmandate riikide kodanike, Euroopa Majanduspiirkonna riikide kodanike ja Šveitsi kodanike isikuandmeid. Need isikuandmed hõlmavad tähtnumbrilisi andmeid ja sõrmejäljeandmeid.

Vastastikuse mõistmise memorandumi näidis

Läänemere Maade Nõukogu inimkaubanduse vastane tööriühm on välja töötanud vastastikuse mõistmise memorandumi näidise, et parandada õiguskaitseasutuste ja teenuseosutajate või vabaihenduste vahelist koostööd. Tegemist on malliga, mida saab kohandada seda vastavalt riigi kontekstile.

Lisateabe saamiseks vt Läänemere Maade Nõukogu (2011), „Model memorandum of understanding“.

→ *Kriminaalasjades tehtava õiguslase koostöö kohta lisateabe saamiseks vt Euroopa e-õiguskeskkonna portaal (kriminaalõigus).*

Konfidentsiaalsus, andmekaitse ja teabe jagamine

Kuna vajadusele jagada teavet mitme asjaomase ametiasutusega eri ELi liikmesriikides vastandub lapse õigus tema eraelu puutumatusel ja isikuandmete kaitsele, peavad asutused toimetama menetlusi nii, et austatakse lapse eraelu puutumatus ja kaitstakse konfidentsiaalset teavet.

Euroopa Liidu põhiõiguste harta artiklis 8 on sätestatud õigus isikuandmete kaitsele ning artiklis 7 on sätestatud õigus era- ja perekonnaelu austamisele. Liidu õigus sisaldab kahte selle juhendi jaoks olulist õigusakti, mis jõustusid 2018. aasta mais: [isikuandmete kaitse üldmäärus](#) (määrus (EL) 2016/679) ning [andmekaitse direktiiv politsei- ja muudele õiguskaitseasutustele](#) (direktiiv (EL) 2016/680 ehk õiguskaitse direktiiv).

Nagu on näidatud [joonisel 14](#), kohaldatakse [direktiivi \(EL\) 2016/680](#), kui pädev asutus töötleb isikuandmeid kuritegude tõkestamiseks, uurimiseks, avastamiseks või nende eest vastutusele võtmiseks. Kui pädev asutus töötleb isikuandmeid muudel kui eespool nimetatud eesmärkidel, kohaldatakse [isikuandmete kaitse üldmääruses](#) sätestatud üldist korda.

Joonis 14. Isikuandmete kaitse üldmääruse ja õiguskaitsedirektiivi kohaldamisala

Allikas: Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet, 2019

Mõned sätted on mõlemas õigusaktis samad või sarnased. Kõigi töötlemistoimingute lähtepunktiks on andmekaitse põhimõtted: seaduslikkus ja õiglus, eesmärgi piiramine, võimalikult väheste andmete kogumine, säilitamise piirang, andmete õigsus, usaldusväärsus ja konfidentsiaalsus (isikuandmete kaitse üldmääruse artikkel 5; õiguskaitsedirektiivi artikkel 4). Lisaks on suurem osa andmesubjekti õigustest kohaldatavad mõlemas olukorras (vt isikuandmete kaitse üldmääruse artiklid 12–23 ja õiguskaitsedirektiivi artiklid 12–18). Kuritegude tõkestamisel ja uurimisel kehtivad iga isiku õiguste suhtes teatavad piirangud, kuna need õigused võivad takistada pooleliolevat uurimist ja menetlust. Vastutavate andmetöötajate kohustused seoses andmetega seotud rikkumisest teatamisega (isikuandmete kaitse üldmääruse artiklid 33–34; õiguskaitsedirektiivi artiklid 30–31) ja töötlemistoimingute registreerimisega (isikuandmete kaitse üldmääruse artikkel 30; õiguskaitsedirektiivi artikkel 24) on mõlemas kontekstis sarnased.

Lapsed vajavad erilist kaitset, kuna nad ei pruugi olla piisavalt teadlikud nende andmete töötlemisega seotud ohtudest ja tagajärgedest. Lapsele töötlemise kohta teabe

andmisel ja lapsega sel teemal suhtlemisel tuleks kasutada selget ja lihtsat keelt, mis on lapsele kergesti arusaadav (isikuandmete kaitse üldmääruse artikkel 12).

Euroopa andmekaitseõiguse käsiraamat

Euroopa Liidu Põhiõiguste Ameti, Euroopa Andmekaitseinspektori ja Euroopa Nõukogu käsiraamat annab ülevaate andmekaitse valdkonnas kohaldatavast ELi ja Euroopa Nõukogu õigusraamistikust, sealhulgas isikuandmete kaitse üldmäärusest ja õiguskaitsedirektiivist. Samuti selgitatakse asjakohast kohtupraktikat, esitades kokkuvõtted nii Euroopa Liidu Kohtu kui ka Euroopa Inimõiguste Kohtu olulisematest otsustest. Käsiraamat tehakse kättesaadavaks kõigis ELi keeltes.

Lisateabe saamiseks vt Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet (2018), „Handbook on European data protection law“ (Euroopa andmekaitseõiguse käsiraamat).

Konfidentsiaalsus-, eraelu puutumatus ja andmekaitsenormide täitmise vajadus ei takista lapse kaitseks teabe jagamist, tingimusel et järgitakse teatavaid kaitsemeetmeid. [Isikuandmete kaitse üldmääruses](#) on sätestatud, et andmete jagamine on seaduslik, kui see on vajalik andmesubjekti (antud juhul lapse) eluliste huvide kaitsmiseks või avalikes huvides oleva ülesande täitmiseks või vastutava töötleja avaliku võimu teostamiseks (isikuandmete kaitse üldmääruse artikkel 6).

Vanemliku hoolitsuseta ja kaitset vajavate laste abistamisel tähendab õigus eraelu puutumatusel, isikuandmete kaitsele ja konfidentsiaalsusele praktikas järgmist.

- Kui ametiasutused koguvad lapse kohta isikuandmeid, tuleb lapsele esitada selle kohta teavet kokkuvõtlikult, selgelt, arusaadavalt ning lihtsasti kättesaadaval kujul, kasutades selget ja lihtsat keelt.
- Kogutav teave peab olema asjakohane, oluline ja piirduma sellega, mis on juhtumit ja kogumise eesmärki arvestades vajalik.
- Teavet ei tohi kunagi jagada isikutega, kes pole juhtumiga seotud; vältida tuleb üldsuse või meediaga mis tahes isikuandmete jagamist, mis võimaldavad lapse isiku kindlaks teha.
- Registreeritud teave peab olema õige ja ajakohane.
- Lapsele tuleb öelda, millist teavet jagatakse kellega ja miks; lastekaitsetöötajad peaksid saama lapse nõusoleku, suheldes selleks eestkostjaga, välja arvatud juhul, kui see poleks ohutu ega asjakohane.

- Teavet võib jagada ilma nõusolekuta, kui see on vajalik lapse või mõne teise isiku eluliste huvide kaitsmiseks; sel juhul tuleks dokumenteerida, kellele millist teavet anti.
- Juhtumiga tegelevad lastekaitsetalitused võiksid keskasutustele anda juhiseid selle kohta, kuidas jagada teavet teiste ELi liikmesriikidega nii, et tagatakse eraelu puutumatus (nt nimede asendamine koodidega).
- Ametiasutused peavad järgima siseriiklikke andmete säilitamise eeskirju ja hoiduma andmete säilitamisest kauem kui vaja.
- Tuleb rakendada meetmeid, et tagada andmete turvalisus ning vältida nende kadumist, hävimist ja kahjustumist. Näiteks võiks kohtuasjad varustada koodidega ja vältida inimese nime kasutamist; pabertoimikute kasutamisel tuleks neid hoida lukustatud kapis ja turvalises kohas; elektroonilisi faile tuleks kaitsta individuaalsete salasõnadega ning juurdepääs neile peaks olema piiratud, neid tuleks hoida turvalistes serverites, mitte kunagi isiklikes arvutites, mälu-pulkadel ega muudes mäluseadmetes.

8. tegevus. Lapse toetamine kohtumenetluses

Lapsed, kes on inimkaubanduse, väärkohtlemise või ärakasutamise ohvrid või vajavad muul põhjusel kaitset, võivad olla kaasatud erisugustesse kohtumenetlustesse. Esiteks võib laps osaleda ohvri või tunnistajana kriminaalmenetluses isiku vastu, kes lapsega kaubitses, teda kuritarvitas või ära kasutas. Menetlused võivad olla seotud ka tsiviil- või haldusõiguslike küsimustega ja käsitleda näiteks hüvitist, haridust, vanemlikku vastutust, vanuse hindamist, eestkostja määramist või kasuperesse või hoolekandeaasutusse paigutamist.

Liidu õigusega on nähtud ette konkreetsed õigused ja tagatised kuriteo ohvriks langenud lastele ning mõningad tagatised teatavate kuritegude, näiteks seksuaalse kuritarvitamise või inimkaubanduse lapstunnistajatele. Liidu õiguses on sätestatud üksikasjalikud tagatised kriminaalmenetluses osalevate laste kaitseks, kuid mitte haldus- või tsiviilkohtumenetlustes osalevate laste kaitseks – seda küsimust reguleerib peamiselt siseriiklik õigus.

Kriminaalmenetlus

Ohvri või tunnistajana kriminaalkohtu ees tunnistamine võib olla stressirohke kogemus igale inimesele, rääkimata lapsest. Lastele tuleb õiguslikku ja sotsiaalset

tuge pakkuda menetluse eel, ajal ja järel. See hõlbustab nende osalemist, piisavate tõendite kogumist ja kurjategijate edukat vastutuselevõtmist. See vähendab ka lapsel kahju tekkimise ohtu.

Inimkaubanduses karistamatuse kultuuri vastu võitlemine

Inimkaubanduse kontekstis tekib karistamatuse kultuur siis, kui kuritegelikus ärimudelil ja/või inimkaubanduse ahelas osalejad ei kannu oma tegude eest mingeid tagajärgi. Isikute vahistamine, süüdistuste esitamine ja süüdimõistmine, s.t kurjategijate vastutuselevõtmine, suurendab üldist ja konkreetset hoiatavat mõju, mis on ennetamise üks elemente. See ei käi ainult inimkaubitsejate kohta, vaid ka nende kaasosaliste ja muude isikute kohta, kes saavad ohvrite teenustest teadlikult kasu. Karistamatuse kultuuri toetavad lüngad õigusaktides või olemasolevate õigusaktide ebajärjekindel kohaldamine. Karistamatuse kultuuri vastu võitlemine ja vastutavuse suurendamine hõlmab uurimiste, süüdistuste esitamiste ja süüdimõistvate kohtuotsuste arvu suurendamist mitte ainult inimkaubitsejate puhul, vaid ka nende puhul, kes saavad kuriteost kasu ja kasutavad ohvreid ära.

Euroopa Komisjon (2018), „Working together to address trafficking in human beings: key concepts in a nutshell“ (Koostöö inimkaubanduse tõkestamisel: ülevaade põhimõistetest), lk 5.

Liidu õigusega lapsohvritele ette nähtud tagatised

Selleks, et kaitsta lapsi ja vältida nende uuesti ohvriks langemist, on mitme ELi õigusaktiga kehtestatud kuritegude lapsohvritele mõeldud menetluslike tagatiste terviklik kogum. Tabel 5 sisaldab ülevaadet tagatistest, mis on sätestatud ELi inimkaubanduse vastase võitluse direktiivis, laste seksuaalse ärakasutamise vastu võitlemise direktiivis ja kuriteohvrite õiguste direktiivis. Tabelist nähtub, et inimkaubanduse või seksuaalse ärakasutamise lapsohvritele ette nähtud tagatised on sarnased nendega, mis on liidu õigusega ette nähtud kuritegude lapsohvritele üldiselt.

Tabel 5. Liidu õigusega lapsohvritele kriminaalmenetluse ajaks ette nähtud kaitsemeetmed

Meetmed	ELi õigusakt		
	ELi inimkaubanduse vastase võitluse direktiiv	Kuriteohvrite õiguste direktiiv	Laste seksuaalse ärakasutamise vastu võitlemise direktiiv
Tasuta õigusnõustamine	Artikli 15 lõige 2	Artikli 9 lõike 3 punkt b	Artikli 20 lõige 2
Tasuta esindamine	Artikli 15 lõige 2	Artikli 24 lõike 1 punkt c	Artikli 20 lõige 2

Meetmed	Eli õigusakt		
	Eli inimkaubanduse vastase võitluse direktiiv	Kuriteoohvrite õiguste direktiiv	Laste seksuaalse ärakasutamise vastu võitlemise direktiiv
Vestluste läbiviimine põhjendamatu viivitusega	Artikli 15 lõike 3 punkt a	Artikli 20 punkt a	Artikli 20 lõike 3 punkt a
Kohandatud ruumid vestluste läbiviimiseks	Artikli 15 lõike 3 punkt b	Artikli 23 lõike 2 punkt a	Artikli 20 lõike 3 punkt b
Vestluste läbiviimine koolitatud spetsialistide poolt	Artikli 15 lõike 3 punkt c	Artikli 23 lõike 2 punkt b	Artikli 20 lõike 3 punkt c
Vestlusi viib läbi sama isik	Artikli 15 lõike 3 punkt d	Artikli 23 lõike 2 punkt c	Artikli 20 lõike 3 punkt d
Vestluste arvu minimeerimine	Artikli 12 lõike 4 punkt a ja artikli 15 lõike 3 punkt e	Artikli 20 punkt b	Artikli 20 lõike 3 punkt e
Õigus sellele, et juures viibib esindaja või muu täiskasvanu	Artikli 15 lõike 3 punkt f	Artikli 3 lõige 3 ja artikli 20 punkt c	Artikli 20 lõike 3 punkt f
Vestluste videosalvestamine	Artikli 15 lõige 4	Artikli 24 lõike 1 punkt a ja artikli 23 lõike 3 punkt a	Artikli 20 lõige 4
Ärakuulamine kinnisel kohtuistungil	Artikli 15 lõike 5 punkt a	Artikli 23 lõike 3 punkt d	Artikli 20 lõike 5 punkt a
Ärakuulamine videolingi kaudu	Artikli 15 lõike 5 punkt b	Artikli 23 lõike 3 punkt b	Artikli 20 lõike 5 punkt b
Tunnistajakaitse programmid	Artikli 12 lõige 3	–	–

Märkus: – = ei ole kohaldatav.

Allikas: Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet, 2019

Kuriteoohvrite õiguste direktiivis on sätestatud mitu kaitsemehhanismi, mis on kohaldatavad kõigi kuriteoohvrite, sealhulgas laste suhtes. Lisaks on sellega ette nähtud eritagatised lastele. Direktiivis on sätestatud, et kuna lapsi ohustab uuesti ohvriks langemise võimalus, tuleb nende konkreetsete kaitsevajaduste kindlakstegemiseks läbi viia individuaalne hindamine (artikkel 22). Artikli 22 lõike 4 kohaselt peetakse lapsohvreid eriliste kaitsevajadustega ohvriteks, kuna nad on haavatavad uue ja korduva ohvriks langemise, hirmutamise ja kättemaksu suhtes. See annab neile õiguse kõigile eriliste kaitsevajadustega kuriteoohvrite jaoks ette nähtud kaitsemeetmetele,

mis on loetletud artiklis 23, ja spetsiaalselt laste jaoks ette nähtud kaitsemeetmetele, mis on sätestatud artiklis 24.

Karistamata jätmise klausel

Väärkohtlemise või ärakasutamise ohvriks langenud laps võib olla toime pannud sellise kuriteo nagu vargus või süüteo, mis on seotud prostitutsiooniga, võltsitud isikuttöendavate dokumentide omamise või sotsiaaltoetuspettusega.

Vanemliku hoolitsuseta ja kaitset vajava lapsega kokku puutuvad ametiasutused või muud organisatsioonid peaksid esikohale seadma lapse turvalisuse tagamise, kaitse pakkumise, lapse parimate huvide arvessevõtmise ning lapsele ette nähtud õiguste ja tagatiste kasutamise võimaldamise.

Liidu õigus sisaldab inimkaubanduse või seksuaalse ärakasutamise lapsohvrite suhtes kohaldatavaid karistamata jätmise klausleid. [ELi inimkaubanduse vastase võitluse direktiivi](#) artikli 8 ja [laste seksuaalse ärakasutamise vastu võitlemise direktiivi](#) artikli 14 kohaselt peavad liikmesriigid tagama, et riigi pädevatel ametiasutustel on volitused jätta ohvritele süüdistus esitamata või karistus määramata. Need karistamata jätmise klauslid hõlmavad kuritegusid, mille ohvrid olid sunnitud toime panema nende suhtes toime pandud kuriteo otsesel tagajärjel. Karistamata jätmise säte sisaldub ka [Euroopa Nõukogu inimkaubandusevastase võitluse konventsiooni](#) artiklis 26.

Lapse karistamata jätmise kohustus põhineb asjaolul, et inimkaubanduse või seksuaalse ärakasutamise ohvriks langenud lapsohvril puudub autonoomia ning tal pole vabadust teha selgeid või teadlikke valikuid ega seista vastu kuriteole sündimisele. Karistamata jätmise kohustuse lapsetundlik tõlgendamine tähendab seda, et lapse vastu ei tohiks esitada süüdistust või süüdistus tuleks tagasi võtta, kui süüteo ja lapsega kaubitsemise või lapse väärkohtlemise vahel on tihe seos.

KUI SOOVITE ROHKEM TEADA SAADA

Karistamata jätmise sätte praktiline rakendamine

Euroopa Julgeoleku- ja Koostööorganisatsioon (OSCE) on avaldanud käsitluse, milles uuritakse õigusaktides sätestatud karistamata jätmise põhimõtet ja selle tegelikul rakendamisel esinevaid probleeme. Käsitluse lõpus antakse praktilisi suuniseid ning sõnastatakse soovitusel poliitika ja õigusaktide kohta.

Lisateabe saamiseks vt Euroopa Julgeoleku- ja Koostööorganisatsioon (OSCE) (2013), „Policy and legislative recommendations towards the effective implementation of the

non-punishment provision with regard to victims of trafficking“ (Poliitika- ja seadusandlikud soovitused inimkaubanduse ohvrite karistamata jätmise põhimõtte tulemuslikuks rakendamiseks).

Lastega tegelevad spetsialistid peaksid olema kvalifitseeritud ja saanud vastava koolituse, et osata seostada lapse võimalikku õigusrikkumist inimkaubanduse või seksuaalse ärakasutamise kuritegudega. Nad peaksid meeles pidama, et lastega kaubitsemise tõestamiseks ei ole ELi inimkaubanduse vastase võitluse direktiivi artikli 2 lõike 5 kohaselt vaja tõendada, et kaubitsejad ähvardasid või kasutasid jõudu või muud sundi.

Spetsialistid peavad vältima stereotüüpe ja teatavate lasterühmade, näiteks teatava etnilise taustaga või teatavast rahvusest laste seostamist kindlat liiki kuritegudega või kuritegevusega üldiselt. Iga laps väärib tuvastamise protsessis täpset ja erapooletut hindamist. Nõuetekohane tuvastamine võib ära hoida uue trauma, mis lapsel võib tekkida, kui ta suunatakse kriminaalõigussüsteemi kahtlustatavana.

Seadusega pahuksisse sattunud lapsed

Teatavates olukordades võivad riigi ametiasutused algatada lapse suhtes kriminaalmenetluse, käsitledes last tavapärase alaealiste õigussüsteemi raames. Sellistel juhtudel on kohaldatavad laste menetluslike tagatiste direktiivis sätestatud tagatised.

Alaealiste õigussüsteemi suunamine ei tohiks toimuda liiga vara, kuna see võib takistada ohvrina tuvastamist juhtudel, kui laps avaldab alles hilisemas etapis, et ta on kuriteo ohver. Ametiasutused peaksid arvesse võtma lapse eelnevat elu ning sotsiaalset ja perekondlikku tausta, samuti oma kohustust pakkuda kaitset kõigile lastele ilma igasuguse diskrimineerimiseta. Laste menetluslike tagatiste direktiivi põhjenduse 9 kohaselt tuleks kriminaalmenetluses kahtlustatavatele või süüdistatavatele lastele pöörata erilist tähelepanu, et säilitada nende arengupotentsiaal ja ühiskonda taasintegreerumise väljavaated.

KUI SOOVITE ROHKEM TEADA SAADA

Vanuse alampiir kriminaalvastutuse kohaldamiseks

Rahvusvaheline lapse õiguste võrgustik (Child Rights International Network) pakub aja-kohastatud teavet ELi liikmesriikides ja teistes Euroopa riikides kriminaalvastutuse kohaldamiseks kehtestatud vanuse alampiiride kohta.

Lisateabe saamiseks vt Rahvusvaheline lapse õiguste võrgustik, „Minimum ages of criminal responsibility in Europe“ (Vanuse alampiirid kriminaalvastutuse kohaldamiseks Euroopas).

Tsiviilkohtumenetlus

Brüsseli IIa määrust kohaldatakse lapse paigutamisel kasuperekonda või institutsionaalsele hooldusele kas ajutise meetmena vastavalt määruse artiklile 20 või pikaajalise meetmena, kui laps on juba pädevust omavas ELi liikmesriigis. See ei näe ette konkreetseid menetluslikke tagatise laste kaitsmiseks tsiviilkohtumenetluse ajal. Laste kaitset tsiviilkohtumenetluse ajal reguleerib siseriiklik õigus. Ainus erand on seotud kohustusega kuulata laps ära rahvusvahelise röövi korral, nagu on sätestatud artikli 11 lõikes 2. Brüsseli IIa määrus on aga läbivaatamisel ja tulevikus on määruse kohaselt lapse ärakuulamine nõutav kõigi vanemliku vastutusega seotud juhtumite korral.

ELi inimkaubanduse vastase võitluse direktiivi artikliga 17 kohustatakse liikmesriike tagama, et inimkaubanduse ohvritel on juurdepääs olemasolevatele tahtliku vägivaldse kuriteo ohvrite hüvitusskeemidele. Sama direktiivi artikli 15 lõike 2 kohaselt tuleb lapsohvritele viivitamata tagada tasuta õigusnõustamine ja esindamine, sealhulgas hüvitise taotlemise korral.

KUI SOOVITE ROHKEM TEADA SAADA

Kohtumenetluses laste toetamise tavad

Euroopa Liidu Põhiõiguste Ameti uuringust laste ja õigusemõistmise kohta ELi liikmesriikides selgub, et kriminaalmenetluses kohaldatavad tagatised on tsiviilkohtumenetlusega võrreldes üksikasjalikumad, pidades silmas õigusabi kättesaadavust, lapse ärakuulamise eest vastutatavat ametiasutust, lapse ärakuulamise korda ja lapsele antava teabe ulatust. Tsiviilkohtumenetluse puhul on õigusraamistik killustatum: olenevalt kõne all oleva õigusliku küsimuse liigist võib lapse ärakuulamine olla kohustuslik, valikuline või üldse reguleerimata. Samuti nähtub uuringust, et tagatiste kasutamine jäetakse liiga sageli kohtunike või muude osaliste otsustada ja see ei põhine konkreetse lapse vajaduste hindamisel.

Lisateabe saamiseks vt Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet (2015), „Child-friendly justice – Perspectives and experiences of professionals on children’s participation in civil and criminal judicial proceedings in 10 EU Member States“ (Lapsesõbralik õigusemõistmine – spetsialistide vaatenurgad ja kogemused seoses laste osalemisega tsiviil- ja kriminaalmenetlustes 10 ELi liikmesriigis).

Kaitsemeetmed lapse toetamiseks

Iga juhtumiga tegelev spetsialist peab praktikas rakendama kõiki ELi ja siseriiklike õigusaktidega ette nähtud kaitsemeetmeid. Lisaks soovitatakse käesolevas juhendis muid meetmeid, mis ei ole küll siduvad, kuid võivad last kohtumenetluse ajal toetada.

Menetluslikud tagatised, mille eesmärk on kaitsta last ja vältida traumeerimist, pole olulised mitte ainult kriminaalmenetluses, vaid ka tsiviilkohtumenetluses, et vältida lapsohvri ja kurjategijate vahelist kontakti. See on eriti oluline siis, kui vanemad osalesid lapsega kaubitsemises või lapse väärkohtlemises. Seetõttu pakuvad Euroopa Nõukogu lapsesõbraliku õigusemõistmise suunised mittesiduvaid juhiseid iga liiki menetluste, sealhulgas kriminaal-, tsiviilkohtu- ja halduskohtumenetluste kohta, millesse on kaasatud lapsed.

Barnahus

1998. aastal asutati Islandil Euroopa esimene Barnahus (laste turvakodu), et lapsesõbralike sekkumiste ning õiguskaitse ja hoolduse kiire kättesaadavuse kaudu tagada vägivalla lapsohvrite ja tunnistajate kaitse. 2019. aastaks peaks üks või mitu sellist laste turvakodu olema avatud enam kui 20 riigis. Piirkondlikud asutused, Euroopa Barnahusi liikumine ja võrgustik PROMISE tegutsevad selle nimel, et innustada veelgi suuremal arvul Euroopa nõuetele vastavate laste turvakodude asutamist.

Barnahusi peamine põhimõte on lapse osalusõigus avaldada arvamust ja saada piisavat teavet. Koostöö, mis hõlmab mitut valdkonda ja ametiasutust, sealhulgas õiguskaitse-, kriminaalõigus-, lastekaitse-, sotsiaal- ja meditsiinasutusi, on veel üks oluline põhimõte, mida tuleb rakendada uurimise, diagnoosimise ja vajaduste hindamise ning teenuste osutamise kõigis etappides, et vältida uue trauma tekitamist ja et saavutada tulemused, mis on lapse parimates huvides. Lapselt tunnistuse saamine on hädavajalik ja seejuures on esmatähtis, et kohtumenetlusega seotud vestlus toimuks tõendus põhise protokoll kohaselt ja et lapse tunnistuse tõendusliku kehtivuse tagamisel järgitaks nõuetekohast menetlust, vältides samal ajal seda, et laps peaks oma tunnistust kohtumenetluse ajal kordama. Projekti PROMISE raames on töötatud välja kvaliteedinõuded, mida rakendab enamik laste turvakodusid.

Lisateabe saamiseks vt projekt „Promise“.

Euroopa Liidu Põhiõiguste Ameti lapsesõbraliku õigusemõistmise uuringu käigus küsitletud õigus- ja sotsiaalvaldkonna spetsialistid tõstatasid mitmeid probleeme, mis esinevad nii tsiviilkohtu- kui ka kriminaalmenetluses. Samu probleeme tõstatasid ka küsitletud lapsed. Küsitletud spetsialistid soovivad kohaldada menetluslike tagatise võrdselt kõigi laste, sealhulgas tsiviilkohtumenetluses osalevate laste suhtes. Lapsed, kes osalevad nii kriminaal- kui ka tsiviilkohtumenetluses (näiteks väärkohtlemisega seotud hooldusõiguse juhtumite korral), kurdavad, et kriminaalmenetluste puhul ette nähtud menetluslikud tagatised ei ole kohaldatavad tsiviilkohtumenetluses.

Mitu uuringule tuginevat soovitus või ettepanekut võivad minna ELi õigusaktidega nõutavast kaugemale, kuid need võiksid olla sätestatud siseriiklikes õigusraamistikes.

Tsiviilkohtu- või kriminaalmenetluses lastega töötavad ametiasutused võivad lähtepunktiks võtta liidu õiguse nõuded ja täiendada neid meetmetega, et täita Euroopa Liidu Põhiõiguste Ameti uuringust ilmnenu lüngad. Nad peaksid kaaluma järgmisi soovitusi.

- ✓ **Tagada kõrgetasemeline ja professionaalne käitumine.** Spetsialistide lugupidav, sõbralik ja empaatiline käitumine on kõige olulisem element, mis aitab tagada, et vestlus lapsega on võimalikult sujuv ja kasulik. Spetsialistid vajavad selleks koolitust ja praktilist juhendamist. Sama juhtumiga tegelevate eri spetsialistide jaoks tuleks luua tegevuse koordineerimise mehhanism.
- ✓ **Viia vestluste arv miinimumini.** Kui lapsed peavad tunnistusi andma mitu korda ja paljudele eri inimestele, tekitab see neile stressi. Peaks olema võimalik salvestada põhivestlus lapsega ja lähtuda uurimisel sellest vestlusest. Lisaks võiks tunnistaja ärakuulamise kohtus asendada videotunnistusega, kuid üldiselt ainult juhul, kui süüdistataval ja tema advokaadil on olnud võimalus esitada salvestamise käigus küsimusi.
- ✓ **Piirata juuresviibivate isikute arvu.** Üldiselt eelistavad lapsed seda, et ärakuulamise juures viibiks võimalikult vähe inimesi, ja nad tahavad teada, mis rolli kohalviibijad täidavad. Kõrvalisi isikuid ei tohiks ruumi lubada, kui kohus kuulab laste tunnistusi.
- ✓ **Lühendada menetluste kestust.** Paljud lapsed teatasid, et menetlus kestab kaua. Nad kritiseerisid viivitusi erinevates menetlusetappides toimuvate ärakuulamiste vahel ning arvukaid ja sageli korduvaid vestlusi ja ärakuulamisi erinevate spetsialistidega, milles neil tuleb osaleda. Paljud lapsed märkisid ka, et ärakuulamised ise olid liiga pikad, sageli osaliselt seetõttu, et ooteaeg enne nende tunnistuste andmist oli samuti liiga pikk.
- ✓ **Vältida kontakti süüdistatava ja tema perekonnaga.** Sellest reeglist ei tuleks kinni pidada mitte ainult kohtusaalis ja kohtuistungil ajal, vaid ka kohtuhoone koridorides, ooteruumides ja tualetis.
- ✓ **Konsulterida lapsega menetluslike tagatiste liigi osas.** Mõned kriminaalmenetluses osalevad lapsed pidasid oluliseks võimalust teha teadlik otsus olemasolevate menetluslike tagatiste kohta, võttes arvesse oma eelistuse, näiteks süüdistatavaga silmsideme vältimiseks ekraani asemel videolingi valimise võimalike tagajärgi.
- ✓ **Lasta lapsel valida,** kas ärakuulamise viib läbi mees või naine, kui see on võimalik.
- ✓ **Küsida lapselt, kas ja millal isik, keda ta usaldab,** saadab teda ärakuulamisel. See võib olla tugiisik, näiteks sotsiaaltöötaja, või usaldusväärne täiskasvanu, näiteks vanem, kasuvanem või hooldaja.

- √ **Korraldada ärakuulamine lapsesõbralikus ruumis.** Lapsed leiavad, et kohus või muu sarnane tõsine koht on heidutav ja hirmutav, ning nad seostavad selliseid kohti kuritegevusega. Seetõttu eelistavad nad, et ärakuulamine toimuks väljaspool kohtukeskkonda või siis kohtuhoone lapsesõbralikus ruumis, eeldusel, et nad tajuvad ka spetsialistide käitumist lapsesõbralikuna.
- √ **Tagada, et laps saab õigusabi ja tal on esindaja.** Euroopa Liidu Põhiõiguste Ameti küsitletud lapsed ütlesid harva, et nad said õiguslikku tuge. Mõned lapsed ei tunnista advokaate ja õigusnõustajaid toetavate isikutena, leides, et need spetsialistid ei anna lastele menetluste kohta teavet. Euroopa Liidu Põhiõiguste Ameti küsitletud spetsialistid tõstasid mitmeid õigusabi kättesaadavusega seotud probleeme, milleks on näiteks tasuta õigusabi taotlemise suuniste puudumine, lastele spetsialiseerunud advokaatide väljaõpe ja kättesaadavus ning esindajate õigeaegne ja süsteemne määramine.
- √ **Tagada, et laps on hästi informeeritud.** Lapsed peavad teavet väga oluliseks. Euroopa Liidu Põhiõiguste Ameti küsitletud lapsed kurtsid sageli, et nad ei saanud menetluse ajal ajakohastatud teavet oma juhtumi edenemise kohta, näiteks kriminaalmenetluses süüdistatava asukoha kohta. Lapsed tegid ettepaneku, et teave edastataks piisavalt varakult, et nad saaksid istungiteks valmistuda, ning seejärel järjepidevalt kogu menetluse kestel, korrapäraste ajavahemike järel. Samuti sooviksid nad mõistliku aja jooksul saada teavet eeldatavate ooteaegade kohta enne istungeid, menetluse pikkuse ning kohtuotsuse ja selle tagajärgede kohta. Spetsialistid peaksid last teavitama talle arusaadavas keeles, pakkudes vajaduse korral suulise tõlke teenuseid.
- √ **Vältida olukordi, mis last hirmutavad.** Paljud Euroopa Liidu Põhiõiguste Ameti küsitletud lapsed mainisid kokkupuutumist süüdistatavaga, kuna menetluslikud tagatised olid ebapiisavad. Selliseid soovimatuid kohtumisi süüdistatava ja tema lähedastega, mis toimuvad sageli enne või pärast kohtuistungit, kardavad lapsed kõige rohkem. Lisaks kahjustab laste turvatunnet eraldi sissepääsude puudumine ja/või kehv turvakorraldus kohtuhoones, näiteks see, kui ei koordineerita poolte saabumis- ja lahkumisaegu, nii et laps ei peaks süüdistatavaga kohtuma. Lapsi hirmutab ka spetsialistide sobimatu käitumine, heidutav keskkond, üldine konfidentsiaalsuse puudumine, sealhulgas sellise teabe jagamine, mille jagamiseks nad pole nõusolekut andnud. Mõnikord põhjustab menetlus lastes nii suurt ärevust, et nad tahavad lihtsalt, et see lõpeks, ehkki see pole nende huvides. Spetsialistid peavad selleks valmis olema.
- √ **Tagada eraelu puutumatus ja andmekaitse.** Euroopa Liidu Põhiõiguste Ameti küsitletud lapsed märkisid, et nad tundsid hirmu ja kogesid stressi ebapiisava konfidentsiaalsuse ja andmekaitse tõttu. Lapsed kardavad, et nende juhtumite

ja menetluste üksikasjad võivad saada avalikuks. Lapsed teatasid, et nad tunnevad end halvasti, kui neid ümbritsevad inimesed saavad teada nende rollist menetluses, perekondlikust olukorrast või kohtu otsustest. Mõned lapsed teatasid õpetajate, vanemate, sugulaste, spetsialistide või meedia vahendusel avalikuks saanud teabe tõttu eakaaslaste või kohaliku kogukonna poolt kiusamisest või häbistamisest.

Kontrollnimekiri kohtumenetlustega seotud spetsialistide jaoks

Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet on kohtumenetlustes osalenud spetsialiste ja lapsi hõlmava ulatusliku uuringu põhjal koostanud praktilise kontrollnimekirja, et toetada spetsialiste loeteluga toimingutest, mida tuleb kohtumenetluse lapsesõbralikkuse tagamiseks arvesse võtta.

Lisateabe saamiseks vt Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet (2017), „Child-friendly justice – Checklist for professionals“ (Lapsesõbralik õigusemõistmine – kontrollnimekiri spetsialistidele).

9. tegevus. Püsiva lahenduse kindlaksmääramine ja rakendamine

Pärast lapse parimate huvide hindamist, mida selgitati 4. tegevust käsitlevas jaotises, peaksid ametiasutused suutma välja pakkuda ja rakendada selle lapse jaoks kestva ja jätkusuutliku lahenduse. Üldiselt on vanemliku hoolitsuseta ja kaitset vajavate laste, sealhulgas inimkaubanduse ohvrite puhul, kes viibivad väljaspool oma päritoluliikmesriiki, võimalikud kolm püsivat lahendust:

1. üleviimine hariliku viibimiskoha liikmesriiki;
2. integreerimine selles ELi liikmesriigis, kus laps füüsiliselt viibib;
3. üleviimine kolmandasse riiki (ELis või väljaspool seda).

Liidu õiguses on sätestatud üksnes sõnaselge kohustus võtta vajalikke meetmeid inimkaubanduse lapsohvrite jaoks püsiva lahenduse leidmiseks. [ELi inimkaubanduse vastase võitluse direktiivi](#) artikli 16 lõikes 2 on rõhutatud, et püsiv lahendus peab põhinema lapse parimate huvide individuaalsel hindamisel.

Lapse õiguste komitee on märkinud üldises märkuses nr 14 parimate huvide kohta ([General Comment No 14 on best interests](#)) (punktis 97), et iga last puudutav otsus peab olema motiveeritud, põhjendatud ja selgitatud. Püsiva lahenduse kohta tehtav

otsus peaks seega olema ametlik, kirjalik otsus, mille koopiad saavad laps, ajutine eestkostja, vanemliku vastutuse kandjad (kui see on asjakohane) ja keskasutused (kui nad olid juhtumi käsitlemisse kaasatud). Ametlik otsus vähendab korduva ärakasutamise või kaubitsemise riski ja tagab lapse olukorra parema jälgimise. Otsus peaks sisaldama õiguslikke põhjendusi ja teavet läbivaatamismehhanismi kohta (punkt 98). Lapsel ja eestkostjal, aga ka teistel huvitatud isikutel, näiteks vanemliku vastutuse kandjatel, peaks olema õigus taotleda otsuse läbivaatamist või edasikaebamist. Kui püsivat lahendust ei ole olnud võimalik mõistliku aja jooksul rakendada, tuleks otsus uuesti läbi vaadata ja leida lapsele uus püsiv lahendus.

ELi liikmesriigid peaksid kindlaks määrama, milline ametiasutus on nende riigis see asutus, kes lepib püsivas lahenduses kokku lastekaitsetalustega. Mõnel juhul võib lõpliku otsuse teha [Brüsseli IIa määruse](#) kohane pädev asutus, kuid sõltuvalt juhtumist tuleb mõnede asjaolude puhul kaasata kohus. Kui ELi liikmesriikide asjaomaste osapoolte vahel kokku lepitud lahendus seisneb lapse üleviimises kolmandasse riiki või integreerimine selles ELi liikmesriigis, kus ta viibib, mitte üleviimine (varasema) hariliku viibimiskoha riiki, millel tavaliselt on juhtumi lahendamise pädevus, võib osutada vajalikuks pädevuse üleandmine vastavalt [Brüsseli IIa määruse](#) artiklile 15 või 1996. aasta [Haagi konventsiooni](#) artiklitele 8 ja 9.

Alljärgnevalt on esitatud mõningad ühised elemendid, mida tuleb püsiva lahenduse rakendamisel arvesse võtta.

- **Lapse nõusolek:** ideaaljuhul tuleks iga püsivat lahendust rakendada lapse nõusolekul. Kui laps on kavandatud otsusele kindlalt vastu, ei tee ta selle edukaks rakendamiseks koostööd ning võib sattuda uuesti ohtu või põgeneda ametiasutuste järelevalve alt. Pädevad spetsialistid peaksid lapsega selles protsessis tegelema, selgitama talle otsuse tagamaid ja uurima, miks laps sellele vastu on. Last ei tohiks sundida viibima vastuvõtvas riigis ega kolima hariliku viibimiskoha riiki ega kolmandasse riiki. [Vaba liikumise direktiivist](#) tulenev üldreegel on, et ELi lapsi ei saa riigist välja saata, välja arvatud juhul, kui väljasaatmine on lapse parimates huvides (artikli 28 lõige 3) või kui see on avaliku julgeoleku huvides hädavajalik.
- **Soolised kaalutlused:** püsivaid lahendusi rakendades tuleks kõigis etappides arvestada poiste ja tüdrukute erinevaid vajadusi ning neile osaks saanud ärakasutamise liiki. Need kaalutlused võivad mõjutada näiteks valitud majutust, taasintegreerimise ja abistava toetuse liiki ja seda, kas reisi ajal saadab last mees või naine.

- **Hooliduse korraldamine:** tuleks teha kõik endast olenev, et anda vanemliku hoolitsuseta laps üle tema vanematele, välja arvatud juhul, kui edasine perest eraldatus on lapse parimates huvides. Ametiasutused peaksid hindama vanemate suutlikkust ja veenduma, et vanemad ei sea last ohtu ega ole osalenud lapsega kaubitsemises ega lapse väärkohtlemises. Kui last ei ole võimalik perekonna juurde tagasi toimetada, tuleb määrata kindlaks asendushooldus, eelistatavalt peretüüpi keskkond, nagu näiteks kasuperesse paigutamine. Ajutise meetmena võib kasutada väikest peretüüpi lastekodu. [Lapse õiguste konventsiooni](#) artikli 20 lõike 3 kohaselt tuleks asendushoolduse lahenduste kaalumisel võtta arvesse lapse etnilist, usulist, kultuurilist ja keelelist tausta.
- **Individuaalne plaan:** olenemata sellest, millisesse ELi liikmesriiki laps elama asub, peaks ta saama integreerumiseks abi ja toetust, mille aluseks on tema individuaalsete vajaduste hindamine. Iga lapse jaoks tuleks koostada individuaalne plaan, mille eesmärk on edendada tema integreerumist ühiskonda. Laps võib vajada arstiabi, kindlustusega seotud abi, psühholoogilist toetust, õigusabi, toetust sissetuleku teenimise projektide näol või abi uuesti haridussüsteemi siseneimisel (õppemaks, transpordikulud, õppematerjalid).
- **Reisidokumendid:** lastele tuleks vormistada asjaomasesse liikmesriiki reismiseks vajalikud reisidokumendid ja/või väljastada asjaomasesse liikmesriiki elama asumiseks vajalik elamisluba.
- **Eestkoste:** eestkostja peaks jätkama lapse esindamist kuni lapse taasühinemiseni vanemliku vastutuse kandjatega või kuni uue eestkostja määramiseni. Sel hetkel võiks eestkostja koordineerida oma ülesannete lõpuleviimise ja nende üleandmise keskastutuste kaudu.
- **Perekonna toetamine:** püsiv lahendus, mille kasuks otsustatakse, sõltub perekondlikust olukorrast ja sellest, kas pere on võimeline ja valmis lapse eest hoolitsema. Võib esineda juhtumeid, kus perekond saab sellega hakkama ainult mõningase täiendava toetusega, nagu näiteks lastehoiu korraldamine, sotsiaal-toetused või perekonna sissetuleku teenimise projektid.
- **Jälgimine:** sotsiaalteenuseid pakkuvad asutused peaksid koostöös teiste üksustega, näiteks vabahendustega, jälgima lapse elutingimusi pärast perekonna taasühinemist ja/või lapse asendushooldusele paigutamist. Lastele võivad täisealiseks saamisel olla vajalikud sotsiaalkaitsemeetmed. Individuaalne plaan peaks sisaldama ka mõningast põhiteavet plaani rakendamise jälgimise kohta.

→ *Jälgimise kohta vt ka 10. tegevust käsitlev jaotis „Lapse heaolu jälgimine“.*

Hariliku viibimiskoha liikmesriiki üleviimine

Lapse tagasisaatmine hariliku viibimiskoha liikmesriiki ei tohiks olla automaatne lahendus. Seda tuleks teha ainult siis, kui see põhineb parimate huvide hindamisel (lapse õiguste konventsiooni artikkel 3). See on oluline laste kaitsmiseks edaspidise väärkohtlemise ja uuesti kaubitsemise eest, aga ka selleks, et tagada ametiasutuste sekkumiste tulemuslikkus ja jätkusuutlikkus.

Euroopa Nõukogu inimkaubanduse vastu võitlemise konventsiooni artiklis 16 on käsitletud mitut tagasisaatmisega seotud küsimust; muu hulgas on sätestatud, et „lapsohvreid ei saadeta riiki tagasi, kui riski- ja turvahinnangute kohaselt ei oleks tagasisaatmine lapse huvides“ (artikli 16 lõige 7). ELi inimkaubanduse vastase võitluse direktiiv ei reguleeri küsimusi, mis on seotud hariliku viibimiskoha riiki üleviimisega. Brüsseli IIa määruses on sätestatud vaid toimingud lapse kiireks tagasisaatmiseks, juhul kui laps on röövitud (enamasti vanema poolt).

Lisaks ülalnimetatud ühistele elementidele, mis on olulised igasuguse püsiva lahenduse rakendamisel, on veel mõned spetsiifilised elemendid, mida tuleks arvesse võtta lapse toimetamisel tagasi hariliku viibimiskoha liikmesriiki.

- **Tegevuse koordineerimine:** kummagi ELi liikmesriigi ametiasutused peaksid veenduma, et kõik üleviimise ja üleandmise üksikasjad on läbi arutatud ja kokku lepitud. Näiteks peaks olema selge, kes last saadab, kes võtab lapse lennujaamas vastu, kuhu laps ja tema saatja majutatakse ning millised dokumendid ja toimingud on vajalikud lapse ametlikuks üleandmiseks.
- **Üleviimise ettevalmistamine:** last tuleks hariliku viibimiskoha riiki naasmiseks ette valmistada. Ettevalmistuse käigus tuleks talle anda põhiteavet tagasipöördumise protsessi ja tema edasise elukorralduse kohta. Ametiasutused peavad tagama, et lapse üleviimise ettevalmistamiseks oleks piisavalt aega, samas seda protsessi põhjendamatult venitamata.

Sõltuvalt sellest, kui kaua laps on välismaal viibinud, võib ta vajada põhiteavet linna kohta, kuhu ta naaseb, kooli, perekondliku olukorra jms kohta. Lapsele tuleks anda nende organisatsioonide kontaktandmed, kes saavad teda abistada riigis, kuhu ta üle viiakse. Lisaks võib laps vajada mõningast psühhosotsiaalset tuge, sealhulgas perekonda taasintegreerumisel. Samuti peaksid ametiasutused andma vanematele või teistele lapse eest hoolitsevatele pereliikmetele vajalikku teavet lapse kohta. Ametiasutused peaksid pakkuma lapsevanematele ka tuge lapse hooldamisel, pidades silmas lapse võimalikke traumeerivaid läbielamisi.

- **Üleviimise kulud:** tuleks panna paika transpordikulude katmise selge kord. Reisikulud võib katta pere iseseisvalt või riigi ametiasutuste või konsulaarasutuse rahalisel toel. Kulud võivad sisaldada lennupileteid, rongi- või bussipileteid, eineid reisi ajal ning võimalik, et ka lapse ja saatja majutust.
- **Reisisaatja:** olenemata kasutatavast transpordivahendist peaks lapsega reisil kaasas olema eestkostja või lapsele tuntud sotsiaaltöötaja.
- **Turvalisus üleviimise ajal:** tuleks rakendada abinõusid, et vältida lapse kadumist reisi ajal, olgu vabatahtlikku või inimkaubitsejate sunni tõttu. Saatja vastutab lapse turvalisuse eest ega tohiks last mingil juhul üksi jätta, kuni laps antakse üle hariliku viibimiskoha riigi vastutavale isikule.
- **Saabumine:** lapse peaks saabumisel vastu võtma sotsiaaltöötaja ja ka vanemad, kui see on lapse parimates huvides. Saatja ja laps peaksid last vastuvõtivate isikutega vahetult kohtuma ning saatja peaks andma üle nii vastutuse lapse eest kui ka last puudutavad dokumendid.
- **Hoolduse korraldamine:** kui vanemad ja teised pereliikmed ei suuda lapse eest hoolitseda, ei tohiks last üle anda enne, kui on kindlalt paika pandud lapse eest hoolitsemise ja hooldusõigusega seotud kohustuste täitmise kord.
- **Tagasipöördumiskavad:** tuleks teha kõik mis võimalik, et korraldada lapse tagasipöördumine mõne kehtiva, näiteks Rahvusvahelise Migratsiooniorganisatsiooni või muu organisatsiooni tagasipöördumiskava alusel. Rahvusvaheline Migratsiooniorganisatsioon toetab laste tagasipöördumist ja võib peret toetada ka sissetulekute teenimise projektidega.

Integreerimine selles ELi liikmesriigis, kus laps füüsiliselt viibib

Mõnel juhul võivad ametiasutused lapse parimate huvide kindlaksmääramise põhjal otsustada integreerida lapse selles ELi liikmesriigis, kus ta leiti. Selle liikmesriigi ametiasutused, kus laps leiti, ja lapse varasema hariliku viibimiskoha liikmesriigi ametiasutused peaksid hindamisel ja otsuste tegemisel koostööd tegema.

Kui hariliku viibimiskoha liikmesriigis ei taotle keegi lapse tagasisaatmist, võib liikmesriik, kus laps viibib, võtta lapse kaitseks ajutisi meetmeid ([Brüsseli IIa määruse](#) artikkel 20) ja pikendada neid ajutisi meetmeid, kuni sellest liikmesriigist on saanud lapse uus harilik viibimiskoht. Kui varasema hariliku viibimiskoha liikmesriigis ei ole varem kohtusse pöördutud, tekib uue hariliku viibimiskoha liikmesriigil pädevus

Brüsseli IIa määruse artikli 8 alusel ja ta ei pea Brüsseli IIa määruse artikli 15 kohaselt taotlema pädevuse üleandmist.

→ Pädevuse kohta lisateabe saamiseks vt ka 7. tegevust käsitlev jaotis.

Otsus paigutada laps hooldusele ELi liikmesriigis, kus ta füüsiliselt viibib, võib olla ka ajutine, näiteks siis, kui perekonna taasühinemine hariliku viibimiskoha liikmesriigis pole veel võimalik ja sobivat hoolduse korda pole leitud. Brüsseli IIa määruse artikkel 56 annab hariliku viibimiskoha liikmesriigi asutustele võimaluse paigutada laps ajutiselt hooldusele mõnes teises ELi liikmesriigis; selleks on vaja selle riigi eelnevat nõusolekut. Artikli 56 kohaldamist selleks, et paigutada laps ajutiselt hooldusele teises ELi liikmesriigis, võib kasutada võimaliku püsiva lahenduse katsetamiseks. Kui pädev kohus leiab, et lapsele võib olla parem, kui ta paigutatakse hooldusele teises ELi liikmesriigis, kuid pole selles täiesti kindel, võib ta kasutada artiklit 56 ajutiseks paigutamiseks hooldeasutusse või kasuperekonda. Ajutise paigutamise ajal tuleks jälgida selle tulemust ja lapse heaolu. Kui paigutamine õnnestub ja lapse parimates huvides on selle muutmine püsivaks lahenduseks enne, kui lapse ajutise hoolduse riigist on saanud uus hariliku viibimiskoha riik, võib kohus anda pädevuse üle selle liikmesriigi pädevale kohtule, kus laps ajutiselt hooldusele paigutati.

Uute otsuste tegemise pädevus tekib uue hariliku viibimiskoha liikmesriigil automaatselt. Kui ELi liikmesriik, kus laps varem viibis, on võtnud vastu konkreetse otsused, jäävad need jõusse seni, kuni üks kahest asjaomasest liikmesriigist need tühistab või lapse uue hariliku viibimiskoha liikmesriik neid muudab. Neid kohaldatakse selles ELi liikmesriigis tema siseriiklikes õigusaktides sätestatud tingimuste kohaselt, nagu on sätestatud 1996. aasta Haagi konventsiooni artikli 15 lõikes 3 ja artiklis 17.

Kui laps jääb sellesse ELi liikmesriiki, kus ta tuvastati, on kohaldatavad kõik eespool nimetatud püsiva lahenduse üldised elemendid: laps peaks sellega nõus olema; koostada tuleks individuaalne plaan; kui vähegi võimalik, tuleks hoolduse korraldamisel vältida hoolekandeaustusi ning eelistada kasuperekonda või peretüüpi keskkonda jne. Lapsendamine ei ole inimkaubanduse ohvriks langenud lapse jaoks tavaliselt sobiv variant. Enne lapsendamise kaalumist tuleks ammendada kõik võimalused vanemate ja suguvõsaga taasühinemiseks.

Kui laps jääb oma asukohariiki, tuleks talle tagada kõik lapse õiguste konventsioonis sätestatud õigused, sealhulgas haridus, koolitus, tööhõive ja tervishoid, sarnaselt riigi kodanikest lastega. Eestkostja peaks vastutama lapse eest, kuni asjaomane kohus määrab lapsele alalise eestkostja. Lisaks peaksid ametiasutused tagama, et laps

saab kõik dokumendid, mis on lapsele siseriikliku õiguse kohaselt vajalikud selles ELi liikmesriigis seaduslikult elamiseks.

Otsust, et laps peab jääma ELi liikmesriiki, kus ta füüsiliselt viibib, ei tohiks kunagi peale sundida põhjusel, et ametiasutused soovivad kriminaalmenetlusega jätkata. ELil on piisavalt muid ELi liikmesriikide vahelise õiguslaselase koostöö mehhanisme.

→ Vt ka [7. tegevust käsitlev jaotis](#) „Pädevuse kindlaksmääramine ja riikidevaheline koostöö“.

Kolmandasse riiki üleviimine

Kolmandasse riiki üleviimine tähendab üleviimist muusse ELi liikmesriiki, harvem ka väljaspool ELi olevasse riiki. Väljaspool ELi olevate riikide puhul kohaldatakse 1996. aasta [Haagi konventsiooni](#), kui kolmas riik on selle osaline.

Lapse üleviimine kolmandasse riiki võib olla põhjendatud suurte turvaprobleemide korral (näiteks tunnistajakaitse all olev laps) või kui lapse parimates huvides on perekonnaga taasühinemine ja perekond elab nüüd kolmandas riigis. Vanemate elamine teises ELi liikmesriigis on üks teguritest, mida võetakse arvesse „erilise sideme“ kindlakstegemisel ja mis võimaldab seega [Brüsseli IIa määruse](#) artikli 15 kohaselt pädevuse üle anda.

Kui laps viiakse üle teise ELi liikmesriiki või kolmandasse riiki, on kohaldatavad kõik eespool nimetatud üldised kaalutlused, mida tuleb silmas pidada püsiva lahenduse kindlaksmääramisel. Arvestada tuleb ka loetletud spetsiifilisi küsimusi, nagu reisimise korraldamine, saatja, turvalisus reisi ajal, üleandmine, individuaalne plaan ja elamisluba.

Kui kolmas riik on ELi liikmesriik, võib tema keskasutus [Brüsseli IIa määruse](#) alusel otsida üles pereliikmed, kui temalt seda taotletakse. Kui see riik ei ole ELi liikmesriik, kuid on 1996. aasta [Haagi konventsiooni](#) osaline, võib riigi keskasutus pereliikmed üles otsida selle konventsiooni alusel. Abi võib saada ka Rahvusvaheliselt Sotsiaalteenistusel (International Social Service), Rahvusvaheliselt Punase Risti Komiteelt või konsulaarasutustelt.

10. tegevus. Lapse heaolu jälgimine

Jälgimine on oluline element lapse heaolu tagamisel, rakendatud meetmete hindamisel ning vajaduse korral meetmete kohandamisel või muutmisel. Pärast püsiva lahenduse rakendamist peaksid lastekaitseasutused koostöös asjakohaste üksustega, näiteks vabaühenduste või õiguskaitsesutustega, jälgima lapse olukorda. Perekonna taasühinemise või lapse asukohaliikmesriigis, harilikku viibimiskoha riigis või kolmandas riigis asendushooldusele paigutamise tulemust tuleks jälgida, selleks et tagada lapse edukas taasintegreerimine ja vältida uuesti ohvriks langemise ohtu.

Arvestades selliste juhtumite riikidevahelist olemust ja võimalikke pädevusprobleeme, peaksid kõigi asjasse puutuvate ELi liikmesriikide ametiasutused kokku leppima, kes konkreetse lapse olukorda jälgib, kuidas, millal ja kui kaua.

Jälgimise kord

Kui püsiv lahendus on rakendatud, tuleb kaaluda kahte liiki jälgimise korda.

- Jälgimine lapse asukohariigi ametiasutuste poolt:** see toimub sarnaselt riigisestest lastekaitsejuhtumite jälgimisega, s.t jälgitakse perekondlikku olukorda, kooli ja kogukonda integreerumist, üldist heaolu jne. Allpool pakutakse välja mõned tegurid, millega tuleks arvestada.
- Jälgimine lapse üle andnud riigi ametiasutuste poolt, kes taotlevad teavet lapse olukorra kohta:** ELi liikmesriigil, kes tuvastas lapse oma territooriumil, viis läbi parimate huvide hindamise ja tegi koos teise asjaomase ELi liikmesriigiga otsuse püsiva lahenduse kohta, peaks olema õigus saada teavet lapse olukorra ja integreerimise kohta vähemalt teatud aja jooksul. See aitaks sellel ELi liikmesriigil hinnata oma tegevuse tulemuslikkust ja vajaduse korral kohandada oma meetmeid uute juhtumitega tegelemisel. Mõned ELi liikmesriigid on kokku leppinud jälgimise ja aruandluse korras ning saavad näiteks aruande kuus kuud pärast lapse tegelikku üleandmist. Sellise kahepoolse kokkuleppe puudumisel lähtutakse isikandmete kaitse üldmäärusest ja lapse elukohariigi asjakohastest õigusaktidest, milles on sätestatud, millist teavet ja millistel tingimustel võib teisele liikmesriigile anda.

Juhtumi jälgimine ja järelkontroll on vajalik eelkõige juhul, kui pädevus ei kuulu ELi liikmesriigile, kus laps asub. Nii võib juhtuda siis, kui laps on [Brüsseli IIa määruse](#) artikli 56 kohaselt ajutiselt paigutatud hooldusele, kuid ta on paigutava liikmesriigiga nii tihedalt seotud, et tema harilik viibimiskoht on endiselt seal. Ehkki sellisel juhul kuulub pädevus lapse suhtes endiselt tema harilikku viibimiskoha liikmesriigi ametiasutustele, võivad vastuvõtva riigi asutustel olla paremad võimalused lapse

olukorra jälgimiseks. Kui pädevus antakse [Brüsseli IIa määruse](#) artikli 15 alusel üle, pole varem pädevust omanud kohtul enam õigust taotleda juhtumi kohta teavet ja jälgida lapse heaolu.

Lapse olukorra jälgimisel tuleb arvesse võtta järgmisi tegureid.

- **Teabeallikad:** esmaseks teabeallikaks peaks olema laps. Samuti tuleks konsulteerida perekonna, eestkostja või hooldajatega. Ametiasutused võiksid korraldada etteteatatud ja etteteatamata külastusi perekonna, kasupere või suguvõsa juurde või peretüüpi majutusse, kus laps elab. Nad võiksid arutelude abil hinnata individuaalse plaani rakendamist ja osutatavaid teenuseid.
- **Juhtumiga tegelevad spetsialistid:** põhivastutus peaks olema lastekaitse- või sotsiaaltalitustel, ideaaljuhul juhtumiga tegelevatel sotsiaaltöötajatel. Turvaküsimuste tõstatumisel võib siiski olla vajalik kaasata õiguskaitseasutused. [Brüsseli IIa määruse](#) kohased keskasutused võiksid vastutada teabe edastamise eest teisele liikmesriigile, kui seda taotletakse.
- **Kaebuste esitamise mehhanism:** lapsel ja vanematel või eestkostjal peaks olema võimalik kasutada kaebuste esitamise mehhanismi juhul, kui lapsele pakutav tugi on ebapiisav või sobimatu. Kaebuste esitamise mehhanism peaks olema lapsesõbralik.
- **Konfidentsiaalsus:** jälgimine ei tohiks riivata lapse ja tema perekonna õigust era- ja pereelu puutumatusetele. Juhtumiga tegelevad isikud peaksid ka edaspidi järgima konfidentsiaalsuse nõuet. Järelevalveasutused peaksid teadvustama kogukonnas lapsohvrite häbimärgistamise ohtu ja hoidma külastuste tegemisel madalat profiili (nt mitte külastama lapse kooli politseiauto või vormiriietuses ametnikega).
- **Täisealiseks saamine:** kui laps saab 18-aastaseks, võib ta teatavad õigused kaotada. Tuleks võtta kasutusele meetmed tagamaks, et laps on iseseisev ja valmis täiskasvanueluks ning et teda toetatakse selle ülemineku ajal. Sõltuvalt konkreetsest juhtumist võiksid ametiasutused kaaluda teatavate kaitsemeetmete pikendamist nende laste puhul, kes ei saanud naasta oma perekonda (nt sotsiaaltalituste toetuse pikendamine kuni 21-aastaseks saamiseni, kui siseriiklik õigus näeb ette sellise võimaluse). Lapse täisealiseks saamisel on tal vastavalt [kuriteoohvrite õiguste direktiivile](#) ja [ELi inimkaubanduse vastase võitluse direktiivile](#) või siseriiklikele kuriteoohvrite kaitset käsitlevatele õigusaktidele endiselt õigus mitmesugustele kaitsemeetmetele.

- **Individaalse plaani kohandamine:** jälgimise aluseks peaks olema integreerimisetapi alguses kokku lepitud individuaalne plaan. Jälgimise käigus tuleks uurida, kas kõiki kokkulepituid meetmeid rakendati või mitte ja kas individuaalset plaani tuleks ajakohastada.
- **Jälgimisplaani kohandamine:** jälgimise tulemuste põhjal võib osutada vajalikuks pikendada järelmeetmete kestust, muuta külästuste sagedust või muuta kesk-asutuste kaudu teisele ELi liikmesriigile saadetud aruannet.

1. lisa. Õigusaktid ja muud viited

Eli õigusaktid	
Euroopa Liidu põhiõiguste harta	Euroopa Liidu põhiõiguste harta (EÜT C 364, 2000, 43. köide, 18. detsember 2000)
Eli inimkaubanduse vastase võitluse direktiiv (2011/36/EL)	Euroopa Parlamendi ja nõukogu 5. aprilli 2011. aasta direktiiv 2011/36/EL, milles käsitletakse inimkaubanduse tõkestamist ja sellevastast võitlust ning inimkaubanduse ohvrite kaitset ja millega asendatakse nõukogu raamotsus 2002/629/JSK (ELT L 101, 15.4.2011, lk 1)
Nõukogu direktiiv (2004/81/EÜ)	Nõukogu 29. aprilli 2004. aasta direktiiv 2004/81/EÜ elamisloa väljaandmise kohta pädevate asutustega koostööd tegevatele kolmandate riikide kodanikele, kes on inimkaubanduse ohvrid või kelle ebaseaduslikule sisseändele on kaasa aidatud (ELT L 261, 6.8.2004, lk 19)
Kuriteoohvrite õiguste direktiiv (2012/29/EL)	Euroopa Parlamendi ja nõukogu 25. oktoobri 2012. aasta direktiiv 2012/29/EL, millega kehtestatakse kuriteoohvrite õiguste ning neile pakutava toe ja kaitse miinimumnõuded ning asendatakse nõukogu raamotsus 2001/220/JSK (ELT L 315, 14.11.2012, lk 57)
Laste seksuaalse kuritarvitamise ja ärakasutamise vastase võitluse direktiiv (2011/93/EL)	Euroopa Parlamendi ja nõukogu 13. detsembri 2011. aasta direktiiv 2011/93/EL, mis käsitleb laste seksuaalse kuritarvitamise ja ärakasutamise ning lasteporno vastast võitlust ja mis asendab nõukogu raamotsuse 2004/68/JSK (ELT L 335, 17.12.2011, lk 1)
Brüsseli IIa määrus (määrus (EÜ) nr 2201/2003)	Nõukogu 27. novembri 2003. aasta määrus (EÜ) nr 2201/2003, mis käsitleb kohtualluvust ning kohtuotsuste tunnustamist ja täitmist kohtuasjades, mis on seotud abieluasjade ja vanemliku vastutusega, ning millega tunnistatakse kehtetuks määrus (EÜ) nr 1347/2000; muudetud nõukogu 2. detsembri 2004. aasta määrusega (EÜ) nr 2116/2004 Püha Tooliga sõlmitud lepingute osas (ELT L 367, 14.12.2004, lk 1)

Vaba liikumise direktiiv (2004/38/EÜ)	Euroopa Parlamendi ja nõukogu 29. aprilli 2004. aasta direktiiv 2004/38/EÜ, mis käsitleb Euroopa Liidu kodanike ja nende pereliikmete õigust liikuda ja elada vabalt liikmesriikide territooriumil ning millega muudetakse määrust (EMÜ) nr 1612/68 ja tunnistatakse kehtetuks direktiivid 64/221/EMÜ, 68/360/EMÜ, 72/194/EMÜ, 73/148/EMÜ, 75/34/EMÜ, 75/35/EMÜ, 90/364/EMÜ, 90/365/EMÜ ja 93/96/EMÜ (ELT L 158, 30.4.2004, lk 77)
Kriminaalmenetluses kahtlustatavate või süüdistatavate laste menetluslikke tagatise käsitlev direktiiv (2016/800/EL)	Euroopa Parlamendi ja nõukogu 11. mai 2016. aasta direktiiv (EL) 2016/800, mis käsitleb kriminaalmenetluses kahtlustatavate või süüdistatavate laste menetluslikke tagatise (ELT L 132, 21.5.2016, lk 1)
Schengeni piirieskirjad (määrus (EÜ) nr 2016/399)	Euroopa Parlamendi ja nõukogu 9. märtsi 2016. aasta määrus (EL) 2016/399, mis käsitleb isikute üle piiri liikumist reguleerivaid liidu eeskirju (Schengeni piirieskirjad) (ELT L 77, 23.3.2016, lk 1)
Schengeni infosüsteem (määrus (EL) 2018/1862)	Euroopa Parlamendi ja nõukogu 28. novembri 2018. aasta määrus (EL) 2018/1862, milles käsitletakse Schengeni infosüsteemi (SIS) loomist, toimimist ja kasutamist politseikoostöös ja kriminaalasjades tehtavas õigusalaselises koostöös ning millega muudetakse nõukogu otsust 2007/533/JSK ja tunnistatakse see kehtetuks ning tunnistatakse kehtetuks Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus (EÜ) nr 1986/2006 ning komisjoni otsus 2010/261/EL (ELT L 312, 7.12.2018, lk 56)
Tagasisaatmise direktiiv (direktiiv 2008/115/EÜ)	Euroopa Parlamendi ja nõukogu 16. detsembri 2008. aasta direktiiv 2008/115/EÜ, ühiste nõuete ja korra kohta liikmesriikides ebaseaduslikult viibivate kolmandate riikide kodanike tagasisaatmisel (ELT L 348, 24.12.2008, lk 98)
Tööandjate karistuste direktiiv (direktiiv 2009/52/EÜ)	Euroopa Parlamendi ja nõukogu 18. juuni 2009. aasta direktiiv 2009/52/EÜ, millega sätestatakse ebaseaduslikult riigis viibivate kolmandate riikide kodanike tööandjatele kohaldatavate karistuste ja meetmete miinimumnõuded (ELT L 168, 30.6.2009, lk 24)
Dublini määrus (määrus (EL) nr 604/2013)	Euroopa Parlamendi ja nõukogu 26. juuni 2013. aasta määrus (EL) nr 604/2013, millega kehtestatakse kriteeriumid ja mehhanismid selle liikmesriigi määramiseks, kes vastutab mõnes liikmesriigis kolmanda riigi kodaniku või kodakondsuseta isiku esitatud rahvusvahelise kaitse taotluse läbivaatamise eest (ELT L 180, 29.6.2013, lk 31)

Nõukogu otsus 2001/470/EÜ Euroopa õigusosalase koostöö võrgustiku kohta	Nõukogu 28. mai 2001. aasta otsus 2001/470/EÜ, millega luuakse tsiviil- ja kaubandusasiju käsitlev Euroopa kohtute võrk (ELT L 174, 27.6.2001, lk 25)
Tõendite kogumise määrus (EÜ) nr 1206/2001	Nõukogu 28. mai 2001. aasta määrus (EÜ) nr 1206/2001 liikmesriikide kohtute vahelise koostöö kohta tõendite kogumisel tsiviil- ja kaubandusasjades (ELT L 174, 27.6.2001, lk 1)
ELi sõlmitud lepingud	
Kriminaalasjades vastastikuse abistamise ELi konventsioon	Nõukogu 29. mai 2000. aasta akt, millega kehtestatakse Euroopa Liidu lepingu artikli 34 kohane konventsioon Euroopa Liidu riikide vahelise vastastikuse õigusabi kohta kriminaalasjades (EÜT C 197, 12.7.2000, lk 1)
Euroopa Majanduspiirkonna leping	Euroopa Majanduspiirkonna leping, 2. mai 1992 (EÜT L 1, 3.1.1994, lk 3)
Euroopa Ühenduse ja Šveitsi vaheline kokkulepe	Euroopa Ühenduse ja selle liikmesriikide ning Šveitsi Konföderatsiooni vaheline kokkulepe isikute vaba liikumise kohta, Luxembourg, 21. juuni 1999 (ELT L 353, 31.12.2009, lk 71)
1985. aasta Schengeni lepingu rakendamise konventsioon	Konventsioon, millega rakendatakse 14. juuni 1985. aasta Schengeni lepingut Beneluxi Majandusliidu riikide, Saksamaa Liitvabariigi ja Prantsuse Vabariigi valitsuste vahel nende ühispiiridel kontrolli järkjärgulise kaotamise kohta, 19. juuni 1990 (EÜT L 239, 22.9.2000, lk 19)
Rahvusvahelised õigusaktid	
ÜRO Lapse õiguste konventsioon	ÜRO lapse õiguste konventsioon, Ühinenud Rahvaste Organisatsioon, New York, 20. november 1989, lepingute sari, 1577. köide
ÜRO lapse õiguste konventsiooni laste müüki, lasteprostitutsiooni ja -pornograafiat käsitlev fakultatiivprotokoll	Lapse õiguste konventsiooni laste müüki, lasteprostitutsiooni ja -pornograafiat käsitlev fakultatiivprotokoll, 25. mai 2000, lepingute sari, 2171. köide
Euroopa inimõiguste konventsioon	Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon, Rooma, 1950.
Inimkaubandusvastane Euroopa Nõukogu konventsioon	Euroopa Nõukogu inimkaubanduse vastu võitlemise konventsioon, Varssavi, 2005
1996. aasta Haagi konventsioon	Vanema kohustuste kindlaksmääramise ja laste kaitse abinõude rakendamise pädevuse, kohaldatava õiguse, abinõude tunnustamise, rakendamise ja koostöö konventsioon, 19. oktoober 1996
1980. aasta Haagi lapseröövikonventsioon	Lapseröövi suhtes tsiviilõiguse kohaldamise rahvusvaheline konventsioon, 25. oktoober 1980

Mittesiduvad õiguslikud allikad	
ÜRO lapse õiguste komitee, üldine märkus nr 6	ÜRO lapse õiguste komitee üldine märkus nr 6 saatjata ja vanematest eraldatud laste kohtlemise kohta väljaspool päritoluriiki (General Comment No 6, Treatment of unaccompanied and separated children outside their country of origin), 1. september 2005 (CRC/GC/2005/6)
ÜRO lapse õiguste komitee, üldine märkus nr 12	ÜRO lapse õiguste komitee üldine märkus nr 12 lapse õiguse kohta avaldada arvamust (General Comment No 12, The right of the child to be heard), 1. juuli 2009 (CRC/C/GC/12)
ÜRO lapse õiguste komitee, üldine märkus nr 13	ÜRO lapse õiguste komitee üldine märkus nr 13 lapse õiguse kohta mitte kannatada ükskõik millist liiki vägivalda all (General Comment No 13, The right of the child to freedom from all forms of violence), 18. aprill 2011 (CRC/C/GC/13)
ÜRO lapse õiguste komitee, üldine märkus nr 14	ÜRO lapse õiguste komitee üldine märkus nr 14 lapse õiguse kohta sellele, et tema huvid seataks esikohale (General Comment No 14 (2013) on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration), 29. mai 2013, (CRC/CGC/14)
ÜRO lapse õiguste komitee, üldine märkus nr 15	Üldine märkus nr 15 lapse õiguse kohta võimalikult heale tervisele (General Comment No. 15 on the right of the child to the enjoyment of the highest attainable standard of health), 17. aprill 2013 (CRC/C/GC/15)
ÜRO Peaassamblee suunised laste asendushoolduse kohta	ÜRO Peaassamblee resolutsioon 64/142, laste asendushoolduse suunised, 24. veebruar 2010 (A/RES/64/142)
Euroopa Nõukogu suunised lapsesõbraliku õigusemõistmise kohta	Euroopa Nõukogu ministrite komitee suunised lapsesõbraliku õigusemõistmise kohta, vastu võetud 17. novembril 2010 ministrite asetäitjate 1098. kohtumisel, 31. mai 2011. aasta toimetatud versioon
Euroopa Nõukogu soovitus saatjata alaealiste rändajate elu kavandamise kohta	Euroopa Nõukogu ministrite komitee soovitus CM/Rec(2007)9 liikmesriikidele saatjata alaealiste rändajate elu kavandamise kohta, 12. juuli 2007

2. lisa. Valitud kirjandus ja kohtupraktika

Anti-slavery (2014), *Trafficking for forced criminal activities and begging in Europe*, Anti-Slavery International, <https://www.antislavery.org/european-states-fail-protect-thousands-people-trafficked-forced-crime/>

Beth Hurley, Mandy John-Baptiste ja Swati Pande, National Society for the Prevention of Cruelty to Children (NSPCC) (2015), *Free to move, invisible to care*, London, <https://library.nspcc.org.uk/HeritageScripts/Hapi.dll/search2?CookieCheck=43536.4907562384&searchTerm=C5717>

Child Rights International Network (CRIN), Minimum Ages of Criminal Responsibility in Europe, <https://archive.crin.org/en/home/ages/europe>

CONNECT (2014), Identifying good practices in, and improving, the connections between actors involved in reception, protection and integration of unaccompanied children in Europe (Euroopas saatjata laste vastuvõtmise, kaitse ja integreerimisega tegelevate üksuste heade tavade väljaselgitamine ja nendevaheliste sidemete parandamine); lisateabe saamiseks vt „Connect Toolsi“ projekti Connecti veebisaidil, <http://www.connectproject.eu/tools.html>

EASO (Euroopa Varjupaigaküsimuste Tugiamet) (2018), *EASO Practical Guide on age assessment*, teine väljaanne, Valletta, Euroopa Varjupaigaküsimuste Tugiamet, <https://www.easo.europa.eu/news-events/easo-publishes-practical-guide-age-assessment>

EASO (Euroopa Varjupaigaküsimuste Tugiamet) (2018), *EASO Training Curriculum*, <https://www.easo.europa.eu/training>

EIGE (Euroopa Soolise Võrdõiguslikkuse Instituut) (2018), *Gender-specific measures in anti-trafficking actions*, Vilnius, Euroopa Soolise Võrdõiguslikkuse Instituut, <https://eige.europa.eu/publications/gender-specific-measures-anti-trafficking-actions-report>

Eurojust (Euroopa Õiguslase Koostöö Üksus) (2017), Ühiste uurimisrühmade praktiline juhend, nõukogu peasekretariaat, <http://www.eurojust.europa.eu/doclibrary/JITs/joint-investigation-teams/Pages/jits-framework.aspx>

Euroopa Komisjon (2012), *Komisjoni teatis Euroopa Parlamendile, nõukogule, Euroopa Majandus- ja Sotsiaalkomiteele ning Regioonide Komiteele. Inimkaubanduse kaotamist käsitlev ELi strateegia aastateks 2012–2016*, COM(2012) 286, Brüssel, 19. juuni 2012, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/ALL/?uri=CELEX:52012DC0286>

Euroopa Komisjon (2013), *Guidelines for the identification of victims of trafficking in human beings*, Luxembourg, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, https://ec.europa.eu/anti-trafficking/eu-policy/guidelines-identification-victims_en

Euroopa Komisjon (2013), *Inimkaubanduse ohvrite õigused ELis*, Luxembourg, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, https://ec.europa.eu/anti-trafficking/eu-policy/eu-rights-victims-trafficking-now-available-all-european-languages_en

Euroopa Komisjon (2015), *Coordination and cooperation in integrated child protection systems, Reflection paper given at the 9th European Forum on the rights of the child*, 30. aprill 2015, https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/rights-child/child-protection-systems_en

Euroopa Komisjon (2015), *Study on high-risk groups for trafficking in human beings*, lõpparuanne, Luxembourg, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, https://ec.europa.eu/anti-trafficking/eu-policy/study-high-risk-groups-trafficking-human-beings_en

Euroopa Komisjon (2016), *Komisjoni aruanne Euroopa Parlamendile ja nõukogule, milles hinnatakse, millises ulatuses on liikmesriigid võtnud direktiivi 2011/36/EL (milles käsitletakse inimkaubanduse tõkestamist ja sellevastast võitlust ning inimkaubanduse ohvrite kaitset) järgimiseks vajalikke meetmeid, vastavalt direktiivi artikli 23 lõikele 1*, COM(2016) 722, Brüssel, 2. detsember 2016, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/et/TXT/?uri=CELEX:52016DC0722>

Euroopa Komisjon (2016), *Practical Guide for the application of the Brussels IIa Regulation*, Luxembourg, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/f7d39509-3f10-4ae2-b993-53ac6b9f93ed/language-en>

Euroopa Komisjon (2017), *Komisjoni teatis Euroopa Parlamendile ja nõukogule. Aruanne inimkaubanduse kaotamist käsitleva ELi strateegia järeelmeetmete ning konkreetsete edasiste meetmete kohta*, COM(2017) 728, Brüssel, 4. detsember 2017, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/?uri=CELEX:52017DC0728>

Euroopa Komisjon (2018), *A Europe that protects: Commission calls for continued action to eradicate trafficking in human beings*, pressiteade, Brüssel, 4. detsember 2018, https://ec.europa.eu/home-affairs/news/europe-protects-commission-calls-continued-action-eradicate-trafficking-human-beings_en

Euroopa Komisjon (2018), *Komisjoni aruanne Euroopa Parlamendile ja nõukogule. Teine aruanne inimkaubandusevastases võitluses tehtud edusammude kohta (2018), mida nõutakse direktiivi 2011/36/EL (milles käsitletakse inimkaubanduse tõkestamist ja sellevastast võitlust ning inimkaubanduse ohvrite kaitset) artikli 20 alusel*, COM(2018) 777, Brüssel, 3. detsember 2018, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/ALL/?uri=COM:2018:0777:FIN>

Euroopa Komisjon (2018), *Komisjoni talituste töödokument, mis on lisatud komisjoni aruandele Euroopa Parlamendile ja nõukogule: teine aruanne inimkaubandusevastases võitluses tehtud edusammude kohta (2018), mida nõutakse direktiivi 2011/36/EL (milles käsitletakse inimkaubanduse tõkestamist ja sellevastast võitlust ning inimkaubanduse ohvrite kaitset) artikli 20 alusel*, SWD(2018) 473, Brüssel, 3. detsember 2018, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/?uri=SWD:2018:473:FIN>

Euroopa Komisjon (2018), *Working together to address trafficking in human beings: key concepts in a nutshell*, 4. detsember 2018, https://ec.europa.eu/anti-trafficking/eu-policy/working-together-to-address-trafficking-in-human-beings-concepts-in-a-nutshell_en

Euroopa Liidu Kohus, C-435/06, C. vs. Soome, 27. november 2007

Euroopa Liidu Kohus, C-92/12 PPU, Health Service Executive vs. S.C. ja A.C., 26. aprill 2012

Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet (2014), *Certification and accreditation procedures for professionals*, <https://fra.europa.eu/en/publication/2015/mapping-child-protection-systems-eu/certification>

Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet (2014), *Euroopa varjupaiga-, piiri- ja sisserändeõiguse käsiraamat*, Luxembourg, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, <https://fra.europa.eu/en/publication/2013/handbook-european-law-relating-asylum-borders-and-immigration>

Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet (2015), *Child-friendly justice – Perspectives and experiences of professionals on children’s participation in civil and criminal judicial proceedings in 10 EU Member States*, Luxembourg, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, <https://fra.europa.eu/en/publication/2015/child-friendly-justice-perspectives-and-experiences-professionals-childrens> ja <https://fra.europa.eu/en/publication/2017/child-friendly-justice-perspectives-and-experiences-children-and-professionals>

Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet (2015), *Guardianship systems for children deprived of parental care in the European Union*, Luxembourg, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, <https://fra.europa.eu/en/publication/2015/guardianship-children-deprived-parental-care>

Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet) (2015), *Mapping child protection systems in the EU*, <https://fra.europa.eu/en/publication/2015/mapping-child-protection-systems-eu>

Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet (2017), *Child-friendly justice – Checklist for professionals*, Luxembourg, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, <https://fra.europa.eu/en/publication/2018/child-friendly-justice-checklist-professionals>

Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet (2017), *Child-friendly justice – Perspectives and experiences of children involved in judicial proceedings as victims, witnesses or parties in nine EU Member States*, Luxembourg, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, <https://fra.europa.eu/en/publication/2017/child-friendly-justice-childrens-view>

Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet (2018), *Handbook on European data protection law – 2018 edition*, Luxembourg, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, <https://fra.europa.eu/en/publication/2018/handbook-european-data-protection-law>

Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet (2018), *Preventing unlawful profiling today and in the future: a guide*, Luxembourg, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, <https://fra.europa.eu/en/publication/2018/prevent-unlawful-profiling>

Euroopa Narkootikumide ja Narkomaania Seirekeskus (EMCDDA) (2012), *Pregnancy, childcare and the family: Key issues for Europe's response to drugs*, EMCDDA, http://www.emcdda.europa.eu/publications/selected-issues/children_bg

Euroopa Narkootikumide ja Narkomaania Seirekeskus (EMCDDA) (2017), *Health and social responses to drug problems: A European guide*, EMCDDA, <http://www.emcdda.europa.eu/publications/manuals/health-and-social-responses-to-drug-problems-a-european-guide>

Euroopa Nõukogu (2010), *Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child friendly justice*, Strasbourg Cedex, Council of Europe Publishing, https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016804b2cf3

Euroopa Nõukogu (2018), *Handbook for frontline professionals on how to convey child-friendly information to children in migration*, Strasbourg Cedex, Council of Europe Publishing, <https://rm.coe.int/how-to-convey-child-friendly-information-to-children-in-migration-a-ha/1680902f91>

Euroapol (Euroopa Liidu Õiguskaitsekoostöö Amet) (2014), *Child trafficking for exploitation in forced criminal activities and forced begging*, Haag, <https://www.europol.europa.eu/publications-documents/child-trafficking-for-exploitation-in-forced-criminal-activities-and-forced-begging>

Europol (Euroopa Liidu Õiguskaitsekoostöö Amet) (2018), *Criminal networks involved in the trafficking and exploitation of underage victims in the EU*, aruanne, viitenumber 1001370, Haag, <https://www.europol.europa.eu/publications-documents/criminal-networks-involved-in-trafficking-and-exploitation-of-underage-victims-in-eu>

Europol (Euroopa Liidu Õiguskaitsekoostöö Amet) (2018), *Internet organised crime threat assessment (IOCTA)*, Haag, Euroopa Liidu Õiguskaitsekoostöö Amet, <https://www.europol.europa.eu/activities-services/main-reports/internet-organised-crime-threat-assessment-iocta-2018>

Frontex (Euroopa Piiri- ja Rannikuvalve Amet) (2015), *VEGA käsiraamat: lapsed lennujaamades, liikvel olevad ohustatud lapsed, suunised piirivalveametnikele*, Varsavi, Poola, Frontex, https://frontex.europa.eu/assets/Publications/General/VEGA_children/ET.pdf

Haagi rahvusvahelise eraõiguse konverents (2005), *Guide to good practice under the Hague Convention of 25 October 1980 on the Civil Aspects of International Child Abduction, Part III – Preventive measures*, Bristol, Ühendkuningriik, Jordan Publishing, <https://www.hcch.net/en/publications-and-studies/details4/?pid=3639>

Haagi rahvusvahelise eraõiguse konverents (2014), *Practical Handbook on the Operation of the 1996 Child Protection Convention*, HCCH Publications, <https://www.hcch.net/en/publications-and-studies/details4/?pid=6096&tid=3>

Inimkaubandusevastase võitluse eksperdirühm, *Report on the implementation of the Convention on Action against Trafficking in Human Beings*, <https://www.coe.int/en/web/anti-human-trafficking/general-reports>

Invernizzi Antonella koostöös ARSISega (2011), *Vulnerability to exploitation and trafficking of Bulgarian children and adolescents in Greece: A case study of street-based survival strategies in Thessaloniki*, projekt MARIO, ARSIS Thessaloniki, <https://resourcecentre.savethechildren.net/publishers/mario-project>

Läänemere Maade Nõukogu (2011), *Model Memorandum of Understanding (MoU) for law enforcement agencies and specialist service providers working with victims of human trafficking for sexual exploitation in the Baltic Sea Region*, Stockholm, Rootsi, inimkaubanduse vastane tööühm, Läänemere Maade Nõukogu sekretariaat, <http://www.cbss.org/safe-secure-region/tfthb/>

Läänemere Maade Nõukogu (2015), *Transnational child protection: practical guide for caseworkers and case officers*, Stockholm, Rootsi, Läänemere Maade Nõukogu sekretariaat, <http://www.childrenatrisk.eu/projects-and-publications/protect-children-on-the-move/>

Läänemere Maade Nõukogu (2016), *Guidelines promoting the human rights and the best interests of the child in transnational child protection cases*, Stockholm, Rootsi, Läänemere Maade Nõukogu sekretariaat, https://www.cbss.org/wp-content/uploads/2013/01/Guidelines_-_promoting_the_Human_Rights_and_the_Best_Interest_of_the_Child_in_Transnational_Child_Protection_Cases.pdf

Läänemere Maade Nõukogu (2019), *Listen Up! Creating conditions for children to speak and be heard, Professional communication with children at risk of exploitation and trafficking – Experience and lessons learned from the Baltic Sea Region*, Stockholm, Rootsi, Läänemere Maade Nõukogu sekretariaat, <http://www.childrenatrisk.eu/projects-and-publications/protect-children-on-the-move/>

ODIHR (OSCE demokraatlike institutsioonide ja inimõiguste büroo) (2014), *Guiding principles on human rights in the return of trafficked persons*, Varssavi, Poola, ODIHR, <https://www.osce.org/odihr/124268>

OSCE (Euroopa Julgeoleku- ja Koostööorganisatsioon) (2004), *National Referral Mechanisms – Joining efforts to protect the rights of trafficked persons: a practical handbook*, OSCE, <https://www.osce.org/odihr/13967>

OSCE (Euroopa Julgeoleku- ja Koostööorganisatsioon) (2013), *Policy and legislative recommendations towards the effective implementation of the non-punishment provision with regard to victims of trafficking*, Viin, Austria, OSCE inimkaubanduse vastase võitluse eriesindaja ja koordinaatori büroo, <https://www.osce.org/secretariat/101002>

Promise 2 (2017–2019), European Barnahus Movement, lisateave aadressil <https://www.childrenatrisk.eu/promise/>

Rahvusvaheline Migratsiooniorganisatsioon (2017), *Enhancing the Safety and Sustainability of the Return and Reintegration of Victims of Trafficking*, <https://publications.iom.int/books/enhancing-safety-and-sustainability-return-and-reintegration-victims-trafficking>

Rahvusvaheline Migratsiooniorganisatsioon (2017), *IOM, EU Aid Victims of Human Trafficking through New Online Platform*, pressiteade, 4. detsember 2017, https://ec.europa.eu/anti-trafficking/eu-policy/transnational-referral-mechanism-model--trm_en

Save the Children (2016), *Young invisible enslaved: The child victims at the heart of trafficking and exploitation in Italy*, Save the Children Italy, <https://resourcecentre.savethechildren.net/library/young-invisible-enslaved-child-victims-heart-trafficking-and-exploitation-italy>

Terre des Hommes (2015), *Entrusted children: A study on the legal requirements and procedures concerning the exit and re-entry of Romanian minors in the context of human trafficking: the role of Public Notaries*, <http://tdh-europe.org/library/entrusted-children/7233>

Unicef (2006), *Reference guide on protecting the rights of child victims of trafficking in Europe*, <https://www.refworld.org/docid/49997af7d.html>

Unicef, ÜRO pagulaste ülemvolinik (ÜRO Pagulaste Ülemvoliniku Amet) (2014), *Safe and sound: what States can do to ensure respect for the best interests of unaccompanied and separated children in Europe*, ÜRO Pagulaste Ülemvoliniku Amet, <https://www.refworld.org/docid/5423da264.html>

ÜRO Lastefond (Unicef) (2004), *Let's talk – Developing effective communication with child victims of abuse and human trafficking*, Pristina, Kosovo, Unicef, http://www.childtrafficking.org/cgi-bin/ct/main.sql?ID=1326&file=view_document.sql&TITLE=-1&AUTHOR=-1&THESAURO=-1&ORGANIZATION=-1&TYPE_DOC=-1&TOPIC=-1&GEOG=-1&YEAR=-1&LISTA=No&COUNTRY=-1&FULL_DETAIL=Yes

ÜRO uimastite ja kuritegevuse vastu võitlemise büroo (UNODC) (2009), *Anti-human trafficking manual for criminal justice practitioners*, UNODC, <http://www.unodc.org/unodc/en/human-trafficking/2009/anti-human-trafficking-manual.html>

3. lisa. Kontaktandmed

Organisatsioon/võrgustik	Veebisait
Kontaktandmed riikide tasandil	
Brüsseli IIa määruse alusel loodud keskasutused	Euroopa e-õiguskeskkonna portaal
Haagi lastekaitsekonventsioonide alusel loodud keskasutused	Haagi rahvusvahelise eraõiguse konverentsi liikmete kontaktandmed
Riiklikud raportöörid või samaväärsed mehhanismid seoses inimkaubandusega	Riiklike raportööride kontaktandmed
Inimkaubandusevastane kodanikuühiskonna platvorm	Kodanikuühiskonna platvorm
Asjaomased ELi ametid	
Europol – Euroopa Liidu Õiguskaitsekoostöö Amet	Õiguskaitseasutuste kontaktandmed
Eurojust – Euroopa Liidu Õigusalase Koostöö Üksus	Kontaktandmed praktikutele
CEPOL – Euroopa Liidu Õiguskaitsekoolituse Amet	CEPOL

4. lisa. Ülevaade vastutavate üksuste ülesannetest

Üksus	Võimalik tegevus
Politsei- ametnikud	Teevad kindlaks kaitset vajava lapse Tuvastavad tema isiku Viivad läbi riskihindamise Võtavad meetmeid lapse turvalisuse tagamiseks Uurivad juhtumit ja algatavad kohtumenetluse Suunavad lapse, sealhulgas inimkaubanduse ohvri lastekaitsetalitus- tesse Teavitavad last Kuulavad lapse ära ja võtavad arvesse tema seisukohti
Piirivalve- ametnikud	Teevad kindlaks kaitset vajava lapse Suunavad lapse, sealhulgas inimkaubanduse ohvri lastekaitsetalitustesse Teavitavad last Kuulavad lapse ära ja võtavad arvesse tema seisukohti
Lastekaitse- või sotsiaaltalitused	Teevad kindlaks kaitset vajava lapse Avavad lapse kohta individuaalse juhtumitoimiku ja haldavad seda Pakuvad viivitamatut abi ja kaitset Inimkaubanduse lapsohvri korral suunavad lapse juhtumi vastutavale asutusele, sh riiklikule suunamismehhanismile Määravad lapsele ajutise eestkostja Hindavad lapse parimaid huve Teavitavad last Kuulavad lapse ära ja võtavad arvesse tema seisukohti Otsivad üles perekonna ja hindavad perekondlikku olukorda Kui püsiv lahendus on rakendatud, jälgivad lapse heaolu
Eestkostjad	On lapse jaoks peamiseks kontaktisikuks Jälgivad lapse heaolu Esindavad last Kaitsevad lapse parimaid huve Teavitavad last Kuulavad lapse ära ja võtavad arvesse tema seisukohti
Õigusasutused	Määravad eestkostja ja veenduvad, et lapsel on esindaja Viivad läbi kohtumenetluse (tsiviilkohtu-, halduskohtu- või kriminaalmenetluse) Määravad kindlaks pädevuse On kontaktis teiste ELi liikmesriikide kohtutega Kuulavad lapse ära ja võtavad arvesse tema seisukohti
Brüsseli IIa määruse alusel loodud keskasutused	Taotluse korral koordineerivad määruse kohaldamisalasse kuuluva juhtumiga seotud teabevahetust eri ELi liikmesriikide vahel Tegutsevad kontaktpunktina või hõlbustavad kontakte kohtute vahel Edastavad sotsiaal- või lastekaitsetalitustele lapse üldist olukorda käsitlevate sotsiaalaruannete taotlusi Edastavad teavet vanematele

Üksus	Võimalik tegevus
Konsulaar- asutused	Abistavad last, kellelt on võetud vabadus Tegutsevad kontaktpunktina ELi liikmesriikide vahel Korraldavad reisimise Teavitavad last Kuulavad lapse ära ja võtavad arvesse tema seisukohti

Võtke ühendust ELiga

Isiklikult

Kõikjal Euroopa Liidus on sadu Europe Directi teabekeskusi. Teile lähima keskuse aadressi leiata: https://europa.eu/european-union/contact_et

Telefoni või e-postiga

Europe Direct on teenus, mis vastab Teie küsimustele Euroopa Liidu kohta. Teenusega saate ühendust võtta:

- helistades tasuta numbril: 00 800 6 7 8 9 10 11 (mõni operaator võib nende kõnede eest tasu võtta),
- helistades järgmisel tavanumbril: +32 22999696 või
- e-posti teel: https://europa.eu/european-union/contact_et

ELi käsitleva teabe leidmine

Veebis

Euroopa Liitu käsitlev teave on kõigis ELi ametlikes keeltes kättesaadav Euroopa veebisaidil: https://europa.eu/european-union/index_et

ELi väljaanded

Tasuta ja tasuta ELi väljaandeid saab alla laadida või tellida järgmisel aadressil: <https://op.europa.eu/et/publications>

Suuremas koguses tasuta väljaannete saamiseks võtke ühendust talitusega Europe Direct või oma kohaliku teabekeskusega (vt https://europa.eu/european-union/contact_et).

ELi õigus ja seonduvad dokumendid

ELi käsitleva õigusteabe, sealhulgas alates 1952. aastast kõigi ELi õigusaktide konsulteerimiseks kõigis ametlikes keeleversioonides vt EUR-Lex: <http://eur-lex.europa.eu>

ELi avatud andmed

ELi avatud andmete portaal (<http://data.europa.eu/euodp/et>) võimaldab juurdepääsu ELi andmekogudele. Andmeid saab tasuta alla laadida ja taaskasutada nii ärilisel kui ka mitteärilisel eesmärgil.

Juhendi „Vanemliku hoolitsuseta lapsed, kes leitakse ELi liikmesriigist, mis ei ole nende päritoluliikmesriik“ eesmärk on tõhustada kõigi lastekaitsega tegelevate üksuste tegevust. Selliste tüdrukute ja poiste kaitsmine on väga tähtis. See on ka ELi liikmesriikide kohustus, mis tuleneb rahvusvahelisest ja Euroopa õigusraamistikust. Juhendis pööratakse eritähelepanu inimkaubanduse lapsohvritele ja ohus olevatele lastele ning sellega viiakse ellu meede, mis nähti ette 2017. aasta teatises inimkaubanduse vastaste ELi meetmete tugevdamise kohta, võttes arvesse kindlakstehtud mustreid, sealhulgas kuritegevuse soolist eripära.

Juhendis kirjeldatud 10 tegevuse kaudu antakse praktilisi soovitusi laste tuvastamiseks, suunamiseks ja toetamiseks ning selgitatakse, kuidas rakendada selliseid põhimõtteid nagu lapse õigus avaldada arvamust ja kuidas lähtuda püsiva lahenduse kindlaksmääramisel lapse parimatest huvidest. Juhend sisaldab praktilist teavet riigisisese ja riikidevahelise koostöö tugevdamiseks ELis, samuti teavet abi kohta, mida saavad pakkuda asjaomased ELi ametid, sealhulgas lastega kaubitsemist soodustava karistamatuse vastu võitlemiseks. Juhend võib olla kasulik sellistele spetsialistidele nagu õiguskaitse- ja õigusasutuste töötajad, sotsiaaltöötajad, tervishoiutöötajad, lastekaitsetöötajad, eestkostjad, kohtunikud, advokaadid ja Brüsseli IIa määruse kohaste keskasutuste töötajad, aga ka menetlusi ja protokolle kavandatavatele ametiasutustele. Koostöö tugevdamine ja kõigi asjaosaliste seas põhiõigustest lähtuva tegutsemise edendamine ELis tugevdab kõigi vanemliku hoolitsuseta laste, sealhulgas inimkaubanduse lapsohvrite kaitset ning aitab kaasa ennetavale tegevusele.

FRA – EUROOPA LIIDU PÕHIÕIGUSTE AMET

Schwarzenbergplatz 11 – 1040 Viin – Austria

Tel +43 158030-0 – Faks +43 158030-699

fra.europa.eu

facebook.com/fundamentalrights

linkedin.com/company/eu-fundamental-rights-agency

twitter.com/EURightsAgency

Euroopa Liidu
Väljaannete Talitus